

LikamVS

ČASOPIS MUZEJA LIKE GOSPIĆ

3

GOSPIĆ
2021.

GOSPIĆ • GODINA III • LISTOPAD 2021. • broj 3

LIKAMVS

Časopis za popularizaciju muzejske djelatnosti.
Izlazi jednom godišnje.

IZDAVAČ

Muzej Like Gospić

ZA IZDAVAČA

dr. sc. Tatjana Kolak

GLAVNA UREDNICA

Marija Rukavina Vranić

UREDNIŠTVO

**Tatjana Kolak, Marija Rukavina Vranić,
Vesna Bunčić, Ivan Kovač, Tara Pivac Krpanić**

LEKTURA

Uredništvo

KOREKTURA

Uredništvo

FOTOGRAFIJE

Fototeka MLG (Ivan Jelača, Iva Maras, Ivan Kovač, Tatjana Kolak), privatni obiteljski album, <http://www.croatianhistory/>, <http://www.fototeka.min-kulture.hr/hr/Zbirke/Zbirka%20>, <https://www.plitvice-lakes.info/cascades/velike-kaskade>, <http://athena.muio.hr/?object=-detail&id=20983>, <http://www.finadgrave/>, <https://www.dzs.hr/>, https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

LIKOVNO-GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Ivana Pavičić

TISAK

Mali Ivica d.o.o., Zagreb

NAKLADA

300 primjeraka

ISSN 2706-1159

UDK 069
(051)

AUTORI TEKSTOVA U OVOM BROJU

AŠ – Ana-Marija Šolaja

IČ – Ivan Čondić

IK – Ivan Kovač

JSP – Josipa Starčević Prpić

KM – Katarina Mataija

MRV – Marija Rukavina Vranić

MŠ – Milan Šarić

RŽ – Radovan Živanović

TPK – Tara Pivac Krpanić

TK – Tatjana Kolak

VB – Vesna Bunčić

ADRESA ČASOPISA

dr. Franje Tuđmana 3

53 000 Gospić

Tel.: +385 (0)53 560 546

E-mail: info@muzejlike.hr

www.muzejlike.hr

Likamvs

ČASOPIS MUZEJA LIKE GOSPIĆ

3

GOSPIĆ
2021.

Riječ urednika	2
Ostrovica kneza Novaka Disislavića od roda Mogorovića	4
Prilike u Lici kroz prikaz u novinama <i>Lički glas</i> , <i>Lički Hrvat</i> i <i>Lička sloga</i>	12
Gospićki <i>dolce vita</i> , nove muzejske akvizicije – ormar za led	23
Lokacije srušenih zrakoplova u Lici tijekom Drugog svjetskog rata	29
Motiv Gospića u slici, grafici i crtežu iz fundusa Likovne zbirke Muzeja Like Gospić	44
Lutka iz Trsta – tragovi ličke emigracije	53
Muzej Like Gospić u Domovinskom ratu	60
Muzej Like Gospić kroz manifestacije u 2020.	68
<i>Topoteka Lika</i> – digitalni arhiv	77
U ljubavi Tesla	84
Tesla u „hramu zabave“	88
<i>Crkva sv. Marka u Podudbini</i>	92

Cijenjeni čitatelji,

iza nas je godina koja je za mnoge bila teška i puna izazova. Muzeji diljem svijeta također su pogođeni pandemijom COVID-19. Mnogi su morali odustati od planiranih i najavljenih događanja te su bili prisiljeni zatvoriti vrata posjetiteljima. Unatoč teškim okolnostima, brojni muzejski djelatnici su nastavili s radom, prilagodili se „novom normalnom“ i pronašli razne inovativne načine stupanja u kontakt s javnosti i obavljanja svojih zadaća.

Kao muzealci smo ponosni što, usprkos svim nećaćama hvatamo godišnji ritam izlāženja našeg časopisa i što u nam se i u ovom, trećem broju *Likamvsa*, pridružili vanjski suradnici iz različitih institucija, i samim time obogatili raznovrsnim i zanimljivim sadržajima.

Prof. Milan Šarić, ravnatelj Samostalne narodne knjižnice Gospić upoznaje nas s društvenim, političkim i ekonomskim prilikama 30-ih godina 20. st. u Lici, kroz prikaz u lokalnim novinama *Lički glas, Lički Hrvat* i *Lička sloga*. U članku Katarine Mataija, arhivistice u Državnom arhivu u Gospiću možemo više saznati o digitalnoj platformi *Topoteka Lika* koja je pokrenuta s ciljem stvaranja lokalnog virtualnog arhiva ličke povijesti. Hrvatski najpoznatiji amaterski istraživač nesreća vojnih zrakoplova – Radovan Živanović iz Rijeke otkriva pozicije srušenih zrakoplova u Lici tijekom Drugog svjetskog rata, što je tema kojoj se do današnjih dana gotovo i nije posvećivala pozornost.

U članku *Lutka iz Trsta – tragovi ličke emigracije*, kustosica etnologinja Tara Pivac Krpanić donosi nam jednu studiju slućaja kao primjer kako nam jedan predmet može govoriti o širim društvenim zbivanjima ili prilikama, toćnije ekonomskoj emigraciji iz Like 60-ih i 70-ih godina 20. st.

U Godini ćitanja 2021., potaknuta objavom faksimila Misala kneza Novaka iz 14. st., muzejska savjetnica dr. sc. Tatjana Kolak, vodi nas u Ličku Ostrovicu,

sjedište srednjovjekovnih Mogorovića gdje Misal nastaje, a u drugom članku, referirajući se na nove muzejske akvizicije, saznajemo o gospićkoj poznatoj obitelji Poglajen i *Prvoj lićkoj parnoj pekarni i slastićarni*, iz koje potjeće hladnjak, darovan Muzeju 2020. na trajno ćuvanje.

Specifićne okolnost i uloga Muzeja Like Gospić tijekom Domovinskog rata tematski je prilog Ivana Kovaća, kustosa povjesničara te otkrivamo trud i napor djelatnika da ostane vjeran zadaćama i dužnostima središnje muzejske ustanove u Lici. Muzejska savjetnica Vesna Bunčić predstavlja likovna ostvarenja umjetnika koje inspirira Gospić, a djela više umjetnika se danas nalaze u Fundusu Muzeja. U stalnoj rubrici pokrenutoj u prošlom broju *Likamvsa*, muzejska dokumentaristica Marija Rukavina Vranić donosi prinos *Muzej Like Gospić kroz manifestacije u 2020.* podsjećajući ili možda upoznaje, s tradicionalnim godišnjim aktivnostima.

Što je bio Teslin „hram zabave“ saznat ćemo u članku stručne voditeljice Ana-Marije Šolaja, a tko su bile Lenka, Sarah, Anne i Katherine koje su obilježile Teslin život otkriva koordinatorica promotivnih aktivnosti Josipa Starćević Prpić u prilogu *U ljubavi Tesla*.

Ivan Čondić, muzejski dokumentarist u Arheološkom muzeju Zadar i poznati strip crtać na atraktivan naćin interpretira arheološke nalaze s istraživanja srednjovjekovne crkve sv. Marka u Podudbini nudeći nam moguću životnu priću 700-godišnje djevojke.

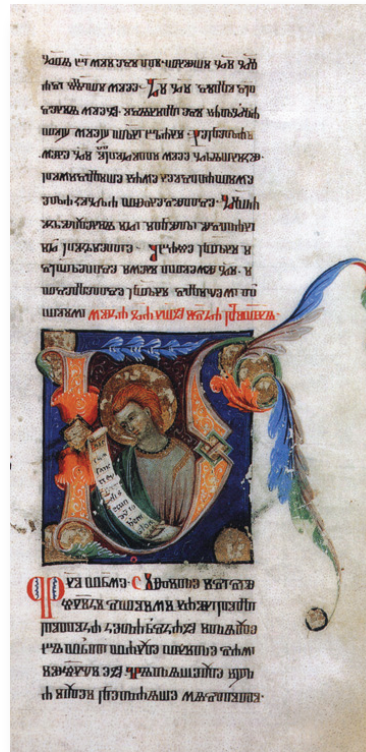
Vjerujem da će svatko od vas pronaći svoje omiljene teme i da ćete, kao i u dosadašnjim brojevima pronaći nešto iz lićke kulturne baštine o ćemu niste znali. Iskreno se zahvaljujem autorima tekstova koji su dali svoj doprinos u kreiranju i objavljivanju trećeg broja *Likamvsa*. Veselim se budućoj suradnji i novim idejama koje će poboljšati kvalitetu i ugled časopisa.

Urednica

Ostrovica kneza Novaka Dsislavića od roda Mogorovića

Ovu je godinu Vlada RH proglasila Godinom čitanja. Projekt je usmjeren ka razvoju čitalačke publike i obrazovanja u širem smislu te riječi. Ovoj hvalevrijednoj akciji pridružilo se i Ministarstvo kulture i medija RH nizom aktivnosti.¹ I muzejski časopis *Likamvs*, već trećim brojem, s temeljnim poslanjem promoviranja ličke kulturne baštine, u svojoj osnovi ima nakanu edukacije kroz čitateljsku publiku.²

Početak 2021., u suradnji Katedre Čakavskoga sabora Roč, Staroslavenskog instituta i Mozaik knjige, objavljen je faksimil jednog od najstarijih rukopisnih glagoljaških tekstova – Misal kneza Novaka iz 1368.³ On svjedoči o visokoj razini ličkog glagoljaškog kaligrafskog i iluminatorskog umijeća u 14. st. Osobito je to važno za Liku koja je uz Istru,

Detalj Misala,
<http://www.croatianhistory.net/etf/novih.html> (pristupljeno 30.04.2021.)

Primorje i Kvarner bila kolijevkom glagoljaštva i pisane riječi, kako prostom rukom, tako i stotinu godina kasnije tiskom.⁴

Knez Novak je vlastoručno pisao Misal za „spas svoje duše“ i to kao zavjetni dar crkvi u kojoj će biti pokopan. No, tko je bio taj knez Novak? I gdje je zaista pisan Misal? On za sebe kaže:

¹ <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/2021-godina-proglasena-godinom-citanja-u-hrvatskoj/20395>, (pristupljeno 26. 04. 2021.).

² Časopis je potpuno besplatan, dostupan u analognom i digitalnom obliku, a financira se vlastitim sredstvima i sredstvima Grada Gospića.

³ Danas se čuva u Beču, u Nacionalnoj knjižnici, sign. Cod. slav. 8. Misal sadrži 272 pergamentne folije veličine 32x24 cm, s 480 inicijala i 6 minijatura, od kojih su većina pozlaćene. Pisan je na čakavštini s elementima crkvenostaroslavenskog.

⁴ „Ličke i krbavske popove glagoljaše, zbog znanja, sposobnosti i zbog drugih moralnih kvaliteta pratio je na daleko dobar glas, te su birani za plovane na vrlo širokom prostoru od Istre do Hrvatskog primorja, otoka ili pak kontinentalnih dijelova Hrvatske“ (Bratulić 1988:109). Bratulić, Josip. 1988. Glagoljica i glagoljaši na području Krbavske biskupije. *Krbavska biskupija u srednjem vijeku. Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije*. Ur. Bogović, Mile. Visoka bogoslovna škola – Kršćanska sadašnjost. Rijeka – Zagreb. 103-112.

„Ja knez Novak, sin kneza Petra, vitez silnoga i velikoga gdna Loiša kralja ugarskoga, njega polače vitez, v to vrime budući knez na Ugrih Šolgovski i v Dalmaciji Ninski, napisah te knjige za svoju dušu, i onoj crkvi da se dadu, v koj legu vekivečnim ležanjem. I pomisli vsaki hristjanin, da sa svet ništare ni, jere gdo ga veće ljubi, da ga brže zgubi; nu jošće pomisli kriti ne te. Zato kad im se dela skriti ne te, tada vsaki pridi z dobrimi deli pred strašnoga i silnoga, vekivečnog sudca. A sada prošu svakoga papa i dijaka, ki budet vu te knjige oficijati, moli milostivoga i dragoga i slatkoga gdna v molitvah svojih i moli gdna boga za nju.“

(Klaić 1900: 12).⁵

Novak Disislavić pripada Mogorovićima,⁶ jednom od najstarijih dvanaest hrvatskih rodova, potpisnika Pacta Convente 1102. Njihovo ime nam je ostalo zabilježeno i u nazivu današnjeg sela Mogorića, a posjedi su im se rasprostirali od sredine 13. st. u srednjovjekovnoj župi (županiji) Lika. Upravo se u ispravama, datiranim u razdoblje od 1248. do 1263., razgraničavaju posjedi kraljevskih gradova (Počitelj) od posjeda koji pripadaju Mogorovićima (Kekez 2009: 206, 208)⁷ i/ili njihovim granama (npr. Tolimirovići).⁸

---

⁵ Klaić, Vjekoslav. 1900. O knezu Novaku. *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 4/1. 177-180.

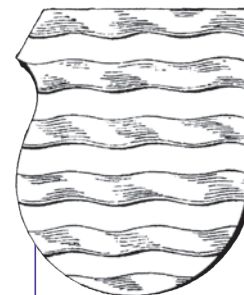
⁶ O izvorišnom podrijetlu i danas postoje različita mišljenja; s obzirom da se u ispravama ranije spominju njihovi posjedi na području župa Sidraga, Nin i Luka, neki autori drže da su s dalmatinske obale neke grane preselile u Liku.

⁷ Kekez, Hrvoje. 2009. Bela IV. i jačanje kraljevske vlasti u Lici, Bužanima i Krbavi nakon provala Tatara 1242. godine. *Identitet Like: korijeni i razvitak, knj. I*. Ur. Holjevac, Željko. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Gospić. Zagreb-Gospić. 198-216.

⁸ Za neke se posjede ustvrđuje da su u posjedu Mogorovića od davnina, što upućuje da se lički Mogorovići također nalaze ovdje puno ranije od prvih poznatih isprava.

Gledajući današnja naselja, to je prostor od Mogorića i Kukljica na jugu, Grebenara i Široke Kule na sjeveroistoku do rijeke Otešice, kao granice između Ličke i Buške župe, premda se neki posjedi Mogorovića ili njihovih grana (plemeniti Draškovići) do 15. st. šire i na područje Bužana.

Grb obitelji je vrlo jednostavan i pretpostavlja modri štiti i pet poprečnih valovitih srebrnih (bijelih) greda (Laszowski 1897: 25)⁹ koje uvijek simboliziraju rijeke.¹⁰

Grb Mogorovića

Spominju se kao knezovi (comes), a s rodonačelnikom Disislavom pratimo granu Disislavića preko njegovih sinova Kurjaka (*Curiacus, comes Spalati*, 1358.) i Petra koji nosi pridjevak „de Licha“ 1322-1346.

Upravo se, između Petrovih sinova, izdigao *magister Novak Disislavich de Ostrovica* (Klaić 1900: 178, Klaić 1897: 11, 44-54¹¹), a „ostrovičkim“ se izriječom spominje 1372.

Novak odabire već postojeću utvrdu podignutu na istočnom rubu Ličkog polja koja dominira

---

⁹ Laszowski, Emilij. 1897. Grb plemena Mogorovića. *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 2/1. 21-25.

¹⁰ Grbovi pripadnika plemena Mogorović, odnosno pojedine grane posjeduju grbove u kojima se nalazi različit broj ravnih ili valovitih greda te dodatke kao što je šesterokraka zvijezda, ali je osnova grba utemeljena na plemenskom grbu. Npr. kameni grb Matije Gojčića Mogorovića iz Senja (Ljubović 2003:195) koji kao dodatak ima zvijezdu u gornjem dijelu štita. On je porijeklom iz sela Novaka podno Ostrovice, a pokopan je 1555. u senjskoj crkvi sv. Franje. Ljubović, Enver. 2003. *Grbovi plemstva Like, Gacke i Krbave*. Megrad. Zagreb.

¹¹ Klaić, Vjekoslav. 1897. Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća. *Rad JAZU*, 130. 1-85.

Pogled na položaj srednjovjekovnog *castruma* Ostrovice

sveukupnim područjem. I danas je ovaj visoki brijeg s karakteristična tri šiljasta vrha u nizu pejzažno upečatljiv, zadržao svoje ime s atributom Lička.¹²

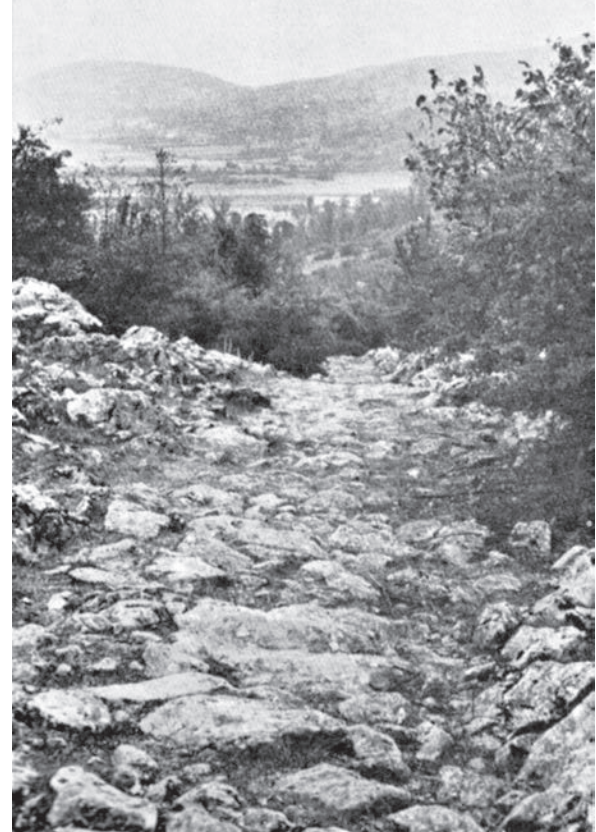
Vjerojatno je dogradio postojeću utvrdu te je prilagodio stanovanju i civilnom životu, objedinjujući sve objekte na trima vrhovima u jedinstven burg, primjeren podjednako životu moćnog i obrazovnog gospodara, kao i vojnoj fortifikaciji u slučaju opasnosti. To je njegov naslijeđeni posjed, za kojeg se odlučuje da će u njem provesti posljednje godine života, ako ne i njegov veći dio.

Podignut je uz nekadašnju trasu rimske ceste koja se koristila i u srednjem vijeku, a do grada je preko *Previje* vodio kamenom popločan put.

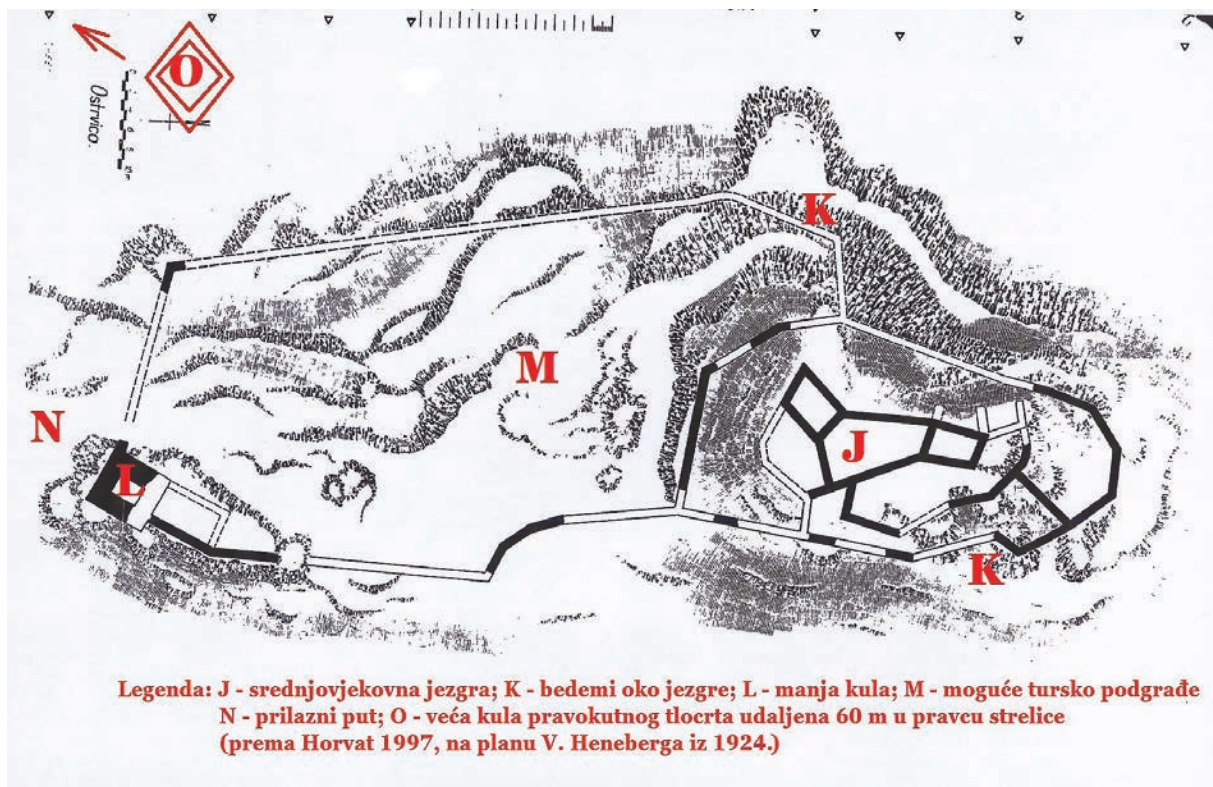
¹² Druga Ostrovica na ličkom području nalazi se na području srednjovjekovnih Bužana, pa stoga nosi atribut Buška. Lokalitet se nalazi iznad sela Podstrana u D. Pazarištima.

¹³ Gušić, Branimir. 1973. Naseljenje Like do Turaka. *Lika u prošlosti i sadašnjosti*. Zbornik 5. Ur. Gušić, Branimir; Majstorović, Milan; Zatezalo, Đuro. Historijski arhiv u Karlovcu. Karlovac 13-61.

Prilazna cesta u burg (prema Gušić 1973)¹³

Tlocrt Ostrovice Ličke

Utvrda je bila predmetom interesa ranijih historioografa, a možda nam je najbolje podatke ostavio Većeslav Heneberg, koji je obilazio ove krajeve u prvim desetljećima 20. st., kada su obrambene zidine kula i bedema bila donekle vidljive te su zabilježene tlocrtom i fotografijom. Arhitektonskom strukturom i poviješću bavili su se i brojni drugi autori (Kruhek 2013: 498)¹⁴ u pokušaju interpretacije višeslojnosti graditeljske baštine i nakon Mogorovića. Promatrajući ovaj položaj s jezgrom bedemastog

tlocrta kao izrazito romanički položaj, pronalaze se sličnosti s burgovima Komić, Ostrovica Buška ili Modruš. Najstariji dio grada su jezgra s dva ucrtana objekta, u kojima bi se mogli prepoznati branič-kula i *palas*, okruženi djelomice dvostrukim bedemom. Zahvaljujući Henebergovim fotografijama na kojima se još donekle naziru ostaci zidanih struktura, može se uočiti da su kvalitetno zidane priklesanim kamenom karakterističnim za 13. i 14. st. (Horvat 2013: 464, 465).¹⁵

¹⁴ Kruhek, Milan. 2013. Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527.-1689. *Senjski zbornik*, 40. Senjsko muzejsko društvo. Senj. 471-508.

¹⁵ Horvat, Zorislav. 2013. Turske kule i gradovi u Lici i Krbavi. *Senjski zbornik*, 40. Senjsko muzejsko društvo. Senj. 417-470.

Zapadno pročelje crkve u Volarici, oko 1910.

No da se unutar utvrde morao nalaziti još jedan objekt, upućuje i dokument u kojem krbavski biskup Radoslav 1341. „udjeljuje oprost svima koji su učinili pokoru, ispovjedili se i darovali nešto od svojih dobara u dane nedjelje i blagdana crkve sv. Mihovila i sv. Marije pod istim kastrumom.“ Izričekom se spominju dvije crkve, od kojih je ona sv. Mihovila, u kastrumu Ostrovica - *S. Michaelis in castro Ostroviciae et S. Mariae sub eodem castro* (Klaić 1902: 25).¹⁶ Postojanje crkve ili pak, kapele u utvrđi upućuje da nije isključivo riječ o fortifikacijskom

¹⁶ Klaić, Vjekoslav. 1902. Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku. *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 6/1. 1-31.

objektu, već da se koristi i za obitavanje gospodara, kao što je to npr. dvorska kapela sv. Duha u Kurjakovićevo Komiću.

Danas nema niti traga od moćnih zidina burga, stoga su nam ostaci sakralnog objekta u dolini Volarice, u istočnom podnožju Ostrovica iznimno značajni. Ovdje bi mogli pretpostaviti i srednjovjekovno naselje za koje je podignuta mala crkva romaničkih obilježja, u literaturi poznata kao crkva sv. Ivana Krstitelja.

Možda je ovo upravo crkva sv. Marije koja se spominje u 14. st., a koja je do početka 20. st. promijenila svog patrona. U to je vrijeme, premda u trošnom stanju još uvijek očuvana do krova, što vidimo na fotografijama koje je snimio Ivan Rubčić oko 1910.¹⁷

Ova jednobrodna crkva jednostavnog tlocrta, manjih dimenzija 10x5 metara i polukružno izvedene apside, sa zvonikom na preslicu u korpusu zapadnog pročelja, pripada sakralnom graditeljskom krugu 13. st. u Lici. Analogije u neposrednoj blizini nalazimo na dva istraživana smiljanska lokaliteta (Kolak 2014: 138-140; Kolak 2009: 223-224)¹⁸ ili kod crkve na Mlakvenoj gredi (Šmalcelj 1992; Šmalcelj Novaković 2018: 112).¹⁹

¹⁷ Ministarstvo kulture i medija, Zbirka fotografske dokumentacije, MKM, FKB-7278; http://www.fototeka.min-kulture.hr/hr/Zbirke/Zbirka%20Ivana%20Rub%C4%8Di%C4%87a_77 (pristupljeno 29.04.2021.).

¹⁸ Čovini – Crikvine koji datiraju u posljednju četvrtinu 13. st. i Crkvina pod Bogdanićem koja je u fazi arheološkog istraživanja i pokazuje nešto raniju dataciju, u prvu polovicu 12. st. Kolak, Tatjana. 2014. Smiljan – Čovini, Crkvine 2004.-2014. desetljeće arheoloških istraživanja. *Senjski zbornik*, 41. 131-158.; Kolak, Tatjana. 2009. Trojagodne naušnice iz groba 53 s lokaliteta Čovini – Crikvine u Smiljanu. *Starohrvatska prosvjeta*, III (36). 221-228.

¹⁹ Šmalcelj, Marija. 1992. Kosinj. Mlakvena greda. Arheologija i rat. Zagreb. s.p.; Šmalcelj Novaković, Pia. 2018. Kosinj - arheološka istraživanja s kraja 20. stoljeća., *MemorabiLika*. 85-118.

Ostaci apside sa zapada, 2010.

Bila je građena lijepo priklesanim kamenom kvadratnog i pravokutnog oblika, uslojenim u pravilnim redovima što se moglo uočiti i prilikom obilaska lokaliteta 2010. i 2021. na, danas nažalost, minornim ostacima apside.

Samo je zapadno pročelje nemarno zidano kamenom lomljencom, pa se pretpostavlja da je crkva iz nekih razloga (potresa, razaranja, urušenja) u kasnijem, gotičkom razdoblju adaptirana (Horvat 2003: 23).²⁰ Iznimno značajno je da se na pročelju uočavaju arhitektonski elementi poput malog prozora na zvoniku i slijepe kvadratične niše iznad koje se nalazi spolija ukrašena pleternim ornamentom, kao i nešto veća nadvratna greda.

Fotografija nam je danas jedini trag o postojanju ova dva ulomka koja su zasigurno bila dijelom crkvenog namještaja u ovoj, a možda i nekoj drugoj crkvi u neposrednoj blizini. Zbog dugotrajne izloženosti djelovanju atmosferilija, prednja ploha je

Ostaci apside sa sjeveroistoka, 2021.

još tada bila ruinirana, no motiv, kao i majstorova izvedba su prepoznatljivi.

„Ornament pletera (nadvratne grede, op.a.) sastoji se od osam kružnica, dijagonalno povezanih dvostrukim paralelnim trakama. Trake na oba kraja ploče najviše su oštećene, ali se nazire da one tu završavaju, da su se gornje i donje trake tu spajale te je time i kompozicija nadvratnog pletera bila zaokružena. To bi značilo da je ploča ugrađena cjelovita, da to nije ulomak nekog većeg volumena. Nadvoj nad slijepom nišom relativno je tanka greda, urešena s dvije paralelne pletenice, s posebno naglašenim „očima“ unutar pletenice. Na nekoliko se mjesta pletenice, inače usporedne, međusobno prepleću. Desni kraj grede ravno je odrezan, ali je oštećen, tako da nije jasno kako je stari majstor završio pletenice.“

(Horvat 1997: 99-100.)²¹

---

²⁰ Horvat, Zorislav. 2003. Srednjovjekovne katedralne crkve Kravsko-modruške biskupije. Zagreb-Gospic.

²¹ Horvat, Zorislav. 1997. Crkva sv. Ivana Krstitelja u Volarici pod Ostrovi-com Ličkom. *Prilozi Instituta za arheologiju*, 11-12/1994.-1995. 99-110.

Dvije kamene spolije ukrašene motivom pletera iznad vrata i niše, oko 1910.²² danas nepovratno izgubljene.

Još jedna kamena spolija koja potječe s ovog lokaliteta, nekad ugrađena u unutrašnjost crkve, pronađena je 1949. prilikom obilaska terena tadašnje službe za zaštitu spomenika kulture (Horvat 1959: 164).²³ Kamena greda ukrašena rustificiranim, dvoprutastim motivom pletera, uz vrlo plošno isklesane zoomorfne likove, od kojih se u jednom može

²² Ministarstvo kulture i medija, Zbirka fotografske dokumentacije, MKM, FKB-7183; http://www.fototeka.min-kulture.hr/hr/Zbirke/Zbirka%20Ivana%20Rub%C4%8Di%C4%87a_77 (pristupljeno 29.04.2021.).

²³ Pronađena su dva ulomka „od žutog pješčenjaka, ukrašeni nepravilnim dvopletom“. Iz ruševina crkve ih je svojoj kući prenijela Sava Lazić iz Barleta. Horvat, Andela. 1959. Povodom prvog nalaza pletera u Lici. *Bulletin Odjela VII. za likovne umjetnosti JAZU, VII/3.* 161-168.

Sačuvana spolija iz crkve sv. Ivana Krstitelja u Volarici²⁴

pretpostaviti motiv Jaganjca Božjeg, upućuje na zamiranjane starohrvatske pleterne umjetnosti u osvit novog romaničkog doba. Premda se izgubljenoj, tankoj gredi s motivom pletenice, s karakterističnim „okom“ mogu potražiti uzori u starohrvatskom miljeu od 9. do 11. st., zbog dvoprutaste vrpce, ovaj element ipak možemo promatrati kao reminiscenciju. Datacija sva tri ulomka kamene crkvene plastike u 12. st., iako je riječ o rustikalnoj obradi što moguće upućuje na lokalne majstore, daje nam za pravo promatrati ostrovički prostor u kontekstu onovremene Hrvatske i njene graditeljske baštine, a osobito bliskih kulturoloških veza sa susjednim zadarskim područjem.

Jesu li ovu crkvu podigli lički Mogorovići? Oni se u izvorima spominju gotovo stoljeće kasnije, što ne trebamo uzeti kao jedinu relevantnu činjenicu, s obzirom na broj očuvanih isprava. Koji god da je točan pravac migracije Mogorovića – s kopna na morsku obalu ili obrnuto (Gušić 1969: 464-465),²⁵ Novak Disislaović ne odabire Ostrovicu slučajno.

²⁴ Originalna greda se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a u Muzeju Like Gospić replika od gipsa.

²⁵ Gušić, Branimir. O etnogenezi nekih starohrvatskih rodova. *Radovi Instituta JAZU u Zadru, 16-17.* 449-478

Pogled na ostatke sv. Ivana Krstitelja i Ostrovicu u pozadini, 2021.

U hrvatskom glagoljskom književnom naslijeđu, srednjovjekovni prostor Like, Gacke i Krbave utkao je „devetnaest sačuvanih krbavskih kodeksa, od čega sedam misala, sedam brevijara, pet zbornika i drugih glagoljskih rukopisa.“ (Zaradija Kiš 2018: 348).²⁶

Nesumnjivo je da Misal kneza Novaka pripada krbavskom glagoljaškom krugu, no Novak je lički, a ne krbavski²⁷ knez, bez obzira na vjerojatne obiteljske veze s Kurjakovićima. S obzirom na značajne prihode svog imetka, Novakovo sjedište je Lička Ostrovica dok su posjedi u Erdelju i Ninu, naravno

važni, no možda više s aspekta samog naslova. Kao što je po Novakovom djedu, grana Mogorovića nosila pridjevnik Disislavići, tako se po njemu, sinovi Petar i Pavao nazivaju Novakovićima. Koliko je otac bio moćan, toliko su sinovi slabi te početkom 15. st. u ispravama nalazimo zamjene posjeda s Frankopanima, uspješne ili manje uspješne prodaje, a među njima i Misal kojeg Petar prodaje za 45 dukata županu Ivanu Pirihu u Nugli za crkve sv. Jelene i sv. Petra (Klaić 1900: 179).

Rasprodajom svoje djedovine, a nešto kasnije i osmanlijskim zaposjedanjem Like i Krbave, započinje egzodus Mogorovića prema krajevima na sjeveru Hrvatske, a Lička Ostrovica, mjesto na kojem nastaju najljepši stihovi hrvatskog glagoljaštva i uzor hrvatskom Prvotisku 1483. tone u zaborav. Jednako kako su nestale i njezine moćne zidine.

T. K.

²⁶ Zaradija Kiš, Antonija. 2018. Da s'nidut' k tebe gospodi molitvi naše... Uz desetu obljetnicu odlaska s. Marije Agnezije Pantelić. Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Pasijska baština Like. *Zbornik radova XII. međunarodnog znanstvenog simpozija*. Ur. Čikeš, Jozo. Udruga Pasijska baština. Gospić. 347-363. Neki autori smatraju da s ličkog područja potječe 6 zbornika. Badurina Stipčević, Vesna. 2018. Pasijski tekstovi u ličkom glagoljskom Pariškom zborniku Slave 73 (1375.), rad u citiranom Zborniku u bilj.

²⁷ U stručnoj literaturi se upravo ovako atribuiraju, a tiskanjem faksimila Misala, naglašava se njegova uloga viteza ugarskog kralja i ninskog kneza.

Prilike u Lici kroz prikaz u novinama *Lički glas, Lički Hrvat i Lička sloga*

Kralj Aleksandar je 6. siječnja 1929. ukinuo Ustav, raspustio Skupštinu i uveo apsolutističku vladavinu, a 3. listopada iste godine, nova država je nazvana Kraljevina Jugoslavija.

Prilike u tadašnjoj državi su se odrazile na stanje na ličkom području, pa se 1935. pokreće u Lici list *Lički glas* prorežimskog i, prije svega, radikalnog obilježja koji slijedi slogan „Za Kralja i Otadžbinu“ te prati osnivanje reakcionarnih srpskih organizacija.

Istovremeno je u Zagrebu pokrenuta *Lička sloga* kao glasilo zavičajnog kluba Ličana u Zagrebu. U početku je to nestranački list koji vremenom dobiva prohrvatski karakter. To su novine koje su u ovom razdoblju izlaženja ličkih glasila bile svakako najozbiljnije i najprofesionalnije pisane, a njima se pridružuje i *Lički Hrvat* koji izlazi istovremeno, ali kratko jer nije mogao konkurirati *Ličkoj slozi*.

Novine *Lički glas*

List je izlazio u Gospiću 1935. te je tiskano samo 15 brojeva. Uz naslov *Lički glas* stoji da je ovo „Nedjeljni list za narodnu prosvjetu, privredu i politiku“. Glavni urednik je Radoslav A. Uzelac, vlasnici i izdavači Basarić i Ilić, a odgovorni urednik Teodor Ilić. Tiska se u Štampariji „J. Basarić“

(Basarić-Ilić), a za nju odgovara Jovan M. Basarić. List je prosrpskog karaktera, iako se u prvom broju obraća Jugoslavenima.

Ova edicija nema veze s *Ličkim glasom* iz 1925./26. koji je bio hrvatski orijentirana tiskovina. Kao razlog zbog kojega je pokrenut list, autor napominje nedostatak javnih glasila u Lici nakon gašenja *Ličkog Hrvata* i *Narodnog Jedinstva*, a navodi „kako će se prije svega posvetiti zemljoradnji kao i seoskim gospodarstvima“. U političkom smislu autor je posve određen:

„Za nas su Kralj, Otadžbina i jedinstvo naroda, svetinja iznad svih političkih i partijskih pokreta i pitanja, a Lički Glas će biti višestranački list i bit će objektivan prema svima i svakome“.

List je prepoznatljiv po ekavici i ličkoj srpskoj ijekavici pa pronalazimo i preimenovanja toponima, kao što je selo pored Gospića – Bilaj, u njihovoj interpretaciji postalo Bjelaj.

Na kraju 15-og, posljednjeg broja, napisan je proglas o obustavi *Ličkog Glasa* zbog neplaćanja pretplate (platilo je tek 2% pretplatnika) i teške materijalne situacije, a Uredništvo se nada ponovnom pokretanju u rujnu.

Dio naslovnice *Ličkog glasa*

Kao zaključak se nameće konstatacija da su *Lički Glas* projugoslavenske novine koje veličaju Kralja Aleksandra I. Karađorđevića Ujedinitelja, njegova sina i budućeg kralja Petra, a Jevtića i njegovu vladu se predstavlja kao spasitelje. Sve se odigrava u duhu narodnog jedinstva ili kako čitamo: „Kralj, otadžbina i jedinstvo naroda su svetinja“. Ipak, dojam je da su novine pokrenute zbog velikosrpske propagande, tek zaogrnutе plaštem jugoslavenstva, a prije svega kao propagandni letak za izbore 1935. što je vidljivo iz naslova rubrika poput „Izborna kretanja u Lici“ ili „Pred izbore“. *Lički glas* je u navedeno vrijeme bio i jedini list u Lici pa su preko njega građani dobivali informacije, a poneki su izgrađivali i svoje političke stavove.

Novine *Lički Hrvat*

Ovaj list izlazi u Zagrebu 1937. i 1938. Uz urednika dr. Božidara Murgića, glavni i odgovorni urednik je Grga Lulić. Od početka izlaženja, nalazi se na meti jevtićevaca koji kroz svoja glasila ljubljansko *Jutro* i zagrebačke *Jugoslavenske novine*, nazivaju *Ličkog Hrvata* glasilom hrvatskih separatista.

Posebno se osvrću i ljute na natpise o Lici kao hrvatskoj pokrajini.

Na ove ispade se referira dr. Fran Binički iz Ličkog Osika riječima:

„Bijes protivnika je najbolji znak da Lički Hrvat ide pravim putem.“

Prvi broj izlazi 15. kolovoza 1937. i prigodno se poziva na dr. Antu Starčevića pod naslovom „Naš neumrlı učitelj“, čime se list i ideološki određuje. Spominju se Stjepan i Antun Radić te „najveći borac protiv austro – mađarske tiranije“, Eugen Kvaternik.

Iako su listovi iz razdoblja Kraljevine SHS, *Hrvat* i *Starčevićanac* bili više pravaški orijentirani, u njima se nije posvećivalo puno prostora pravaškim prvacima. Stoga će se spomenuti Starčevićev život u povodu četrdesete godišnjice njegove smrti (28. veljače 1896.), kako se to navodi u prvom broju *Ličkog Hrvata*¹.

---

¹ *Lički Hrvat* 1937:1

Dio naslovnice *Ličkog Hrvata*

Dr. Ante Starčević je rođen 23. svibnja 1823. u Žitniku, udaljenom u tadašnjim uvjetima jedan sat vožnje sjeverozapadno od Gospića, a nalazi se kod rijeke Otešice i blizu njezina utoka u rijeku Liku. Važnu ulogu u njegovom djetinjstvu i školovanju u najranijoj dobi zauzima njegov stric Šime Starčević koji je bio župnik i kanonik u Karlobagu i koji ga je povjerio župniku u Smiljanu, Josipu Vlatkoviću. U namjeri da bude svećenik, Ante Starčević je Gimnaziju završio u Zagrebu 1845. Želja za svećeničkim pozivom nije mu se ispunila jer su 1848. raspuštene sve škole. No ipak doktorat iz filozofije stječe u Budimpešti. U počecima, Starčević u „Danici“, u broju 20 objavljuje pjesmu o banu Jelačiću, a poslije revolucionarne 1848. dolazi do apsolutizma, gdje Hrvati za svoju vjernost ne dobivaju ništa. Starčevićeva glavna ostavština je prepoznatljiva na polju politike i parlamentarnosti.

Krajem 30-ih god. 20. st. u svijetu se u političkom smislu uspostavlja bipolarni odnos snaga, gdje je na jednoj strani demokracija, a na drugoj totalitarizam. U tom smislu i u *Ličkom Hrvatu* se pojavljuju tekstovi koji oslikavaju stanje u tadašnjoj

Hrvatskoj. Lička studentska omladina izjašnjava se u ovom listu protiv marksističke doktrine, bilo da se javlja u obliku „socijalističke, komunističke ili trockističke“ struje. Veliča se tada i uspon Hitlera i njegovog nacionalsocijalizma.²

Kako je i spomenuto na početku, *Lički Hrvat* promovira ideju „neumrlog učitelja.“ Starčevića se spominje kao inspiraciju mlađim generacijama, ali i političara kojega su poštivali i njegovi politički protivnici, pa se spominje poziv na milenijsku proslavu u Peštu od strane mađarskog ministra, baruna Bannfya.

Uz Starčevića se spominje i Stjepan Radić koji u hrvatsku politiku uvodi hrvatsko seljaštvo, uz jedan nacionalan naboj jer je hrvatski narod ostao bez lidera nakon Starčevićeve smrti. *Lički Hrvat* kroz dvije godine izlaženja promiče u političkom smislu, prije svega, pravaške ideje veličajući pravaške prvake.³ To se odnosi na Antu Starčevića, ali i Eugena Kvaternika koji se, nakon boravka u

² *Lički Hrvat* 1938:6-7

³ *Lički Hrvat* 1937:5-6

Dio naslovnice *Ličke sloge*

Novine *Lička sloga*

inozemstvu vraća u Hrvatsku 1860. i sa Starčevićem osniva Pravaški pokret.⁴

U vrijeme izlaska *Ličkog Hrvata* u Zagrebu je puno popularnija *Lička sloga*, pa je list ipak ostao donekle u sjeni. Iako, *Lički Hrvat* kao list HSS-ovski orijentiran, ulaže napor u promociju Like. Na prvom mu je mjestu borba protiv nepismenosti, s vjerom da će njenim iskorjenjivanjem Hrvatska gospodarski napredovati. U samom konceptu novina vidi se napredak u odnosu na prijašnje novine vezane uz Liku, a to je, prije svega, zasluga istaknutih „zagrebačkih“ Ličana koji su pisali za ovaj list.

Lička sloga počinje izlaziti 2. veljače 1934. i predstavljena je kao „Novine za gospodarstvo i prosvjetu.“ Izlaze u Zagrebu i glasilo su Društva Ličana u tom gradu.

Urednik i izdavač je Ivan Š. Brkić, a od 1937. izdaje ih *Lička gospodarsko – prosvjetna zadruga*. *Lička sloga* predstavlja najvažnije novine u ovom razdoblju, sve do izbijanja Drugog svjetskog rata. One nisu političko glasilo, već se bave gospodarskim temama i svakodnevnim životom tadašnjeg čovjeka. Kako naglašava Uredništvo, *Lička sloga* je vanstranački list, čije čitatelje veže narodna i ljudska disciplina, svijest i interesi. Novine izlaze svakog drugog petka i godišnje stoje 24 dinara. Upravo zbog tematike, novine imaju i čitateljstvo i suradnike čija je struktura raznolika po nacionalnom sastavu i teritorijalno. Konceptijski i sadržajno svakako su najbolje glasilo koje je vezano uz Liku i

⁴ Hrvatska stranka prava osnovana je 1861. na području Banske Hrvatske, a utemeljitelj joj je Ante Starčević, čiji se nauk temelji na ideji neovisne hrvatske države. 1890–ih, u stranci je najaktivniji Josip Frank koji se zalaže za trijalizam, a 1895. istupa iz stranke i osniva Čistu stranku prava (ČSP). Kasnije se iz ČSP izdvojio Mile Starčević koji osniva novu stranku (milinovci). v. Gross, Mirjana. 1973. *Povijest pravaške ideologije*. Institut za hrvatsku povijest. Zagreb.

Ličane toga doba. Osim dobrih i poučnih tekstova o praktičnom djelovanju u poljodjelstvu, spominje se i zadrugarstvo kao jedan od oblika udruživanja seljaštva.

List je izlazio na četiri stranice, a imao je dopisnike iz svih krajeva Like, od Otočca, Brinja, Ud-bine do sela poput Ličkog Novog koji se, kao i u prethodnim tiskovinama o Lici, nisu potpisivali, nego su svoje tekstove označavali inicijalima ili pse-udonimima (npr. seljak, učitelj i dr.). *Lička sloga* je izlazila do pred sam početak Drugog svjetskog rata, a u svojim je tekstovima uspješno poučavala i iz svoje vizure, ovisno o kontekstu branila ili napadala ustaljene predrasude o Lici i Ličanima.

Lika u *Ličkoj slozi* – najznačajnijem ličkom glasilu između dva svjetska rata

Lička sloga kao glasilo zagrebačkih Ličana u raz-doblju svoga izlaženja bila najozbiljniji list i, mada nestranački i dobrim dijelom apolitičan, zaslužuje da ga se u ovom radu obradi posebno. Osobito zbog raznovrsnosti tema kojima obuhvaća čitav društveni život ondašnje Like.

Zagrebački Ličani zaista nastoje kroz ovaj list promovirati rodni kraj, prikupljaju donacije, organiziraju i večere na kojima prikupljaju sredstva za siromašne Ličane. Glavna udruga koja je okupljala Ličane je „Društvo Ličana“ koja je obuhvaćala više sekcija – diletantsku, turističku, čitaoničko–knjiž-ničnu i zabavnu.⁵

⁵ HDA – SBUO, f. 144., Pov. II., Pravila Društva Ličana u Zagrebu, k. br. 1764/1934

Sjedište „Društva Ličana“ je u Gajevoj ulici br. 28, a 1938. broji 409 članova te tada mijenja ime u „Društvo Hrvata Ličana“. Predsjednik Društva, g. Kovačević naglašava temeljni pravac Društva riječima, dotičući se osjećaja hrvatstva:

„To ne smije biti samo na jeziku, niti udaranjem šakom u prsa, nego rad koji mora biti raspoređen među svima nama na korist cjeline“.

Društvo je pripremalo popularne i posjećene ličke zabave i prela pa je 1936., Ličko prelo bilo najuspješnija od svih zabava u Zagrebu, gdje je iz same Like sudjelovalo 3 500 ljudi, od toga 200 u narodnim nošnjama.⁶ Dojmljiva je bila i vesela Lička noć u Zagrebu 3. veljače 1934. sa 6000 gostiju, a prisutan je bio i gradonačelnik Zagreba.⁷

Često priređuju i izlete u stari kraj, poput organiziranog posjeta u Gospić za blagdan Male Gospe 8. rujna 1935. U gradskom parku Kolakovac se održao ručak nakon mimohoda ulicama grada uz pratnju glazbe. Poslijepodne se održala i nogometna utakmica HŠK „Ličanin“ iz Zagreba protiv reprezentacije Gospića. Sve se završilo plesom u općinskoj dvorani.

Sve ovo pokazuje koliko se pozitivno odnose iseljeni Ličani prema rodnom kraju. Iz ljubavi prema Lici, članovi „Društva Ličana“ iz Zagreba grade svoj dom na Štirovači (1102 m.n.v.) prvenstveno zbog pristupačnosti, a i divne prirode. List *Lička sloga* je i svojevrсни oglasnik ličkog turizma i trudi se prikazati svaki kutak Like koji bi se mogao iskoristiti kao turistički potencijal. Ipak, najčešće promoviraju

⁶ *Lička sloga* 1936:3

⁷ *Lička sloga* 1934:2

Plitvička jezera koja su već tada poznata kao svjetski fenomen, ali i Velebit u svrhu lječilišnog turizma. Pošto se na Baškim Oštarijama gradi klimatsko lječilište i oporavilište, u novinama je predstavljeno kao Velebno: primorsko – gorski raj.⁸

O ovome je pisao i list *Lički Hrvat* što potvrđuje opravdanost ovog projekta. Baške Oštarije su selo na najvišoj nadmorskoj visini u Hrvatskoj (924 m), a zaravan na kojoj se nalazi je duga 3 km, a široka 800 m.

Kao u turističkim vodičima, ovdje se navodi način na koji doći do Baških Oštarija, što znači željeznicom od Zagreba do Gospića za 5 sati, a zatim od Gospića preko Kaniže i Brušana cestom Gospić – Karlobag,⁹ nakon 20-ak km nalazi se Velebno. Na kraju kotline, odakle pogled seže na jadranske otoke, prvenstveno otok Pag, nalazi se Kubus ili Ura, kamena kocka postavljena na 4 kamene kugle kao podsjetnik na gradnju ceste Gospić – Karlobag, važne prometnice zbog prijevoza robe koja je dolazila parobrodom do Karlobaga. Dakle, kao novine koje se bave pitanjima gospodarstva u Lici i odnosa Ličana izvan Like prema rodnom kraju, *Lička sloga* je odličan izvor informacija i praktičnih savjeta.

Kao najduža planina u Hrvatskoj Velebit sa svojih 145 km je stanište mnogih endemskih vrsta, ali i područje bogato šumom koje bi se moglo proglasiti nacionalnim parkom. No, kako je to veliko područje, neki njegovi iznimni dijelovi jesu taj potencijal, a ovo bi se učinilo prvenstveno da se zaštite biljke i

životinje. Tako je i sa Štirovačom u srednjem Velebitu koju je Vlada člankom 230. Financijskog zakona za 1928./29. proglasila Nacionalnim parkom. Na području Štirovače se nalazi i najviši vrh srednjeg Velebita, Šatorina (1624 m.n.v.). Od drveća, ovdje prevladava smreka i bor te ponešto bukve, a ima i pitke vode što je značajno jer Velebit kao kraško područje ne obiluje vodom, već se ona slijeva i u podnožju pravi bazene pitke vode. Do Štirovače se dolazi cestom od Jablanca u priobalju, preko prijevoja Veliki Alan (1412 m.n.v.). Idealno je područje jer se za dva sata preko Jablanca može stići na otok Rab što je odlična propaganda za lički turizam kao razmeđe između mediteranske i kontinentalne klime pa odatle i apeli uredništva *Ličke sloge* da se više poradi na turističkoj promidžbi.

U svrhu promocije turizma novine promoviraju knjige, publikacije i brošure. Takav je primjer publikacija *Turistički vodič po Lici* koju je napisao prof. M. Japundžić u nakladi *Ličke sloge* 1938., a predstavljena je u samim novinama. Ova brošura daje uvid u prirodne značajke Like i pregled turističkih destinacija ugledavši se na slovenski primjer gdje se razvija i ljetni i zimski turizam, „jer su njihovi seljaci napredni i drže svoja gospodarstva u redu“. Unutar „Društva Ličana“ je pokrenuta turističko – kulturna sekcija u kojoj su aktivni Lovinčani koji su uz pomoć dr. Ante Šarića¹⁰ organiziraju u Lovincu mali pansion. U njemu bi ljetovala djeca, a po zimi bi poslužio kao hotelsko – turistička škola za djevojke. Takve aktivnosti omogućuju da gradska djeca upoznaju seoski život, ali i vide Liku i njezine ljepote.

⁸ *Lička sloga* 1937:10

⁹ Karlobag – mjesto u Podgorju, 40-ak kilometara udaljeno od Gospića. Godine 1936. sagrađena je i cesta od Karlobaga do Starigrada, no tada se njegova važnost smanjuje pa 1935. nema ni 400 stanovnika. Mažuran, Ive. 2001. Karlobag 1251 – 2001.

¹⁰ Vlasnik tvornice za punjenje mineralne vode Rogaška u Radencima kod Maribora i veliki donator.

Novine kao promotor ličkog turizma

Zadaća novina u početku je bila da se bavi prezentacijom Like, prije svega njezinim prirodnim ljepotama, a to su preduvjeti za razvoj turizma uz infrastrukturne objekte kojih manjka, poput hotela, cesta i komfornog smještaja. Naglašava se i izrada foto razglednica prirodnih ljepota Plitvičkih jezera, Velebita, jezera Švice i dr.

U promidžbi turizma pomaže i pisanje stranih publicista poput Nijemca Hansa Boeselsa koji za Liku i njene prirodne ljepote kaže da su „druga Švicarska“. Posebno se spominje Otočac koji uz povijesne spomenike, nudi i ribolov na rijeci Gackoj. Važno je za naglasiti da je u općini Otočac, u prosincu 1935. stavljena u pogon električna hidrocentrala u Švici.

U *Ličkoj slozi* se donose i upute ljudima koji idu u Liku, gdje pronaći smještaj uz primjerene cijene. Uglavnom su to privatna imanja na kojima postoji turistička ponuda, a nalaze se u blizini važnijih turističkih odredišta.¹¹

No još uvijek su cijene smještaja i hrane prepuštene vlasnicima gostionica i svratišta, što je kratkog daha jer se cijene prenapuhuju ne računajući dugoročno. Pojedini se izletnici žale na visoke cijene, osobito iz Zagreba pa je ovo loša reklama za lički turizam. Na cesti Gospić – Karlobag, u selu Brušane¹², kod gostioničara Frane Sudara postoji smještaj i hrana po cijeni od 30 dinara, u selu Kosinj hrana

i smještaj može se naći kod gostioničara Tome Klobučara po cijeni od 30 do 35 dinara, a u Švici u blizini Otočca, kod gostioničara Jure Lukšića, cijena je 25 – 30 dinara. U Gospiću postoji smještaj u hotelu Lika, ali i privatni smještaj. Kako se Gospić nalazi u relativnoj blizini Plitvičkih jezera, novine često bilježe zaustavljanje turista u gradu na proputovanju. Tako je npr. 20. ožujka prošao kroz Gospić pun autobus s 50 njemačkih turista ili češki turistički autobus koji se zadržao u Gospiću na putu prema Plitvicama.¹³

I u Podgorju postoji turistička ponuda. Naime, parobrod vozi turističke ture kroz Velebitski kanal uz zaustavljanje u Senju, Karlobagu i sve do Obrovca. U svrhu bolje turističke ponude traži se da linija od Senja do Obrovca vozi dva do tri puta tjedno, pa i tokom rijeke Zrmanje kod Obrovca zbog prirodnih ljepota, ali i atraktivnih narodnih nošnji. Također u svrhu promicanja turizma spomenuti dr. Ante Šarić, predlaže da se napiše vodič po Lici zbog boljeg snalaženja.

Kako se razvijala Lika, tako je i Gospić izrastao u kulturno središte u kome djeluje Matica hrvatska s velikim utjecajem među hrvatskim življem i ima prosvjetiteljsku ulogu jer izdaje knjige domaćih pisaca, ali i stranih klasika.¹⁴ Matica je osnovana 10. veljače 1842. pod ilirskim imenom, a 1874. uzima ime Matica hrvatska. U Hrvatsko–ugarskoj nagodbi iz 1868., Hrvatska je imala autonomiju na području prosvjete što je pomoglo Matici da se odredi kao ustanova koja unapređuje hrvatsku kulturnu baštinu. Ovome je pomogla i funkcija tajnika

¹¹ *Lička sloga* 1935:12–13

¹² Brušane – selo udaljeno 15–ak kilometara od Gospića u pravcu Karlobaga. Ondje je 1932. izbio „Velebitski ustanak“ o čemu se nije pisalo u ličkim tiskovinama toga vremena.

¹³ *Lički glas* 1935:2

¹⁴ *Lički Hrvat* 1937:1–2

Matice koju je jedno vrijeme obavljao Ante Starčević, a posebno predsjedanje prof. Filipa Lukasa¹⁵ kada je određeno da Matica hrvatska treba služiti samo potrebama hrvatskoga naroda.

Matica hrvatska se širi po Lici pa je početkom 1937. u Gospiću osnovan Akademski pododbor Matice hrvatske, a osnovali su ga Hrvatski akademici.¹⁶ Ovaj Pododbor je bio dosta aktivan i priredio voćarsku izložbu u Gospiću, održana su predavanja seljacima u seoskim čitaonicama, a 4. prosinca 1937. održana je i prva Kazališna večer s plesom u njihovoj organizaciji.

Gospić je bio i centar kulturnih događanja, a vrijedi spomenuti da na području grada djeluju umjetnici različitih profila.¹⁷ Stoga su i nerijetke izložbe domaćih autora, poput izložbe mladih umjetnika u prostorijama Ličke vile gdje su izložili kiparske radove Antić Stilinović, samouki umjetnik koji izlaže među ostalima, portret Matije Gupca, zatim „Materinstvo“, „Juda“ i „Mojsije“, Mica Vukelić je izložila radove „Akt“, „Žetelica“ i „San“ te slikarske radove Ivica Tomljenović, među kojima se ističu religiozne i socijalne teme poput „Prosjaka“.

Dakle, sve su ovo mladi domaći autori koji uz plejadu poznatih ličkih slikara u Zagrebu poput Uzelca, Šulentića i drugih, čine zaista respektabilnu koloniju umjetnika iz Like.

Tridesete god. 20. st. donose nove ideje i inicijative za pokretanje turizma u Lici i korištenje resursa u turističke svrhe. No glavni je problem

infrastrukturna povezanost do turističkih mjesta. Tako je 22. srpnja 1937. na Plitvičkim jezerima, Gospiću, Karlobagu i Crikvenici održana konferencija na kojoj se raspravljalo o ovim pitanjima. Prioritet se daje cesti Karlovac – Slunj – Plitvička jezera, kao i cesti do parka „Štirovača“ u sjevernom Velebitu, čije uređenje bi koštalo 25 milijuna dinara.

Grad Gospić kao središte općine doživljava procvat 30-ih god. 20. st. prije svega zbog javnih radova na uređenju parkova i infrastrukture. Posebno se isticao općinski načelnik u to vrijeme, Josip Kolaković koji je izveo najviše javnih radova, a i prije njega, nekadašnji veliki župani Kasumović i Budisavljević. Još u vrijeme dok su željezničke pruge bile pod upravom Kraljevskih ugarskih državnih željeznica¹⁸ izgrađena je željeznička stanica 3 km izvan grada što je i bila uobičajena praksa. Do nje se dolazilo zapuštenom Kolodvorskom ulicom, koja je kasnije nazvana Bilajska. Kolakovićev projekt je obuhvatio i ovu ulicu, uz koju je izgrađen pješački nogostup, postavljena rasvjeta i zasađen drvored lipa.

Zbog svoje uloge u administrativnom i kulturnom životu Like, najviše projekata i zahvata radi se na području Gospića i njegove okolice. To je prije svega uređenje park šume Jasikovac u istočnom dijelu Gospića, kao i ceste koja vodi do njega.

Važna je i izgradnja mrijestilišta slatkododne ribe u selu Brušane na cesti Gospić – Karlobag. Gospić kao središte tadašnje Županije trebao bi se proglasiti

---

¹⁵ Predsjednik Matice hrvatske od 1928 do 1945.

¹⁶ *Lički Hrvat* 1937: 9–10

¹⁷ *Lički Hrvat* 1938:10

---

¹⁸ U okviru Austro-ugarske monarhije, u razdoblju od 1867. do 1918. željeznicu je gradila mađarska država. Lika i Dalmacija su posljednje željeznički povezane. Godine 1914. puštena je u promet prva dionica Ličke pruge koja je trebala osigurati dobru vezu Splita i Knina sa zaleđem, od Ogulina do Plaškog, a do 1918. i dionica od Plaškog do Vrhovina.

turističkim mjestom, a prema Pravilniku o proglašenju turističkih mjesta, to Gospić i ispunjava.

Općenito, uz *Ličku slogu* i *Lički Hrvat* se dosta bavi promocijom turizma u Lici, a također se promovira društvo „Velebno“ iz Zagreba koje radi na unapređenju turizma u Lici.¹⁹

Posebno je važna inicijativa za zdravstveni turizam jer se na visoravni, na Velebitu (1000 m.n.v.) spaja mediteranska i planinska klima koja je povoljna za liječenje različitih vrsta bolesti. Ovakvi uvjeti se nalaze na nekoliko sati vožnje željeznicom iz Zagreba. Naime, dolaskom u Gospić cesta vodi kroz sela Kanižu i Brušane prema 40 km udaljenom Karlobagu na Jadranskoj obali. Na pola puta između Karlobaga i Gospića se nalazi selo Baške Oštarije u kotlini koja je duga 3 km, a široka 800 m. Na rubu kotline nalazi se „Kubus“ – kamen u obliku kocke kao podsjetnik na gradnju ceste od Gospića do Karlobaga. I, upravo u toj kotlini društvo „Velebno“ namjerava izgraditi nekoliko kuća, od kojih bi svaka vrijedila 20 000 dinara, s po 2 – 3 sobe gdje bi pacijenti mogli obitavati i uživati na svježem zraku. Pohvalna je akcija mještana Baških Oštarija koji će darovati zemlju za izgradnju Hrvatskog doma, a pomoći će kod izgradnje materijalom. No velika zasluga pripada i Odboru za izgradnju na čijem su čelu domaći ljudi Mile i Stjepan Brkljačić, a uspjeli su pridobiti uglednog zagrebačkog arhitektu Dragu Iblera da bez naknade izradi nacrt za dom.

Osim prirodnih ljepota Velebit je poznat i po prirodnom bogatstvu, posebno u blizini podvelebit-skih sela. U Raduču, 15-ak kilometara od Gospića kopa se na 168 m dubine pirit, a također se nailazi

i na ugljen. Velika je vjerojatnost da su velebitske naslage ugljena vezane uz one na otoku Pagu, jer je to u prošlosti bio kompaktan teren koji se prelomio pa su naslage ostale i na jednoj i na drugoj strani. Prema riječima geologa Kocha istraživanja su pokazala da su naslage ugljena pokrivene naslagama iz trijasa i jure koje ih skrivaju. Ove naslage se protežu od sela zapadno od Gospića i to na liniji od Trnovca, Brušana pa ispod velebitskog vrha Visočica (1619 m), na istok preko Čitluka, Metka, Raduča i Sv. Roka sve do sela Štikade u blizini Gračaca.

No svakako su najveći biser i najprivlačniji dio Like Plitvička jezera o kojima piše, kao svojevrsni vodič i poziv da se posjete, Ivan Trnski u veljači 1938.²⁰ On navodi da Plitvice nastaju iz rijeke Korane, a čine ih potoci Crna i Bijela rijeka, Ljeskovac te rijeka Rječina. Ime Plitvice dolazi od potoka Plitvice no, narodna predaja govori da je ime nastalo od „pličine“, dakle plitke vode koja teče kroz dolove i polja. U turističkoj ponudi je vožnja po jezeru Kozjak i po Prošćanskom jezeru. Također je dozvoljen i ribolov, posebno na pastrvu kojoj odgovara temperatura vode od 15 do 20 stupnjeva, a i uređeno je kupalište. Važnu ulogu u promociji Plitvičkih jezera ima i Društvo za uređenje Plitvičkih jezera u Kraljevini Jugoslaviji koja je uz izgradnju novih sadržaja pokušala kod turističkih agencija probuditi interes, povećati broj posjetitelja i poboljšati kvalitetu smještaja na Plitvičkim jezerima.²¹ Začetci ovoga Društva sežu u 1893. kada je osnovano Društvo za uređenje Plitvičkih jezera kome je u programu pisalo da je:

---

²⁰ *Lički Hrvat*, 1938:5

²¹ HDA – SBUO, f. 144., Pov. II., Pravila Društva za unapređenje Plitvičkih jezera u Kraljevini Jugoslaviji, k. br. 2549 – 1932

---

¹⁹ *Lički Hrvat* 1937:5–6

„Zadatak Društva da se na Jezerima stvore prilike za primanje i boravljenje velikog svijeta, da se trajno očuvaju krasote jezera i okolice“. Uz to je naglašeno da bi se na jezerima trebalo raditi na lječilišnom turizmu.”²²

Ličke rijeke i potoci s kakvoćom i protokom vode su prirodno stanište za rakove i ribu pastrvu. Zbog toga je u Gospiću osnovano Ličko ribarsko i udičarsko društvo. Ovo Društvo je inicijator projekta da se u selu Brušane, 15 km udaljenom od Gospića uz cestu prema Karlobagu, podigne ribogojilište

---

²² Pravila društva za uređenje i poljepšanje plitvičkih jezera i okolice u Hrvatskoj, Zagreb, 1893.

Plitvička jezera: pristupna staza na „Velikom slapu“ 1904.²³

u kome bi se najviše uzgajala pastrva. Društvo vodi brigu i o pravilnom izlovu ribe i riječnih rakova. Izvor financijskih sredstava za Društvo ribolovaca je i naplata dozvola, pa tako za lovljenje rakova dozvola stoji 10 dinara, a mogu se loviti rakovi dužine najmanje 10 cm od oka do kraja repa i nije dozvoljen izlov ženki.

Gospić se često spominje u afirmativnom kontekstu, a kako piše Nikola Matijević, student filozofije čiji članci često izlaze u *Ličkom Hrvatu*, Gospić

---

²³ Preuzeto: <https://www.plitvice-lakes.info/cascades/velike-kaskade/>

Dopisnica Pozdrav iz Plitvica – Pad u Milino jezero, 1911.²⁴

je 1938. mjesto ugodno za život kojega priroda, okoliš i čisti zrak čine još ugodnijim za boravak. Očekuje se i osnutak „Društva za poljepšavanje mjesta“. Pored park šume „Jasikovac“ u centru grada postoji i park „Kolakovac“ koji će se preuređivati prema posebnim nacrtima. Kada se tome dodaju i široke ulice uz koje se sade drvoredi, dobiva se slika Gospića kao urbane sredine. No što se tiče kakvoće kuća u samom Gospiću one su većinom bile drvene što je bilo plodno tlo za izbijanje požara, a jedan takav je zabilježen u Gospiću 1. rujna 1934. u staji

²⁴ Muzej Like Gospić, Zbirka razglednica, inv.br. ZB.RAZ.-10117, sign. „Anitta“, Béc V. Nr. 6813. – Naklada M.G.Đukić Petrovoselo ličko.

gostioničara Ivice Javora koji se brzo proširio na kuće u susjedstvu te je usmrtio jednog trgovca koji je spavao u staji s konjima. Ovakvi požari su se sporo gasili zbog drvene građe koja brzo gori, ali i nedostatka vode u blizini jer vodovod nije opskrbljivao sve kuće u gradu. Istovremeno je pokazana i solidarnost jer su Gospićani skupili 12 000 dinara za gostioničara, a seljaci iz okolice su dali žito i drva (*Lička sloga* 1934: 13–14).

U okolini Gospića se rade zahvati na infrastrukturi kao npr. izgradnja cisterne u Perušiću, što olakšava opskrbu jer se voda donosila iz udaljenijih mjesta što je iziskivalo fizički napor, a i kupovina vode po skupoj cijeni od 8 dinara po kubiku je i financijski iscrpljivala stanovništvo. U Ričicama, u lovinačkom kraju također je problem s vodom gdje već postoji bazen, ali treba prokopati kanal za cijevi. Zbog toga stanovništvo ovog kraja traži pomoć od sumješтана koji žive u Zagrebu.

Dakle, u ovom razdoblju Lika se nameće kao turistički kraj, no za veću korist od turizma trebat će dosta infrastrukturnih zahvata.

M. Š.

Gospićki *dolce vita*, nove muzejske akvizicije – ormar za led

Sodmakom od vojne uprave i razvojačenjem Vojne krajine, od posljednje četvrtine 19. st., Gospić buja i razvija se u upravno i kulturno središte s blagodatima građanskog života, a osobit pečat daju gospodarstvenici i obrtnici. U grad doseljavaju novi stanovnici iz svih hrvatskih i obližnjih krajeva, kao i s područja udaljenijih dijelova Austro-ugarske monarhije. Svi oni napuštaju svoje domicilne sredine s nadom da će se ondje, gdje započinju novi život, ostvariti neki snovi.

O proizvodnji pekarskih proizvoda na gospićkom području je malo podataka, vezuju se uglavnom uz vojne vlasti¹, pa izraženije privatno poduzetništvo orijentirano proizvodnji pekarskih i slastičarskih delicija pratimo tek s početka 20.

Ormar za led,
1920.-1930.

st. Podatak o slastičarni Josipa Poglajena, bio nam je poznat prema starim razglednicama, od kojih se dvije nalaze u Fundusu Muzeja.

U kasno ljeto 2020., telefonskim pozivom nam se obratio Nikola Mravunac² iz Karlovca i ponudio darovati ormar za led iz slastičarne Poglajen. Saznajemo da je on unuk vlasnika i da je ormar za led nekada bio dio inventara gospićke radnje. Naš karlovački susret u listopadu iste godine, sa supružnicima Slobodankom i Nikolom Mravunac, protekao je u ugodnom i toplom razgovoru s evociranjem sjećanja na Nikolino djetinjstvo i način života u Gospiću te ljubav prema baki – *baji Mariji* i djedu – *ati Josipu*.

I tako se polako stvarala priča o obitelji Poglajen i gotovo četiri desetljeća njihovih slastica utkanih u pore gradskog života.

Josip Poglajen, sin Andreja, rođen je u Podhumu kod Novog Mesta 1881.³ U Karlovcu je završio zanat i postao pekarski obrtnik.

¹ Vojna pekarnica se nalazila u Kaniži, uz most preko Bogdanice, danas poznata kao „kuća Čanić“, a dozvola za rad pekarnice datira u 1805.

² Prim. dr. Nikola Mravunac svoj je život proveo u Karlovcu, gdje je ostvario karijeru uglednog liječnika, dermatovenerologa u Karlovačkoj bolnici. Preminuo je nakon duge i teške bolesti od posljedica COVID-19, 16. siječnja 2021. i nije dočekaao objavu ovog članka, no vjerujemo da bi mu bilo izrazito drago.

³ Preminuo u Karlovcu 18.06.1956.

Središte Gospića, 1908.

Suprugu Mariju, rođenu Liker⁴ iz Stare Sušice pokraj Ravne Gore, upoznao je također u Karlovcu gdje je i ona radila kao pekarska pomoćnica. Vjenčali su se 1906.⁵ i te godine, ili početkom 1907., preselili u Gospić, gdje je mlada obitelj 1908. dobila jedino dijete, kćer Ankicu. Josipovo se ime spominje u gospićkim novinama *Hrvat*⁶ i *Starčevićanac*⁷ kao „podupiratelj“ Hrvatskog Sokola. To upućuje da se Poglajen po dolasku aktivno angažirao u društveni

⁴ Preminula u Karlovcu 05.11.1961.

⁵ „23. o.m. vjenčao se je Josip Poglajen, obrtnik, s gđicom Marijom Liker.“ U: *Glasonoša*, Karlovac, 30.09.1906.

⁶ 07.09.1907., 11.09.1907., 12.09.1907. U člancima se navode imena svih članova Hrvatskog Sokola u Gospiću, s atribucijom članstva u odborima (utemeljitelji, podupiratelji ili izvršni) zbog požara u kojem su izgorjele sve knjige Društva.

⁷ 29.08.1907., v. preth. bilj.

život grada. Sudjelovanje u društvenom životu nastavilo se i u Radničkom pjevačkom društvu „Hrvat“, a 1911. je izabran i za tajnika Društva.⁸

„Prva lička parna pekarna i slastičarna“ Josipa Poglajena, tada se nalazila u samom središtu, u prizemlju kuće u vlasništvu Stjepana Pavelića, pored župne crkve Navještenja BDM (današnja Katedrala) i preko puta gradske česme s kipom posvećenim vodarici Marti, podignutog u spomen na izgradnju vodovoda

1893./1894. Dio prednjeg pročelja objekta se dobro vidi s jasnom reklamom slastičarne na razglednici iz 1908.⁹

No u noći 23. na 24. svibnja 1910. planuo je požar i „vatra je ugašena, ali su sve unutarnje prostorije kao i roba postale njezinim plienom.“¹⁰

Moderne trendove u marketingu pronalazimo 1922., kada Poglajen preporučuje „svoje uvijek svježije poslastice i fina peciva“, velik izbor čokolada, keksa i najfinijih bombona. Nudi i razno

⁸ *Hrvat*, 15.07.1911.

⁹ Razglednica inv.br. MLG.ZB.RAZ.-10014, tiskana u Beču, autor/izdavač B.W. Wien IX/1, ges.gesch. 248.

¹⁰ *Hrvat*, 28.05.1910. Uzrok vatre je nepoznat, a pretpostavljalo se da je podmetnut u dvorišnom svinjcu. Istaknuto je da su vatrogasci brzo reagirali te je tako spriječeno širenje požara.

SRETAN i VESEO BOŽIĆ

želi svojim cijenjenim potrošačima (mušterijama) i prijateljima:

IVAN BUTURČIĆ, pekar, Gospić	IVAN i MARTIN FRANIĆ trg. mješt. robum, Gospić	M. POTKONJAK, trg. mješt. robum, Gospić
VINKO MATAJIA, oružar i bravar, Gospić	BRACA KOMAR, Gospić bravarska i mehanistička radionica	IVAN BANIĆ trg. mješt. robum, Gospić
ALBIN HAMERŠMIT tapetar i dekorater, Gospić	FILIP HALIPA, mesar i kobasničar, Gospić	ALOIS ANGERMAN, krojač, Gospić
ANTE STARČEVIĆ, trgovina mješt. robum, Gospić	JOSIP STARČEVIĆ, krojač, Gospić	JOSIP BUŠIJEIJA i RADE VUKIĆ novi dalmatinski podrum, Gospić
IVO PAVIČIĆ, trgovina mješt. robum, Gospić	LOVRE DUČIĆ, trg. mješt. robum, Gospić	MARKO VIGNJEVIĆ, gostioničar
TOMISLAV TOMLJENOVIC, trgovina mješt. robum, Gospić	MATE PAVELIĆA Štovi trg. željeza i sirove, namirnice	JOSIP SOKUP, gostioničar
KARLO TOMLJENOVIC, trgovina mješt. robum, Gospić	NIKOLA ASANAČIĆ, trg. mješt. robum, Gospić	ANTE VLANIĆ, veletrgovac, Perazić
MILAN RUKAVINA, trgovina materijalne robe, Gospić	JOSIP ŠUSTER, tvornica polukriva i mila, Gospić	PAJO ČIGANOVIĆ, postolar, Gospić
BARTOLIČIĆIĆ, pekar, Gospić	ANTE MIŠKULIN, trg. mješt. robe i žita, Gospić	ANTON JANEŽIĆ, postolar, Gospić
BRACA RITZ, trgovina mješovite robe, Gospić	BERKO GRAČIN, trg. mješt. robe, Gospić	M. TRKUJA - NASLEDNICI, trg. mješt. robe na mala i velika
BOŽO i MARTIN JURJEVIĆ, posjednici u Križanku	JOSIP POGLAJEN, slastičarna i parna pekarna	K. ŽEGARAC, pekar i gostioničar, Gospić
JOSKO JURAK, općinski mesar, Gospić	MARKO ROSANČIĆ, mesar, Gospić	NIKOLA MATAJIA, trg. mješt. robe, Gospić
NIKOLA JURAOVIĆ, krojač, Gospić	NIKO KOLAČEVIĆ, hoteleir, Gospić	MARKO DEVČIĆ, trgovina vna, Gospić
MILAN BRKLIJACIĆ, postolar, Gospić	JOSO HEČIMOVIĆ, trg. mješt. robe, Perazić	WILIM HAAS, Gospić Podružnica pivovara "Unio"
FRANJO MAJEROPIPER, trgovina žitne pića i kafa	IVAN KASUMIHOVIĆ, trg. mješt. robe, Perazić	ILJA BUTKOVIĆ, trg. mješt. robe, Gospić
LAVOSLAV RUBIČIĆ, trgovina mješovite robe, Gospić	TOMA BAN, gostioničar, Gospić	IVO KOLAČEVIĆ, kućar i papirnica, Gospić
PADEN i HAMERŠMIT, krojač, Gospić	JOSIP PEČINA, trg. mješt. robe, Gospić	TOMICA KOLAČEVIĆ gostioničar, Gospić

Lički Hrvat, 1922.

konzervirano voće, sokove od malina i rajčice te alkoholna pića poput likera i konjaka.¹¹ I dostava na kućni prag je bila opcija ponude. Možda je bio ponukan i pojavom konkurencije, s obzirom na to da iste godine u božićnoj čestitci koju dio gospićkih obrtnika upućuje čitateljstvu *Ličkog Hrvata*, nalazimo pekara i gostioničara N. Žegarca.

¹¹ *Lički Hrvat*, 09.11.1922., 16.11.1922., 23.11.1922., 21.12.1922., 11.01.1923.

U to se vrijeme, Poglajen očito dodatno specijalizirao u slastičarsko-licitarskoj struci. Kada se točno „Prva lička parna pekarna i slastičarna“ premjestila u novi prostor, ne znamo. Možda upravo negdje iza I. svjetskog rata ili s početka dvadesetih godina kada se i oglašava kao „moderno uređena“.

Nova lokacija se nalazila u prizemlju zgrade koja je na prijelazu 19. u 20. st. bila u vlasništvu obitelji Einwalter te u funkciji svratišta/hotela.¹² Danas se tu nalazi mali gradski park sa spomenikom hrvatskim jezikoslovcima Šimi i Anti Starčeviću te Franu Kurelcu.

Kćer Ankica je stasala i završila pekarski zanat u Gleisdorfu u Štajerskoj. Udala se za odvjetnika Josipa Mravunca, porijeklom iz Cetingrada te su dobili dvoje djece, kćer Pavicu 1927. i sina Nikolu 1932. Kupili su kuću u Budačkoj ulici (danas kbr. 15.). U prizemlju se nalazio odvjetnički ured, a na katu/potkrovlju stambene prostorije. Posjedovali su i automobil.

Nikola je svako jutro, odlazeći u školu (danas zgrada Ličko-senjske županije) prolazio pored slastičarne, gdje ga je čekala *baja* Marija i mahala.

„Djed i baka su živjeli u tzv. srpskoj¹³ kući. Tako smo je zvali jer je u jednom stanu na katu stanovao

¹² U objavi M. Bubaša 1906. saznajemo da je Hotel (Svratište „Einwalter“) preuzeo u najam 15. svibnja 1906., u: *Hrvat*, 22.05.1906. Ivan Einwalter je krajem 19. st. bio i gospićki načelnik. Vjerojatno je pred I. svj. rat obitelj preselila u Zagreb.

¹³ Možda se atribucija srpska referira na vlasništvo ovog poslovno-stambenog objekta u ime Srpske štedionice d.d. koja je upisana kao vlasnik 1911. Likvidacija gospićkih štedionica dogodila se 30-ih godina, i to I. ličke štedionice 1930., a Srpske štedionice nakon 1935.

dr. Petar Zec¹⁴ s obitelji¹⁵, a u drugom njih dvoje. Radnja je bila u prizemlju – kad uđeš desno pekara, a lijevo slastičarna. Sjećam se da je namještaj bio od bijelog mramora, ogledala svud na zidovima, a presvlake na stolicama crveni baršun.“¹⁶

Dašak ovog interijera, možemo naslutiti iz dopisnice koja je ujedno i reklamni letak kako se da pročitati na njezinoj poledini.

¹⁴ Petar Zec, 1881., Kukuruzari kod Kostajnice – 1944. Beograd, bio je dugogodišnji gospički liječnik kirurg od 1911.-1914. i 1919.-1939. Jedno vrijeme i upravitelj Bolnice. Bavio se aktivno politikom, član Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribičevića, jugoslavenski senator, zamjenik kraljevskog namjesnika, osnivač četničkih organizacija u Lici, nedićevac i četnički vojvoda.

¹⁵ Za stan Zecovih neki autori drže da je to bila državna kamena prizemnica preko puta Poglajenove slastičarne u današnjoj ulici 30. svibnja 1990. (Bičanić 2019: 218). Bičanić, Nikola. 2019. Kaniška ulica u Gospiću i njezine mijene. *Memorabilika* 2. 217-228.

¹⁶ Sjećanja Nikole Mravunca zapisana 6. 10. 2020.

„Moderno uređena Lička slastičarna preporučuje svoje uvijek svježije poslastice, veliki izbor bonbona najfinijih vrsti, nakita za božićnje drvce, uskrсна jaja, darove za Nikolinje, sladoled, najfiniji vrsti likera i t. d. Sve naručbe pa i najfinijih vrsti poslastica kao što i vanjske naručbe, obavljaju se brzo i najsolidnije uz umjerene cijene. Sa veleštovanjem J. Poglajen Pekar i slastičar.“

Na prednjoj strani dopisnice se vjerojatno nalaze supružnici Poglajen i datirana je u 1934.,¹⁸ premda se prema ženinoj frizuri i djelomično muškarčevoj odjeći može pretpostaviti da je fotografija nastala desetljeće ili dva, ranije. Pa i njezino „moderno uređenje“ asocira na reklame u tisku iz 1922. Poglajenova se slastičarna spominje i u kontekstu položaja izgradnje novog Sokolskog doma, koji se podiže 1935. u čast pok. kralja Aleksandra¹⁹, a on osobno 1938. kao jedan od donatora za izgradnju nadgrobnog spomenika Josipu Žagaru, župniku iz Baških Oštarija.²⁰

Obitelj je u Gospiću ostala i tijekom II. svj. rata ili barem do 1942.

¹⁷ Preslika razglednice s vidljivim zapadnim pročeljem Poglajenove kuće, tiskana u Zagrebu, izdavač A. Gomerčić. Na str. 77., *Pozdrav iz Gospića*. 1997. Ur. Čuljat, Marko. Muzej Like Gospić. Gospić

¹⁸ Razglednica inv.br. MLG ZB.RAZ.-10055, bez oznake izdavača. Na str. 96., *Pozdrav iz Gospića*. 1997. Ur. Čuljat, Marko. Muzej Like Gospić. Gospić

¹⁹ „Dom se gradi između zgrada Sreskog načelstva i slastičarne J. Poglajen.“, *Lička sloga*, br. 9, str. 3, 31.05.1935. Sresko načelstvo je zgrada u kojoj se danas nalazi Muzej Like Gospić, a Sokolski dom zgrada POU „Dr. A. Starčević“.

²⁰ *Lička sloga*, 15.05.1938., 17.05.1938.

Interijer Poglajenove slastičarne

kada se Nikola Bićanić sjeća da se keksa i bombona nije moglo kupiti „ni u slastičarni gospodina Poglajena“.²¹

Potom se obitelj seli u Karlovac, gdje je Josipov mlađi brat Alojz također imao pekaru.

I tako smo u nekoliko desetljeća napravili puni Poglajenov krug – iz Karlovca u Gospić, pa natrag. A ormar za led iz Gospića u Karlovac, pa natrag.

---

²¹ http://www.hrsvijet.net/index.php?option=com_content&view=article&id=17767:rtve-komunizma-sjeanje-na-ivicu-biania&catid=43:glas-hrsvijeta&Itemid=151 (pristupljeno 24.04.2021.)

Drveni ormar za led, proizvod je tvrtke M. Terstenjak koja je poslovala u Zagrebu nekoliko desetljeća na prijelazu 19. u 20. st. Na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896., jedan od izlagača je Mate Trstenjak s radnom sobom od orahovine i hrastovine ukrašene intarzijama, po kojima je očito bio poznat (Brdar Mustapić 2014: 201).²² Pod nazivom domaća parna stolarija za gradnju i pokućstvo M. Terstenjak, na gospodarskoj izložbi *Treći zagrebački zbor*,²³ u kolovozu 1913. promovira ormare za led.²⁴ U popisu drvnoindustrijskih poduzeća u Hrvatskoj sa stanjem 1935., tvornicu nalazimo pod

imenom *1. Jugoslovenska tvornica ormara za led*, s adresom u Zagrebu, Jukićeva ulica 16,

Unutrašnjost ormara za led

Pločica s imenom proizvođača

u kategoriji raznih drvnih izrada (Piškorić 1993: 145).²⁵

Poglašenov jednokrilni ormar za led izrađen je od drveta s unutarnjim metalnim oblogama, a obilježjima pripada proizvodima trećeg desetljeća 20. st.²⁶

Pločica proizvođača nalazi se u gornjem lijevom uglu. Ormar je podijeljen u dva dijela – uži dio je prostor za led koji se punio s gornje plohe, a u donjem dijelu se nalazila slavina za istjecanje tekućine. Širi prostor je namijenjen odlaganju i stoga ima postavljene nosače za police. Njegova vratašca opremljena su sustavom za zaključavanje.²⁷

Nakon stotinu godina, ormar za led Poglašenove slastičarne u Gospiću čeka restauraciju kako bi sutra bio dio muzejskog stalnog postava s pričom o slatkom životu u prva četiri desetljeća 20. st.

T. K.

²² Brdar Mustapić, Vanja. Namještaj hrvatskih proizvođača na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 38. 195-207.

²³ Zagrebački zbor su osnovali privrednici 1909., a danas nam je poznat kao Zagrebački velesajam.

²⁴ *Hrvatska misao*, god.I/ 12., 20.08.1913.

²⁵ Piškorić, Oskar. Drvnoindustrijska poduzeća u Hrvatskoj 1935. godine. *Šumarski list CXVII*, 3-5. 139-146.

²⁶ Identičan hladnjak – ormar za led istog proizvođača, nalazi se u Fundusu MUO Zagreb pod inv. br. MUO- 024286, <http://athena.muio.hr/?object=detail&id=20983> (pristupljeno 24.04.2021.)

²⁷ Hladnjak pod inv. br. MLG ULZ-179/2020; dimenzije: ukupna v: 84 cm (noge 8,5 cm); š: 49 cm; d: 64,5 cm; polica za led: 39x18,5 cm; polica za odlaganje: 62x35x33,5 cm.

Lokacije srušenih zrakoplova u Lici tijekom Drugog svjetskog rata

---

Ratne su godine bile teške i turbulentne na ličkom tlu, ali ništa manje složena situacija nije bila niti u zračnom prostoru.

Nad ličkim nebom su se tijekom Drugog svjetskog rata, manjim ili većim intenzitetom smjenjivala različita ratna zrakoplovstva. Iako su se događaji odvijali daleko od pogleda sa zemlje, mnoge zračne drame završile su padovima ili prisilnim slijetanjima na lički krš.

Nakon napada nacističke Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju i osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske, kao i njenom podjelom na interesne zone između Njemačke i Italije, nad Likom u početku najviše lete avioni talijanskog ratnog zrakoplovstva (Regia Aeronautica).

Kasnije, potaknuto partizanskim ustankom, sve više se uključuje i zrakoplovstvo NDH-a. Osim za dopremanje pošte i redovnu komunikaciju, talijansko zrakoplovstvo i zrakoplovstvo NDH-a, često su napadali partizanske položaje ili vršili opskrbu mjesta i jedinica u partizanskom okruženju.

U proljeće 1943. nad Likom se pojavljuju teški bombarderi B-24 *Liberator* iz RAF-a (Kraljevske zračne snage) koji lete iz Afrike, bacaju letke, pomoć i opremu partizanima. Krajem ljeta iste godine, s ličkom neba nestaje talijansko zrakoplovstvo,

Srušeni B-24 Liberator, u Lici 1945.¹

a njihovu ulogu preuzima zrakoplovstvo NDH-a. Napredovanjem Saveznika u Italiji krajem 1943. i početkom 1944., s juga Italije počinju kontinuirani svakodnevni napadi na Njemačku i ciljeve u okupiranim zemljama. Kao posljedica tih aktivnosti, zabilježene su brojne i česte rute preko Like. I danas se živi svjedoci tog vremena sjećaju neba crnog od aviona u jutarnjim satima prilikom napada na Njemačku, a potom raštrkanih u povratku prema Italiji. U povratku s tih misija neki od zrakoplova, oštećeni od njemačkih lovaca ili flakova, završavaju na ličkom području.

Osim bombarderskih snaga, saveznici su lovcima i lovcima-bombarderima svakodnevno napadali

---

¹ Iz Zbirke fotografija Josipa Novaka, Varaždin

Jadransku obalu i dalje na istok područje Balkana, da bi u ljeto 1944. osnovali BAF (Balkan Air Force). Zadatak ovih snaga odnosio se isključivo na napade neprijateljskih položaja, komunikacijskih čvorova ili neprijatelja u povlačenju pa su tako često akcije izvođene po Lici sve do samog kraja rata.

Prema dosadašnjim, arhivskim i terenskim istraživanjima, od prvog srušenog zrakoplova 7. srpnja 1942. pa do onog posljednjeg, 16. travnja 1945. u Lici ih je palo između 40 i 50, od čega se desetak lokacija nalazi na Velebitu.

Istražena je tek trećina evidentiranih padova ili slijetanja te je ovo tek mali doprinos ličkoj povijesti 20. st. i poticaj za daljnja istraživanja.

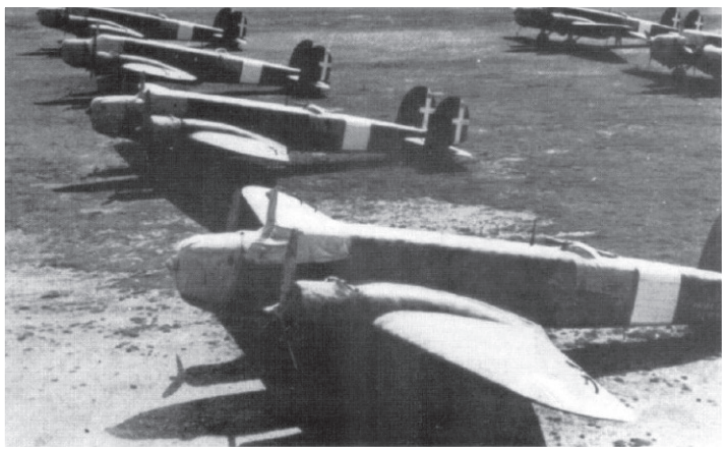
1.

Tip zrakoplova: Fiat br. 20

Datum pada: 28. prosinca 1942.

Lokacija: Lovinac – Žmelovača

Jedinica: 51 Squadriglia, 39 Gruppo BT

Bombarderi Fiat br. 20M²

U jednoj od brojnih reorganizacija talijanske komande zrakoplovstva za naše krajeve, Comando Aviazione SLODA³ prebacuje 51 Squadriglia, 38 Gruppo BT, s aerodroma Mostar na aerodrom Zemunik kraj Zadra gdje ostaje do talijanske kapitulacije. U svom sastavu u prosjeku je uvijek imala desetak srednjih bombardera Fiat br. 20M, od kojih je za vrijeme rata u Hrvatskoj izgubila četiri.

Prvi od njih, još u ranoj fazi rata pao je u blizini Lovinca, a nedaleko lokacije pronašli smo i svjedoka. Marko Miletić⁴ imao je tada 5-6 godina, zrakoplov im je polomio nekoliko stabala trešanja, preletio preko kuće i sletio u polje nedaleko nje. Zatim je nekoliko članova posade trčeći pobjeglo u zgradu željezničke postaje koja je bila čuvana od Talijana u strahu od partizanskih diverzija. Njegovo svjedočanstvo je skoro istovjetno talijanskom, odnosno partizanskom izvještaju.

„28. XII.1942. ponovno je vršeno bombardiranje, a jedinicama ove brigade uz pripomoć štaba divizije i brigade uspjelo je oboriti neprijateljski avion. Avion je marke „Savoja Marketi“, srednji bombarder. Posada aviona je uspjela da pobjegne i zapali avion, ali su naši ipak uspjeli djelomično da ga ugase i izvuku jedan avionski mitraljez kalibra 13 mm, 187 metaka i 40 lit. ulja. Avion je potom spaljen.“⁵

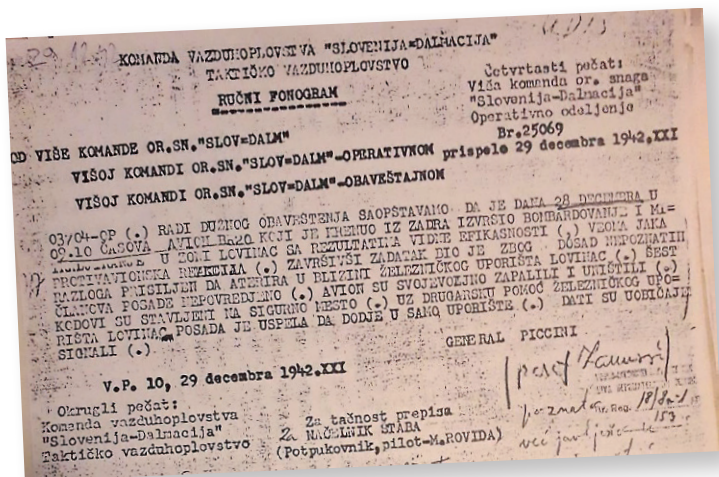
² Preuzeto iz: Babinski, Pawel. 1999. *Fiat Br.20*. Wydawnictwo Militaria. Warszawa

³ Slovenia – Dalmazia, Odluka od 5. 07. 1942.

⁴ Rođen 1937.

⁵ Zbornik dokumenata NOR-a, *Borbe u Hrvatskoj 1941. – 1945.* V/11, dokument br. 8, Izvještaj II. brigade, VI. Ličke divizije. 1955. Vojnoistorijski institut JNA. Beograd.

Poslijeratni prijevod talijanskog originalnog izvješća (Zbirka Borisa Ciglića)⁶

Premda je ovo primjer lakšeg slučaja istraživanja, s dovoljno dokumenta koji opisuju događaj te svjedokom s izuzetnim sjećanjem i poznavanjem lokacije, na samom mjestu pronađeno je tek nekoliko sitnijih komadića, što nije neočekivano. S obzirom da je zrakoplov prisilno sletio u polje nedaleko kuća, ostao je u cjelovitom stanju, a zatim je zapaljen. To je uvjetovalo da se s lako dostupne lokacije skoro sve odnese, osim tek pokojeg komada željezne konstrukcije i otopljenih komadića aluminija.

Nešto više od sto aviona uzletjelo je iz talijanske baze Castelluccio malo prije osam ujutro prema cilju – njemačkom aerodromu u blizini Wiener Neustadta u Austriji. Četrdeset bombardera B-24 pripadalo je 451st BG. Svaki od njih nosio je teret od 216 AN-M41 rasprskavajućih bombi. Od zrakoplova koji su krenuli u napad, tri nisu niti stigla do cilja zbog problema s motorima ili gubitka orijentacije te su se vratili u bazu. Preostalih 37 je

⁶ Telegram Aviazione SLODA od 29.12.1942, kut. 153, reg. Br. 18/8-1. Vojnoistorijski institut JNA, Beograd.

2.

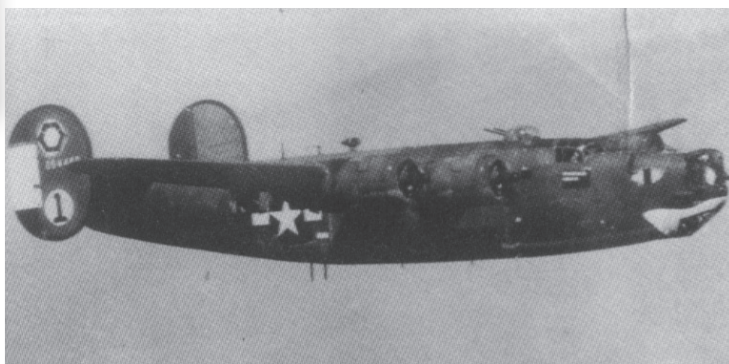
Tip zrakoplova: B-24H-10-CF Liberator

Datum pada: 10. svibnja 1944.

Lokacija: Brinje – Karakaši

Jedinica: 724th Bomb Squadron / 451st Bomb Group

Serijski broj: 42-64465; „Mac's flap house“

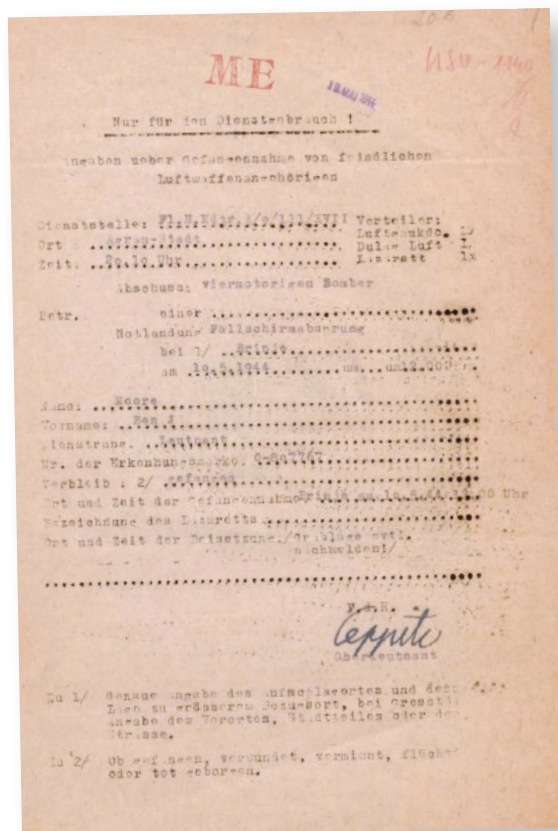
B-24 42-64465, 10. svibnja 1944.⁷

izvršilo napad na aerodrom te su prilično oštetili pistu. Tri zrakoplova su izgubljena, a još jedanaest ih je bilo oštećeno kako od njemačkih lovaca, tako i od protuzračne obrane. Jedan od njih bio je 42-64465, nadimka „Mac's flap House“ na kojem je taj dan letjela zamjenska posada kapetana Bren J. Moorea jer je regularna bila na odmoru. Nakon što ga je u blizini cilja pogodila njemačka protuzračna obrana i oštetila jedan od motora, počeo je zaostajati za svojom formacijom u povratku prema Italiji. Posljednji put je viđen sjeverozapadno od Zagreba, da bi mu u 13 sati i 10 minuta sudbinu zapečatio pilot Messerschmitta Bf-109, Uffz. Hans-Joachim

⁷ Preuzeto iz: Hill, Michael. 2000. *The 451st Bomb Group in World War II: A Pictorial History*. Atglen, Pennsylvania.

Ruchlicke iz 2./JG-77. Bila mu je to prva i jedina zračna pobjeda jer je 15. svibnja 1944. poginuo u zračnoj borbi sjeverno od Rima.

Posada je iskočila u blizini Brinja i zarobljena u roku od pola sata, a zrakoplov je pao nekoliko kilometara istočno od Brinja, oko Plašćice. Nakon zarobljavanja i zadržavanja u centru Brinja, posada B-24 je prebačena u Zagreb, zatim u Njemačku gdje je u logoru dočekala kraj rata.

Za priču o zrakoplovu saznali smo još 2011. od svjedoka koji se sjećao i pada zrakoplova i prolaska zarobljene posade b B-24 kroz Brinje. Mjesto pada koje je 5 km istočno od Brinja nije bilo teško pronaći jer je stanovništvo znalo za lokaciju.

Njemačko izvješće o zarobljavanju pilota⁸

Sekundarno iskorištene posude za kisik

Na samoj lokaciji udaljenoj 300-tinjak metara od prvih kuća još se može pronaći poneki komadić, dok se po okolnim kućama nalaze limeni dijelovi konstrukcije ili posude za kisik, često korištene u sekundarne svrhe.

Ukoliko bi posude za kisik ostale cijele, služile su za držanje rakije, meda, ulja i sličnih tekućina, a ako su bile razbijene, korištene su izradu lonaca ili pak, za napajanje stoke. Zanimljivost ovog zrakoplova jest jedina fotografija snimljena upravo tog, za njega kobnog 10. svibnja 1944.

Pilotu Homeru W. Smithu bila je to 25. misija, kao i većini od njegove standardne posade. Jedino se na mjestu standardnog bočnog mitraljesca Johna Ciborskog koji je bio bolestan, nalazio Paul Gritten. Zrakoplov pod nadimkom „Babe in Arms“ bio je isti onaj s kojim su došli iz Amerike i odradili većinu misija. Cilj ove misije je bio napad na tvornicu avionskih motora BMW u mjestu Allach nedaleko Münchena. Njemačka protuzračna obrana je uništila jedan, i teško oštetila drugi motor na lijevom krilu 42-78234, koji je pri povratku zaostao za svojom grupom te gubio visinu i brzinu. Uspjeli su preletjeti Alpe, no zbog nemogućnosti upravljanja i nedostatka goriva, posada je iskočila. Sa zemlje su situaciju pratile partizanske i ustaške postrojbe te o tome ostavile pisani trag i tako olakšali potragu za lokacijom i identifikacijom.

⁸ Preuzeto iz: NARA – National Archives and Records Administration, Washington, DC, 7062634_Box396_FolderME1140)

3.

Tip zrakoplova: B-24G-10-NT Liberator

Datum pada: 13. lipnja 1944.

Lokacija: Čanak – Lisac

Jedinica: 720th Bomb Squadron/ 450th Bomb Group

Serijski broj: 42-78234; „Babe in Arms“

Posada zrakoplova u Americi⁹

„Toga lijepog sunčanog dana, dok se brigada nalazila na Živulji odjednom se začula tutnjava veće formacije aviona, koja se u letu pojavila sa sjeveroistoka. Jedan avion zaostao za formacijom, leteo je niže i za sobom ostavljao traku gustog dima. Odjednom iz njega počеше jedan za drugim da iskaču padobranci. Avion je udario u Lisac, južno od Dumana. Sve to odigralo se pred očima okupljenih mještana i partizana. Da bi se prihvatili padobranci i spriječile ustaše iz Dumana da ih zarobe, izviđački

vod brigade hitno je upućen u rejon između Mašić Bučaka i Korita, gdje su se padobranci spuštali. Izviđači su se ubrzo vratili sa 7 američkih avijatičara. Bio je to srdačan susret. Avijatičari su očito bili srećni što su se našli na partizanskoj teritoriji. Kapetan, starješina posade oštećenog aviona, zamolio je da sa nama ostane nekoliko dana kako bi izbliza vidjeli borbu jedinica brigade. Nije mu udovoljeno jer je postojalo naređenje da se spašeni avijatičari iz oborenih i oštećenih savezničkih aviona odmah upućuju u viši štab radi sigurnosti i bržeg prebacivanja za Italiju. Za uspomenu kapetan je ostavio komandantu brigade mapu Evrope na svilenoj marami, sa ucrtanim frontom u Francuskoj i Italiji.“

(Mamula 1990: 142).¹⁰

I u izvješću Oružničke pukovnije, Oružničkog krilnog zapovjedništva Gospić, nalazimo sljedeći zapis:

„Dana 13. lipnja 1944. godine oko 13,14 sati poletio je jedan četveromotorni zrakoplov od Istoka preko Korenice u pravcu Perušića, koji je uslijed kvara koji je zadobio prilikom borbe sa njemačkim zrakoplovom pao kod Ivčević Kose (10 km s.i. od Perušića) i odmah se zapalio i izgorio. Prilikom pada pojedini komadi zrakoplova razletili su se na sve strane na 4-500 metara. Prije pada iz zrakoplova iskočilo je padobranom 10 članova posade. Na licu mjesta izašla je ophodnja oružničke postaje Perušić

⁹ Fotografija u vlasništvu Jima Ciborskog, sina Johna Ciborskog.

¹⁰ Mamula, Bogdan. 1990. *Treća primorsko-goranska udarna brigada (Druga brigada 35. divizije)*. Vojnoizdavački i novinski centar. Beograd.

i ustanovila, da je zrakoplov bio američanski u kojem je bilo 10 članova posade i 8 strojnica, koje više nisu za upotrebu, jer su izgorile i cijevi su uslijed pada iskrivljene. Također se moglo ustanoviti, da je u zrakoplovu bilo nešto lijekova, koji su također izgorili. Od 10 članova posade koji su se spustili padobranima do sada su zarobljena dvojica od kojih je jedan istog dana po Petru Hećimoviću i Blažu Grbac, oba iz Kose, kotar Perušić, od kojih ga je silom oteo ustaša Mile Rukavina govoreći, da ga je on uhitio i tako je Amerikanac prošao kroz tri ruke i u međusobnoj svađi konačno pripao ustaši Rukavini."

(Ličina 1983: 374).¹¹

¹¹ Ličina, Đorđe. 1983. *Dvadeseti čovjek*. Centar za informacije i publicitet. Zagreb.

Zarobljena dva člana posade, pilot H. W. Smith i E. Cooper su prebačeni u Zagreb, odnosno u Njemačku. Ostalih osam članova posade se uz pomoć partizana i američke misije smještene u Dobroselu, prebacila do uzletišta Udbina te su se noću 27. lipnja 1944. transportnim zrakoplovom C-47 vratili u Italiju.

Lokaciju smo uspjeli pronaći 25. listopada 2013. S obzirom na vrlo dobre dostupne podatke o lokaciji, raspitali smo se na području od Ramljana do Čanka. U zaseoku Drage pronašli smo osobu koja je, prema priči oca, znala približno mjesto pada. Tek nam je s ceste pokazao pravac, no uz malo sreće, nakon kilometar i pol hoda po šumi, negdje na vrhu brda pronašli smo prve komade. Pretragom u krugu od par stotina metara pronađeno je još nekoliko sitnih, ali većinom izgorjenih dijelova zrakoplova s tvorničkim brojevima i pečatima što je potvrdilo identifikaciju.

Uzletište Udbina, fotografirano iz zrakoplova Mosquito 60 Sqn SAAF-a¹²

Prvi pronađeni dio u šumi

¹² Preuzeto iz: AFHRA – film A6544

4.

Tip zrakoplova: Mustang III (P-51C-1-NT)

Datum pada: 6. prosinca 1944.

Lokacija: Lovinac – Brkići

Jedinica: 5 Sqn SAAF

Serijski broj: FB256

Partizani ispred zrakoplova Bristol Beaufighter na Udbini, 6. prosinca 1944.¹³

Nekoliko je Squadrona SAAF-a (South African Air Force) letjelo nad hrvatskim prostorom u raznim vrstama misija, a više od pedeset zrakoplova su izgubili na području bivše Jugoslavije. Najveći dnevni gubitak zbilo se 6. prosinca 1944. kada se

od deset lovaca P-51 Mustang 5 Sqn-a SAAF-a, pet nije vratilo iz akcije borbenog izviđanja između Slavenskog Broda i Sarajeva. Zbog izuzetno lošeg vremena nije bilo mogućnosti za bojna djelovanja te su se odlučili vratiti u bazu. Formacija se razdvojila, izgubilo se pet zrakoplova i ostali su bez goriva. Poginula su četiri pilota, a jedini je preživio

Lt. Alan Eric Burnett. Kao i ostali piloti u akciji, odvojio se i pokušao u oblacima i magli naći put prema Italiji. Svako toliko je smanjivao visinu ne bi li odredio poziciju, ali je gubio sve više goriva. U jednom trenutku negdje oko 14 sati vidio je na cesti kamione s britanskim oznakama i odlučio je iskočiti jer je smatrao da teren nije dobar za prisilno slijetanje. Iskočio je s visine od približno 400 m i dočeka se na zemlji uz tek nekoliko ogrebotina. Sakrio je padobran i počeo bježati prema brdu kada je ugledao ispred njega ljude u unifor-

mama. Bili su to partizani koji su ga odveli u njihov stožer u obližnjem Lovincu i nahranili ga. Kasnije su ga prebacili u englesku misiju u Korenicu gdje je prespavao i sljedeće jutro odveli na aerodrom kod Udbine. Imao je sreću jer se na aerodromu nalazio dvomotorni lovac bombarder Bristol Beaufighter iz 16 Sqn SAAF-a koji je bio na specijalnoj misiji dan ranije. Ukrcao se u zrakoplov i već u 13 sati bio

¹³ Preuzeto iz: National Archives, AIR27-77, London, Velika Britanija

M. Brkić i I. Sekulić nedaleko mjesta pada zrakoplova

Dio s tvorničkim brojem i njegova pozicija na zrakoplovu

u Italiji. Već je 17. prosinca 1944. ponovo letio na borbene zadatke.¹⁴

Prema poznatim podacima i pripremajući se za istraživanje talijanskog zrakoplova koji je pao nedaleko željezničke postaje u Lovincu, uz pomoć prijatelja iz tog kraja, razgovarali smo 30. svibnja 2020. s Ivanom Sekulićem iz Lovinca da bi saznali priču i pronašli lokaciju. No, njegova priča nije bila o talijanskom bombarderu, nego o potpuno novom zrakoplovu o kojem nismo do tada imali nikakvih saznanja. Zrakoplov je bio mali lovački, mogući tip „Thunderbolt“ što je iznenađujuće jer su tek rijetki pali kod nas. Ivan Sekulić je bio zanimljiv sugovornik i tehnički vrlo potkovan jer je služio vojsku kao aviomehaničar.

Ostaci krila zrakoplova i mitraljezi u njima podsjećali su ga na američki lovac P-47 Thunderbolt. U Lovincu su već bili partizani koji su odmah nakon iskakanja preuzeli pilota, a zrakoplov se srušio nekoliko kilometara sjevernije u zaseoku Brkići, u danas zapuštenom polju. U kući u neposrednoj blizini lokacije, od Miroslava Brkića saznajemo kako su se u njegovom dvorištu nakon rata nalazila krila zrakoplova od kojih su se kasnije izrađivali češljevi. Kao klinac je „znao s prijateljima otići na lokaciju i sakupljati dijelove. Kasnije bi tih par kila odnijeli na otpad i za dobiveni novac kupili slatkiše.“ Bez obzira na to pronašli smo neke dijelove s utisnutim tvorničkim brojevima i pečatima te je zrakoplov determiniran kao P-51 Mustang, što nam je omogućilo daljnje istraživanje identiteta pilota i samog zrakoplova.

¹⁴ Izvješće o akciji 6.12.1944. iz dokumenata 5 Sqn SAAF, AIR 54-185, National Archives, London, Velika Britanija

5.

Tip zrakoplova: Hurricane IV

Datum pada: 6. travnja 1945.

Lokacija: Babin Potok – Pusti Perušić

Jedinica: 351 Sqn RAF (2. Eskadrila NOVJ)

Serijski broj: KX414

Osim 351 Sqn-a, nad Jadranom je na istom tipu zrakoplova letio i 6 Sqn RAF-a. Napadi na bunkere, topničke položaje ili brodove sakrivene u uvalama bila je njihova svakodnevica. 351 Sqn izgubio je tri zrakoplova u borbenim djelovanjima, od čega su dvojica pilota poginula, Stanislav Vouk 20. listopada 1944. kod mjesta Doli u Dalmaciji i Nikola Vemić, 6. travnja 1945. kod Babinog Potoka blizu Vrhovina.

Istraživanje područja Vrhovina i Babinog Potoka bilo nam je zanimljivo prema već znanim podacima o padu tri zrakoplova na tom području – engleski Mustang od 1. ožujka 1945. južno od Vrhovina, partizanski Hurricane 6. travnja 1945. u Babinom Potoku i engleski Spitfire 16. travnja 1945. iz kojeg je pilot iskočio negdje iznad Babinog Potoka.

Date	AIRCRAFT Type & Number	Crew	Duty	Time		DETAILS OF SORTIE OR FLIGHT	REMARKS
				Up	Down		
3rd	LS. 261 LS. 975 LS. 971 EX. 800 LS. 509 LS. 489	P/Lt. Wajcen Sgt. Pavicic Sgt. Franki P/O. Franki P/O. Klotsovnik Sgt. Prebeg	Find out and attack following targetain village BAMIJARE and in vicinity of crossroads P.11775 & battery of 105 m.m. guns, officers of staff billeted in village houses South of Baman(P.16970) and point 846, enemy strong points, 3 batteries of 105 m.m. guns and bunkers near point 1068(P.16746).	16.10	17.15	First section of 3 A/C did not observe any gun position at P.11763, therefore attacked 2 houses at crossroads. 1 A/C fired 4 R.P.s on one H.E.V. and strafed with H.G. fire. H.E.V. claimed destroyed. Second section of 3 A/C dired 8 R.P. at a very suspect, possibly well camouflaged place among the trees with unobserved results. At P.150748 fired some R.P. and H.G. fire served results. Also enemy H.G. position at P.164707. 3 A/C hit at two possible pillboxes, with remaining R.P. attacked horses at P.169738. The third section of 3 A/C fired 8 R.P. and H.G. fire on one H.E.V. which in clouded destroyed. With other 8 R.P. attacked enemy soldiers at village CANAK(P.180727) with unobserved results. Also enemy H.G. position at P.164707. 3 A/C hit by H.G. fire and slightly damaged.	
4th	KX. 414 EX. 294 LS. 975 LS. 488	S/Ldr. Centich Sgt. Prebeg Sgt. Zavrzanik Sgt. Pavicic	R.P. attack on CUDIN KLANAC(P.214889) in support of Partizan operations.	16.00	16.45	Time over target 15.30hrs. 38 R.P. in target area. After attack the whole area covered in smoke, & accurate M.G. fire of 2 M.G.s from P.216886. 1 A/C hit and slightly damaged.	
4th	EX. 469 EX. 545 LS. 291 LS. 500	P/Lt. Wajcen Sgt. Dvoracki P/O. Vemic Sgt. Antoncic	R.P. attack on VIKOVIC(P.118866) in support of Partizan operations.	15.05	16.00	Over target 15.20hrs. 30 R.P.s in target area, causing one explosion with much smoke. Several houses destroyed or damaged.	
4th	KX. 191 LS. 971 EX. 800	P/O. Vlahov P/O. Franki P/O. Edesjevski	R.P. attack on ZALAZNICA in support of Partizan operations.	15.15	16.05	About 16 R.P. in target area, some houses were hit but no other results observed. 1 A/C crashed on landing. Pilot uninjured.	
5th	LS. 488 LS. 971 KX. 414 LS. 975 LS. 509 LS. 291	S/Ldr. Centich Sgt. Franki P/O. Vemic Sgt. Prebeg Sgt. Antoncic P/O. Vlahov	R.P. attack on LOV BABIN POTOK (175850 approx).	09.05	09.30	Attack carried out at 09.28 hrs. 40 R.P. in target area. 333 Several houses destroyed or damaged. A/C KX. 414 piloted by P/O. Vemic on making attack was seen to crash on a hill at P.08265, then exploded and burst into flames. Stated that pilot is definitely killed, but cause remains unknown. There was no flak.	
8th	LS. 261 LS. 488 KX. 245	P/O. Pepel P/O. Bakovicic Sgt. Pavicic	Strike enemy position near PAG town on PAG island.			3 R.P. in target area but due to smoke and dust no results observed. No flak.	
7th	LS. 261 LS. 466 KX. 284 LS. 500	P/O. Pepel P/O. Bakovicic Sgt. Prebeg Sgt. Pavicic	Shipping recon over Northern Adriatic.	06.15	06.30	No shipping seen on briefed route.	

Izvešće o misiji (ROE)¹⁵

U ljeto 1944. RAF je ustrojio 351. Squadron, odnosno 2. Eskadrilu NOVJ. Eskadrila je bila opremljena sa 16 lovaca – bombardera Hawker Hurricane IV RP. Iako već zastarjeli zrakoplovi, veterani bitke za Britaniju, naoružani raketama pokazali su se izuzetnima u napadima na zemaljske ciljeve.

Nadgrobní spomenik
N. Vemića
na beogradskom
Groblju
Commonwealtha¹⁶

¹⁶ Preuzeto: www.finaidgrave.com, pristupljeno 12. srpnja 2021.

¹⁵ RAF dnevnik AIR-27-77-28, National Archives, London, Velika Britanija

Terensko istraživanje uvijek je nešto lakše ukoliko pronađete dobrog sugovornika među autohtonim stanovništvom. Nažalost u Vrhovinama nismo imali sreće, ali smo u Babinom Potoku naišli na najstarijeg stanovnika sela, 90-godišnjeg Ljubana Brkića. Znao je za jedan od tri zrakoplova, a o drugima nije ništa čuo. Kaže da je „zrakoplov opalio u sam vrh brda, da mu se čini da je pilot poginuo, ali da nikada nije išao na samo mjesto pada. Njegovi prijatelji su znali od tamo donositi sitne limove, ali njega to nije zanimalo.“ Pokazao nam je približnu lokaciju i već nakon dvadesetak minuta naišli smo na prve komadiće rastaljenog aluminija. Daljnjim pretraživanjem terena, nekih dvjestotinjak metara dalje, našli smo se na samom mjestu udara s malo više ostataka, dijelova konstrukcije, komadićima iz pilotske kabine i nekoliko komada s tvorničkim brojevima i pečatima. Pronašli smo Hurricane. S obzirom da u dnevniku 351. Sqn za 06. travnja 1945. petorica pilota u drugim Hurricaneima koji su sudjelovali u napadu, ne navode nikakvu djelatnost protuzračne obrane, pretpostavljamo da se pilot Vemić jednostavno nije uspio izvući iz obrušavanja prema

neprijateljskim položajima te je zahvatio, ili stabla ili sami vrh brda, zapalio se i eksplodirao.

Dio konstrukcije s karakterističnim brojem za Hurricane i dio iz kabine

6.

Tip zrakoplova: Spitfire IX

Datum pada: 16. travnja 1945.

Lokacija: Perušić – Konjsko Brdo

Jedinica: 73 Sqn RAF

Serijski broj: PT498

Spitfire PT498 na aerodromu Canne u Italiji¹⁷

73 Sqn RAF-a je već u rano proljeće 1944. počeo letjeti iznad ovih prostora i do kraja rata je u Hrvatskoj izgubio najmanje 13 Spitfirea. Prvi je srušen 02. ožujka 1944. kod Dubrovnika, a posljednja dva u istoj akciji kao i zrakoplov koji je pao u blizini Perušića 16. travnja 1945. Osim ovog, još je jedan Spitfire iz 73 Sqn-a okončao letačke dane u Lici. Dana 10. srpnja 1944. Sgt. K. Wilson prisilno je sletio jugoistočno od Gospića nakon što je pogođen vatrom protuzračne obrane kod Ličkog Osika. Krajem rata, 73. Squadron je zajedno s još šest RAF-ovih

¹⁷ Preuzeto: Minterne, Don. 2000. *History of 73 Squadron RAF, part 3*. Tutor Publications.

Vrh krila s tvorničkim brojem i dio s pečatom tvornice VACB – Vickers Armstrong Castle Bromwich

eskadrila bio stacioniran na aerodrom Prkos kod Zadra. Ovako su bili puno bliže bojištu i mogli su izvoditi više dnevnih akcija nad područjem Bosne, Slovenije i Hrvatske. U 15 sati i 30 minuta, tog travnja 1945., četiri Spitfirea poletjela su u akciju i nedaleko Generalskog Stola ugledali kolonu neprijateljskih vozila te je napali bombama i vatrom iz topova i mitraljeza. Premda su uspjeli uništiti nekoliko vozila, protuzračna obrana pogodila je dva Spitfirea. Oba su se neuspješno pokušala vratiti na Prkos. Pilot Spitfire-a, R. Letts serijskog broja PV120 prisilno je sletio približno 7-8 km južno

Vrh krila Spitfire s tvorničkim brojevima

od Bihaća i spasili su ga partizani, a pilot Spitfirea PT498, J. B. Baker iskočio je južno od Babinog Potoka, dok je zrakoplov završio na oranici, nekoliko kilometra sjeveroistočno od Perušića. Baker se uz pomoć partizana vrlo brzo vratio u postrojbu i već 20. travnja 1945. u 18 sati poletio ponovo u akciju izviđanja područja od Rijeke do Pule.

Istraživanje se zasnivalo na neprovjerenim informacijama da je negdje kod Konjskog Brda blizu Perušića, u Drugom svjetskom ratu pao zrakoplov. Prethodnim pregledom dokumenta nadali smo se da ćemo pronaći mjesto pada Dorniera Do-17, dvomotornog bombardera Zrakoplovstva NDH-a koji je, i po podacima NDH-a i RAF-a pao 30. ožujka 1945. u okolici Perušića nakon zračne borbe sa Spitfireima iz 73 Sqn-a. Raspitivanje u Konjskom Brdu nije dalo rezultata, ali smo dolaskom u Bukovac Perušićki pronašli dva svjedoka. Niko Hećimović¹⁸ sjećao se da je „negdje na njihovoj zemlji pao nekakav mali zrakoplov, ali da tamo odavno nema ničega, nikakvog traga.“ Dok smo se kretali prema lokaciji, 81-godišnji Niko je spomenuo da postoji još jedan stanovnik, stariji deset godina od njega. I zaista, Mile Ćulumović je iznosio događaje kao da su se dogodili neposredno prije našeg dolaska, uz sjećanje na brojne detalje. Takve svjedočke smo susreli tek nekoliko puta u dvadeset godina istraživanja srušenih zrakoplova. Njegovo svjedočanstvo odnosilo se na zrakoplov kojeg smo i tražili, Dornier ZNDH-a s kraj rata. No lokacija pada koju je on spominjao nije bila ista o kojoj je govorio N. Hećimović. Stoga smo nakon njegove fenomenalne priče, otišli trgom lokacije pada Spitfire do koje nas

¹⁸ Roden 1941.

je odveo Niko. Dijelovi zrakoplova raspršeni su na površini od 250 m², a neki od njih su na sebi nosili brojeve i pečate što je potvrdilo da je riječ o ovom zrakoplovu i to njegovoj, kasnijoj inačici.

Pri kraju istraživanja pridružio nam se stariji pastir sa stadom ovaca i koji živi nedaleko. On je tek po priči znao za ovu lokaciju, ali se sjeća kako je njegov otac od tog zrakoplovnog aluminijskog aluminija izrađivao lonce. Iako je to bilo jako davno, činilo mu se da negdje oko kuće ima još jedan dio zrakoplova te smo nakon kraćeg vremena, na dar dobili vrh krila. Podijelio je s nama i podatak da je zrakoplov najprije udario u brdašce blizu njihove kuće jer su se i tamo znali naći dijelovi zrakoplova. Pregled terena, kao i potragu za Dornierom ostavili smo za neku drugu zgodu.

7.

Tip zrakoplova: B-24 Liberator

Datum pada: ?

Lokacija: Lipovlje

Jedinica: ?

Serijski broj: ?

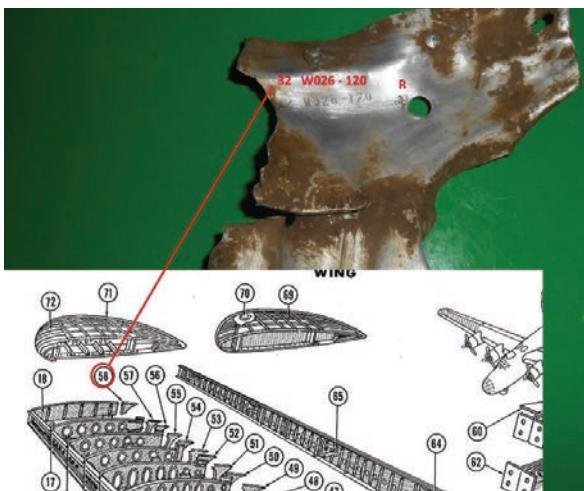
Iz jedne okvirne priče imali smo saznanja o zrakoplovu koji je navodno pao negdje na području od Kutereva do Kosinja. Tragom vrlo šturih podataka u Švici smo susreli Franju Cvitkovića koji je znao jako puno o lokaciji srušenog aviona kod sela Lipovlje. I nije se radilo o jednoj, već o tri lokacije. Prema priči njegova pokojnog oca, njemački lovački zrakoplov je napadao veliki saveznički bombarder sa svih strana, dok se u jednom trenutku nije uspio bombarderu približiti s donje strane, pogoditi ga i

Lokacija pada krila

otkinuti mu desno krilo, nakon čega je zrakoplov u dijelovima pao na zemlju. Priče o tome što se dogodilo s posadom nisu posve poznate, kao niti sav kasniji Franjin trud da nam pomogne u istraživanju. Sve tri lokacije se nalaze u krugu 800 m. Na prvoj lokaciji gdje je Franjin otac pričao da je bilo krilo, u šumskom dolcu desetak minuta hoda od lokalne ceste, pronašli smo dijelove i to, američkog bombardera B-24 Liberator. Prema dijelovima i oznakama, potvrdili smo Franji priču njegova oca jer se još uvijek moglo pronaći dijelova koji pripadaju krilima. Uz to je pronađeno puno dijelova s tvorničkim pečatima „NAA“, što je oznaka za jednu od pet tvornica koja je proizvodila Liberatore.

Nakon toga smo posjetili privatni vrt gdje je navodno pao i trup zrakoplova. Nažalost, vlasnici nisu znali nikakve detalje jer su se doselili iz Slavonije. Poznata im je priča jer se u jednom dijelu vrta nalazi puno sitnih, izgorelih komadića aluminijskog aluminija. Sve ovo nam ipak nije dovoljno za otkrivanje priče i

Dio krila i pozicija na zrakoplovu

determinaciju zrakoplova, osobito jer zasad, nismo pronašli povijesnu dokumentaciju.

Bombarder B-24 Liberator najproizvođeniji je američki zrakoplov za vrijeme Drugog svjetskog rata, premda proizvodnja nije prošla bez problema. Naime, proizvodnja je organizirana u pet tvornica koje su, osim vlastitih, koristile i dijelove proizvedene u drugim tvornicama. Jedino je tvornica North American u Dallasu imala cjelovitu vlastitu

Spremnici za dostavu pomoći

proizvodnju, prepoznatljivu prema tvorničkom pečatu “NAA” s različitih dijelova trupa i krila. U Hrvatskoj je palo oko 200 B-24 Liberatora te bi nam upravo ove oznake mogle omogućiti determinaciju o kom se točno B-24 radi. Za sada tek imamo indicije da je možda „naš“ B-24 pao 2. travnja 1944., za što je nužno provjeriti arhivske podatke.

8.

Tip zrakoplova: B-24 Liberator

Datum pada: ?

Lokacija: Brlog – Placa

Jedinica: ?

Serijski broj: ?

Lokacija pada B-24

Još jedna lokacija blizu Otočca nije posve istražena. Upravo smo se ovdje uvjerali, kako jedan naizgled jednostavan i lak zadatak, može postati komplicirano istraživanje i koliko je i, najmanji dio

Svi pronađeni dijelovi

zrakoplova bitan jer pomaže pri identifikaciji. Nakon još jedne od nebrojenih polu informacija, 12. rujna 2020. otišli smo do Brloga u potragu za lokacijom i svjedocima. Uz malo raspitivanja pronašli smo obitelj Jurković u čiji je vrt pao zrakoplov. To je omanji dolac koji se obrađuje, stotinjak metara udaljen od njihove kuće. Kao i sve ratne priče, o njima se nije pretjerano govorilo, ali su se sjetili navoda da je nekoliko zrakoplovaca bilo pokopano uz rub tog dolca te poslije rata ekshumirano. Ne ulazeći u obrađeni dio, pregledom terena dijelove smo našli oko cijelog dolca, a Jurkovići su nam potvrdili da prilikom oranja na površinu izlaze sitni komadići. Osim puno izgorenih, neprepoznatljivih ostataka našli smo i dijelove pancirnih prsluka koje su nosili zrakoplovci, radio uređaja, rastaljenih čahura, plek-siglasa, pa čak i dijelove kopčič padobrana. Prema svim nalazima odmah smo znali da je riječ o američkim teškim bombarderima, no ne i na kojem od dva tipa: B-17 Flying Fortress ili B-24 Liberatoru. Isti dijelovi se mogu pronaći i na nekim manjim

Kopčič padobrana

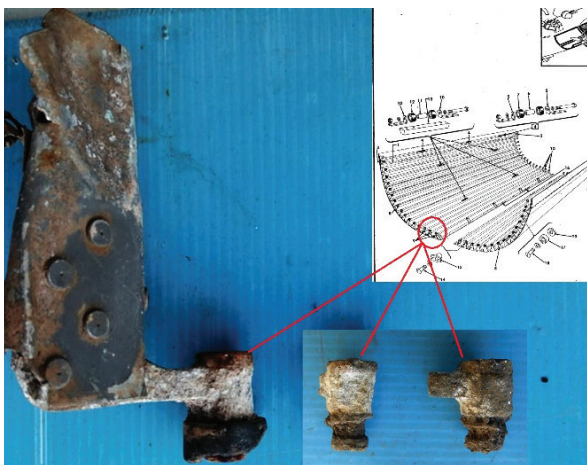
bombarderima i transportnim zrakoplovima koji su ipak rjeđe letjeli i padali u našim krajevima.

Nakon nekoliko sati pomnog čišćenja i razgledavanja svih dijelova, otkrili smo dva ulomka koja pripadaju vratnim nosačima prostora za bombe, koja su nam slijedom brojnih analogija otkrila da je riječ o B-24 Liberatoru.

U povijesnim dokumentima smo pronašli jedini podatak da je „*Kod Otočca (Glavace) pao 2.4.1944. američki bombarder i izgorio sa četiri člana posade. 2 člana spašena, za ostalim se traga*“.¹⁹

U Hrvatskoj je za vrijeme Drugog svjetskog rata palo preko 700 zrakoplova, a tek ih je oko 150 istraženo, što na kopnu, što na moru. Premda je u moru puno teže doći do samih lokacija jer su često uništene kočarenjem i destrukcijom prilikom udara zrakoplova u morsku površinu, ponekad ih je lakše

¹⁹ Partizansko izvješće GŠH (Glavni štab Hrvatske), Arhiv Istorijskog instituta JNA, reg. br. 3/16—2, k. 119/1, br. depeše 100.

Identifikacijski ulomci u usporedbi s primjercima drugih zrakoplova B-24 i tehničkim nacrtima

determinirati. Kopnene lokacije su dostupnije, ali je protokom vremena i osobito ljudskom sakupljačkom navikom, ostatke teže pronaći bez obzira radi li se o nekom polju ili vrhu Velebita. Gdje god je pao neki zrakoplov, lokalno stanovništvo je iskoristilo sve što se od ostataka moglo iskoristiti, pri tome izrađujući različite uporabne predmete, od najčešćih češljeva, jedaćeg pribora (žlice i vilice), čaša i lonaca ili korištenjem zrakoplovnih guma za izradu „cipela“ do pokrivanja gospodarskih objekata većim limovima. Pojedini su vješti majstori neke mehaničke dijelove koristili za izradu priručnog alata i strojeva ili za popravak kola i traktora. Ono neiskoristivo, završilo je otkupom otpada. Iako su sve te lokacije odavno gotovo „sterilne“, još uvijek se u, većini slučajeva, mogu pronaći sitni dijelovi dovoljni za analitičku identifikaciju. Osim glavnog dijela, prikupljanja materijalnih dokaza, izuzetno su bitne i priče još živih svjedoka ili one prenesene usmenom predajom mlađim generacijama.

Lim zrakoplova u funkciji poklopca šterne na Velebitu

Osim terenskog rada, istraživanje olakšavaju razni vojni dokumenti i objavljena literatura o zrakoplovstvu, uz dostupne digitalizirane vojne arhive.²⁰

Ovim prilogom želimo doprinijeti boljem poznavanju jednog segmenta ličke vojne povijesti u točno određenom razdoblju. Danas je on gotovo nepoznat, a ubikacija lokacija, kao i identifikacija zrakoplova, članova posade i njihovih sudbina, u jednom trenutku promijenjenih na ličkom nebu, omogućuju nam bolje razumijevanje pojedinog događaja ili, u šetnji prirodom otkrivenog, neobičajenog metalnog predmeta.

R. Ž.

²⁰ Kako su nad našim područjem najviše padali američki, a zatim i zrakoplovi RAF-a (Kraljevskog ratnog zrakoplovstva), za istraživanje američkih zrakoplova se koriste dokumenti naziva MACR (Missing Air Crew Report) koji sadrži bitne značajke poput imena članova posade, opis događaja, popis brojeva svih motora i mitraljeza koji su se nalazili na zrakoplovu u trenutku pada. Osim MACR-a, kao izvrstan dokument služi EER (Evasion Escape Report). EER su pisali spašeni članovi posade/piloti nakon što su se vratili u matičnu postrojbu.

Motiv Gospića u slici, grafici i crtežu

iz fundusa Likovne zbirke Muzeja Like Gospić

U iznimne motive (teme, sadržaje) likovne umjetnosti ubraja se i motiv grada. Štoviše, on je star koliko i slika. Dakako, trenutno mislimo na sliku grada – vedute¹ kao samostalnog žanra u nizozemskom slikarstvu 17. st. Početne tragove žanra možemo tražiti još u starom vijeku,² ali neposredne prethodnike nalazimo u slikarstvu rane renesanse 15. st., pretežito u Italiji, u kojemu su kršćanski prizori često smješteni u pejzaž s vedutom grada u pozadini. Isto tako, u nizozemskom slikarstvu 16. st. čest je seoski motiv, odnosno ruralni krajolik koji je kao funkcionalni dio slike sjedinjen s figurativnim elementima (s likovima ljudi i životinja).

Za unapređenje razvoja vedute važnu je ulogu imao kontinuirani uzajamni dijalog Sjevera i Juga Europe – točnije Nizozemske i Italije. Te slike grada sjevernjačkih umjetnika značile su više od puke dekoracije ili ilustracije. One su donosile posebnost detaljnih i preciznih prepoznatljivih gradova i krajolika. Na slikama su se pojavljivali svi tipovi veduta: pogledi na grad, dijelovi grada, pojedini

spomenici, ulice, pa čak i arheološki lokaliteti. Primjere nalazimo u vedutama – od Johannes Vermeera i njegova *Pogleda na Delft*, preko topografskih talijanskih pejzaža s rimskim spomenicima Gaspara van Wittela, do Jacoba van Ruisdaela i prepoznatljivog *Pogleda na Haarlem*.

U slikarstvu 18. st. na tlu Italije, Venecija postaje jedno od vodećih središta u uspostavljanju vedute – slike grada kao samostalne teme. Jedan od najpoznatijih vedutista Giovanni Antonio Canal, zvan Canaletto težio je što većoj realnosti i vještim prikazima atmosfere. Njegov je izraz zasnovan na toplom, magličastom koloritu, gotovo scenografski reproduciranoj arhitekturi ulica i trgova koje oživljava skupinama likova. Jak utjecaj je imao na Michelea Marieschija, Bernarda Bellota i Francesca Guardiija.

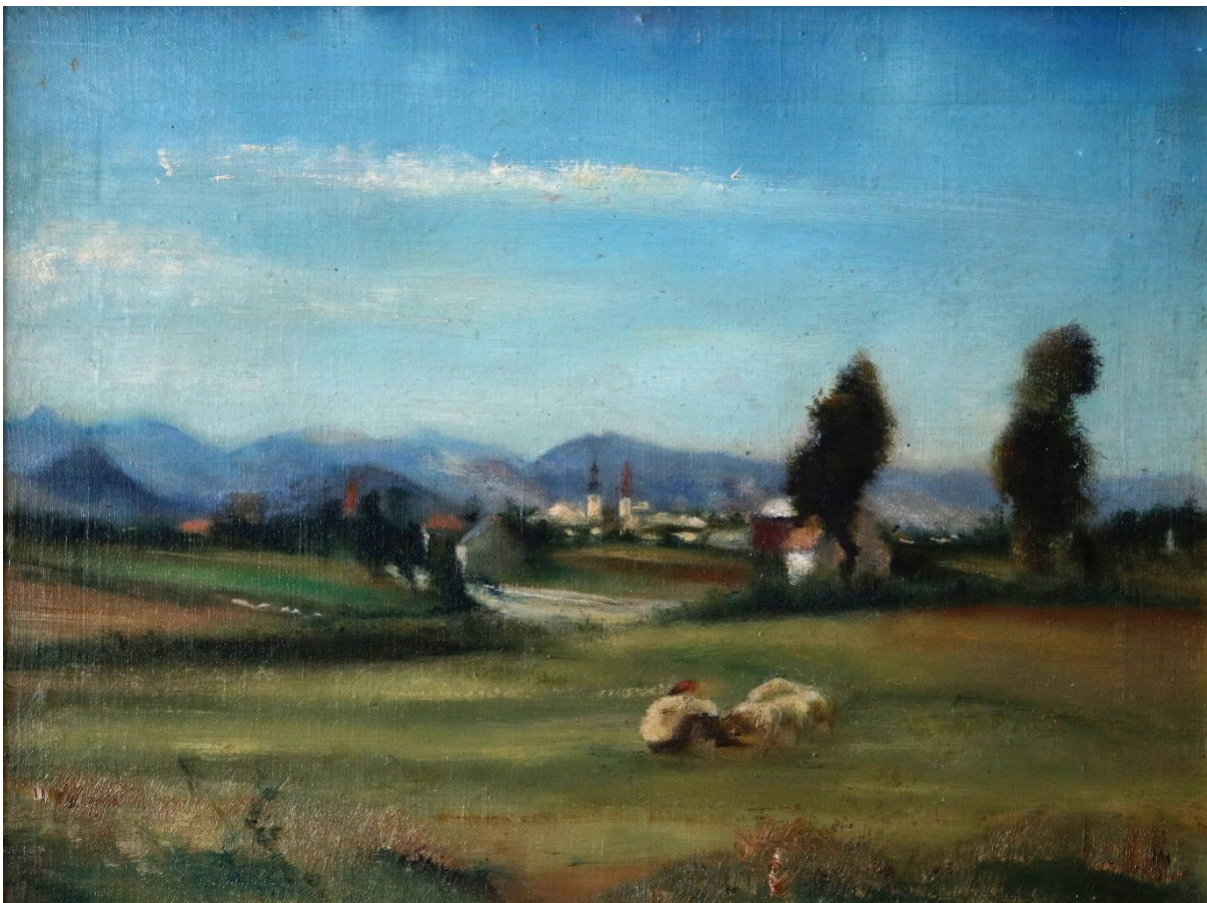
Početak 19. st. i industrijska revolucija donose dramatične promjene koje će se vrlo brzo odraziti i na izgled grada. Krajem 19. i početkom 20. st. počinje razvoj modernog urbanizma.

Kako je taj urbani prostor važan oblikovatelj svijesti modernoga čovjeka, motiv grada pojavio se u umjetnosti već u 19. stoljeću, i to prvo u književnosti, u Balzacovim romanima i Baudelaireovim pjesmama. Poetika modernizma nerazdvojiva je od

¹ Veduta (tal.: pogled; izgled; vidik), što vjerniji slikarski ili grafički prikaz grada ili kraja u kojemu ljudske i životinjske figure imaju sporednu ulogu.

² Iz stare asirske umjetnosti (1900. – 539. pr. Kr.) potječe zanimljiv reljef na glinenoj ploči s prikazom rušenja grada Suze (perz.: Šuš, hebr.: Shushan, grč. Sousa, lat. Susa) koju je razorio asirski kralj Asurbanipal 647. pr. Kr. *Suza (Iran)* – *Wikipedija*. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Suza_\(Iran\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Suza_(Iran)) (pristupljeno 12. travnja 2021.).

Sofija Omčikus, *Gospić*

*utjecaja gradskog ambijenta, pa se u istom stoljeću pojavilo slikarstvo impresionizma u kojemu su najčešći motivi upravo bili gradski prizori.*³

Slikari impresionisti, dakle, kao i njihove književne kolege, otkrivaju svoje likovne tajne i poruke gradskog svijeta. Naglasak ovih umjetnika okreće se

prema prirodi te pejzaži postaju glavne teme. Prvi krajolici slikani izravno u prirodi⁴ javljaju se kod brojnih pejzažista koje predvodi „otac impresionizma“ Jacob-Abraham-Camille Pissarro.

U enciklopedijsku nisku umjetničke obrade grada valja ubrojiti i hrvatske slikare kroz povijest. Tu su

³ Gavrilović, Peda. *Grad slikan iznutra*. Zagreb. <https://www.matica.hr/vijenac/417/grad-slikan-iznutra-2395/> (pristupljeno 12. travnja 2021.).

⁴ Slikanje izravno u prirodi koje se odlikuje svjetlošću, svježinom i živošću boja naziva se plenerizam (franc. pleinairisme, prema en plein air: na otvorenom).

Nikola Graovac, *Crkva sv. Đurđa*

svakako neizostavni umjetnici likovne moderne s početka 20. st.: Nikola Mašić, Miroslav Kraljević, Vladimir Becić, Milivoj Uzelac, Vilko Gecan... Posebno želimo izdvojiti izrazitog slikara gradskih krajolika Zagreba Ljubu Škrnjuga i likovnog poetičara trgova i ulica starog Varaždina Miljenka Stančića.

„Tradicija grada u hrvatskom slikarstvu ne prestaje nastavljajući se sve do naše suvremenosti kao motiv u autora poput Zoltana Novaka, Nenada Voriha, Drage Trumbetaša i još mnogih.“⁵

---

⁵ Gavrilović, Peđa. Nav.dj.

Likovne realizacije iz života grada poznate su daleke, od prvih početaka umjetnosti drevnih civilizacija antičkog Istoka do ovih naših dana umjetničke suvremenosti. No naslov same teme upućuje na pažljivije promatranje umjetnika iz novijeg vremena kojima je motivska odrednica Gospić, a djela im se nalaze u fundusu Muzeja Like Gospić. Jedan dio umjetnika, različitih stvaralačkih i etničkih provenijencija, čija djela ovdje spominjemo, vezana su za naš grad rođenjem, a drugi radom; oni su u Gospiću živjeli i djelovali, ili pak, samo odabirom motiva. U svakom slučaju možemo ustvrditi da je u ovom prikazu pozornost skrenuta na doprinos ukupnom oslikavanju likovnog života u Gospiću.

Prikazujemo osamnaest djela četrnaestorice umjetnika i jednog neutvrđenog autora iz Likovne zbirke u namjeri da naznačimo osnovne vrijednosti koje se nalaze u galerijskom fundusu. Istina, to je tek njegov manji dio. Ali nam i on ravnopravno omogućuje stanoviti uvid u hrvatsku suvremenu umjetnost, njezine mijene i konstante, i u formalnom i u sadržajnom smislu. Iako su radovi već bili izlagani i publicirani⁶ pa ovo nije njihova prva javna inauguracija, u očekivanju novih tumačenja kojima bi se dobile nove spoznaje o njihovim stvarateljima, ovom prilikom njima želimo osvijetliti zainteresiranost za sveprisutnu temu – motiv Gospića.

Više autora, različitih edukacijskih ishodišta (akademski likovno obrazovanih ili autodidakta s dugogodišnjom sklonošću i iskustvom), različitih smjerova (od realizma do ekspresionizma), združeni zajedničkim i istim likovnim opredjeljenjem,

---

⁶ Vidi: Bunčić, Vesna; Špoljarić, Stanko. 2015. *Umjetnost Like*. Udruga Ličana „Vila Velebita“. Zagreb.

donose slikovnu priču o Gospiću i prostorima oko njega putem svoga djela. Generativna bujnost njihovih djela, spontanost i svježina formulacija, bogatstvo vrsta, medija i tehnika – slikarstva, crteža i grafike, pokazuje jedinstven svijet osobnoga izraza svakog pojedinca. Radi se o likovnim ostvarenjima u raznim tehnikama, od ulja i tempere do olovke i grafika.

Ranko Šimić, *Motiv s Novčice*

Za uljanim bojama kao najzastupljenijim likovnim sredstvom u oslikavanju krajolika samoga grada i njegove okolice posegnula je Sofija Omčikus (Sv. Rok kraj Lovinca, 1890. – Rim, 1965.).⁷ Na slici *Gospić*, 1932. (inv. br. G-412) primjećujemo da slikarica ne slika samo realne izgledе prirode, već i atmosferu, doživljaj pred motivom. U daljini, kao u izmaglici, uz svjetlo gotovo kao rastaljeno, izrasta grad sa svojim obilježjima – zvonnicima, zgradama i kućama koje se isprepliću izrastajući jedni iz drugih, obgrljeni vrhovima Velebita. Zamagljenost je izbrisala oštrinu konture i unutrašnje treperenje.

⁷ „S roditeljima je živjela na posjedu u selu Medak, u Lici. Bila je hendikepirana osoba. (...) Glavnina opusa Sofije Omčikus nestala je u požaru kad je za vrijeme drugog svjetskog rata zapaljena kuća Omčikusovih u selu Medak. Ona sama je pobjegla u Italiju gdje je ostala živjeti do smrti.“ *Sofija Omčikus – Donacija dr. Josip Kovačić*. <http://www.donacijegz.mdc.hr/slikarica> (pristupljeno 22. travnja 2021.).

Autorica je stoga oblike svela na minimum, boju sažela na tonalitete smeđeg, zelenog i plavog do čiste bijele, a kompoziciju dala do jednostavnosti zračne perspektive. U sadržajnom pogledu naglašava samoću, izgubljenost.

U plejadi slikara tehnike ulja iskazuje se i Nikola Graovac (Vrebac kraj Gospića, 1907. – Topola, Srbija, 2000.). Po čvrstoj konstrukciji stare arhitektonske jezgre grada, uz obrise figurativne štafaže, u duhu ekspresionizma, na primjeru *Gospić*,⁸ 1951. (inv. br. G-203) osjeća se njegova sraslost s gradom, kao i s njegovom poviješću zabilježenom na spomeničkoj *Crkvi sv. Đurđa* (inv. br. G-453) koja danas

⁸ Slika *Gospić* reproducirana je na razglednici koju je izdao Muzej Like Gospić 1987.

Neutvrđeni autor, *Gospić – današnja Ulica 30. svibnja 1990.*

ne postoji, ali ovjekovječena na platnu, postala je trajni simbol prošlosti našeg grada.

U skladu s naglašenim patriotskim osjećajima starosjedilačkog pripadnika grada, javlja se Ranko (Stjepan) Šimić (Gospić, 1932. – Gospić, 2006.).⁹

⁹ Kao diplomant Visoke pedagoške škole u Zagrebu (1959.), dao je značajan obol u likovnom, književnom i pedagoškom radu gospićkih visokoškolskih institucija. Već u Učiteljskoj školi, prije završetka studija, nedostatak nastave crtanja „nadomješten je 1957. godine angažmanom Ranka Šimića, nastavnika Gimnazije pedagoškog smjera gimnazije Branko Ognjenović iz Gospića. U vrijeme njegova rada prvi se put javlja naziv Likovnog odgoja, koji zamjenjuje dotada prisutne predmete Crtanja, što nas upućuje na promjene u koncepciji predmeta i osuvremenjivanja metoda rada.“ Grahovac-Pražić, Vesna; Vrcić-Mataija, Sanja. 2019. *Sto godina učiteljskog obrazovanja u Gospiću*. Sveučilište u Zadru. Zadar. 165-166. Prema dostupnim podacima u Izvještajima Gimnazije „Nikola Tesla“ u Gospiću spominje se pod imenom i prezimenom Stjepan Šimić; kao honorarni nastavnik između 1959. i 1963. predavao je likovnu umjetnost; u razdoblju od 1967. do 1972. u zvanju nastavnika, uz likovnu umjetnost predavao i jugoslavensku književnost (osim školske godine 1967./68. kada mu je struka likovna umjetnost i hrvatsko-srpski jezik). Lemić, Ana. 2012. *Gimnazija Gospić 1860. -2010.* Državni arhiv u Gospiću. Gospić. 287, 298, 302, 326, 335, 343, 350, 358.

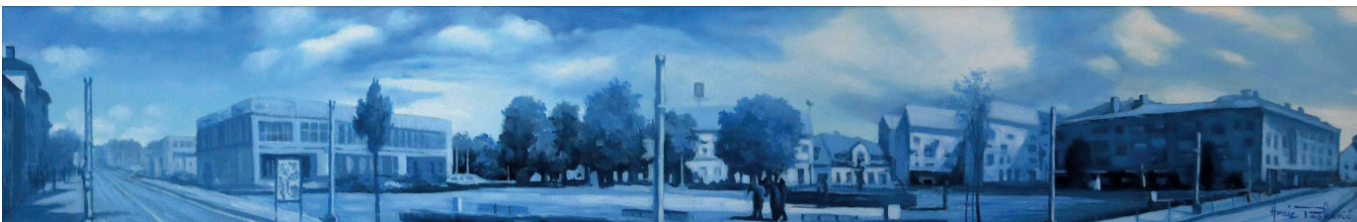
Rođen u Gospiću, vezan za Gospić i rijeku Novčicu, okrenuo se sadržajima oko sebe – pretvarajući ih u svijet svojih slika. Na senzibilne vizualne nijanse zagasite jednoličnosti i tišine svjetlosti ukazuje *Motiv s Novčice*, 1964. (inv. br. G-28). Nakupine kuća, uznemireni tok rijeke, slutnje razvedenosti krajolika su motivski orijentiri prizora.

Blizak mu je i *Motiv iz Gospića*, 1965. (inv. br. G-27). U središtu prikaza ostvaruje dijagonalu Kaniške ulice i niz s fasadama zdanja koji naznačuju blagi pomak ka dubini, otvaranju ka perspektivi.

Našavši u Gospiću potrebno uporište i inspiraciju za svoj rad u razdoblju boravka u njemu, Kuzma Vitaljić (Komiža na otoku Visu, 1904.-?)¹⁰ slika na tragu postimpresionizma *Motiv iz Gospića*, 1964. (inv. br. G-43). Širokim potezima kista, uz protagonističku svjetlost sladunjave difuzne maglice i istaknutih kromatskih vrijednosti, sagledava i prikazuje okolinu s obrascima urbane kulture.

Gospić je postao neodvojivi dio života i jednog neutvrđenog autora. U tradiciji realizma, obogaćenju neposrednim promatranjem okoline, prikazao je izgled ulice u kojoj je, vjerojatno, odrastao i živio. Po tek zasađenim stablima u parku i izmijenjenoj arhitekturi, otkrivamo da je rad opisnog naslova *Gospić – današnja Ulica 30. svibnja 1990.* (inv. br. G-541) iz ranijeg razdoblja, oko sedamdesetih godina 20. st.

¹⁰ U Izvještaju Gimnazije „Nikola Tesla“ u Gospiću za školsku godinu 1963./64. zabilježeno je da je Kuzma Vitaljić predavao crtanje, deskriptivu i matematiku; u školskoj godini 1964./65., kao honorarni nastavnik, struka mu je muzička umjetnost i nacrtna geometrija. Lemić, Ana. Nav. dj., 307 i 312.

Hrvoje Puškarić, *Trg Stjepana Radića u Gospiću*

Aleksandar Deroko, *Gospić*

U shematiziranoj veduti *Most na Novčici*, 1976. (inv. br. G-247) Đure Ljubojevića (Pavlovac kraj Gospića, 1950.) ima elemenata naiviteta, što daje slici jednu osebnju poetičnost. Slikajući na staklu stari kameni most, umjetnik si dopušta strogo

subjektivne projekcije sagledanog prizora, pomalo na bajkovit način.

Šetnje, nama tako bliskim okolišem, nudi Đuro Maoduš (Gospić, 1954.). Njegov *Gospić*, 1979. (inv. br. G-336) opisuje obale rijeke Novčice, Murkovićev mlin i starogradsku jezgru nad kojom dominira zvonik današnje Katedrale. Maoduš se približio konkretnom motivu grada i ostvaruje uopćenu sliku pejzaža u smeđem. Bolje rečeno, više je to slikanje smeđeg u smeđem i stanje izraženo odnosom svjetla i tame. A svjetlošću, vidljivim tonovima toplih smeđih nijansi i kombinacijom elemenata, slika poprima metafizičku karakteristiku.

Prostor grada sagledan kroz uski format, ali široki rakurs gledanja, opisao je Hrvoje Puškarić (Zagreb, 1975.). I kad slika strogim, racionalnim postupkom u jednom – plavom tonu, on bogatom analizom svjetlosti i finim, tonskim naglašavanjem ivica stvara uvjerljiv *Trg Stjepana Radića u Gospiću*, 2008. (inv. br. G-7005) i postiže slikarsku istančanost formi dosegnutu u plohamu arhitekture.

U pogledu kultiviranja iste teme – likovne percepcije grada, neki se umjetnici izdvajaju iz općih

shvaćanja i donose drukčija rješenja, počevši sa slikaricom Slavom Gvozdić (Srijemska Mitrovica, 1928. – Zagreb, 1983.).¹¹

„I sam Gospić bio joj je česta inspiracija, ali ne u mjeri vedutističke slikovitosti već ugodajnosti ambijenta, sa svjesnim dokidanjem opisnosti kao vodiljom u prepoznatljivosti grada.“¹²

Na ulici, između drvoreda ogoljelih stabala, tjeskobne atmosfere, zapažaju se samo *Šetači*, 1960. (inv. br. G-849); registrira ih i smješta u prostor praznog grada, s blagim naznakama izmišljene arhitekture.

Viđenje grada dobilo je novu formulaciju kod još dvojice umjetnika, izražavajući se i drugom tehnikom, temperom. Tako slikarskom oku Dušana Đakovića (Mogorić kraj Gospića, 1946.)¹³ nije promakla park-šuma Jasikovac. Taj vrlo neposredno dat pejzaž gospićkog izletišta i šetališta, užaren do

---

¹¹ U razdoblju od 1960. do 1961. živjela u Gospiću gdje je radila kao profesorica na Gimnaziji „Nikola Tesla“; u tom je periodu naslikala brojne vedute i portrete. Špoljarić, Stanko. 2001. *Slava Gvozdić*. Društvo Hrvatska žena – grad Zagreb. Zagreb. 113.

¹² Špoljarić, Stanko. 2016. *Silnice umjetničkog dijaloga Slave Gvozdić s prostorema Like upisanih u slijed njenog stvaralaštva: 51. Lički likovni anale*. Muzej Like Gospić. Gospić. 8.

¹³ Dušan Đaković, kao apsolvent Filološkog fakulteta u Beogradu, radi na Gimnaziji „Nikola Tesla“ u Gospiću školske godine 1971./72. i 1972./73. gdje predaje srpsko-hrvatski jezik, jugoslavensku književnost i njemački jezik. Lemić, Ana. Nav. dj., 357 i 388. Iduće godine, 1974., u trajanju još uvijek apsolventskog staža, nastavlja predavati dva nastavna predmeta: hrvatsko-srpski jezik i njemački jezik u Strojarskom i elektro – školskom centru „Marko Orešković“ u Ličkom Osiku; podatak iz Državnog arhiva u Gospiću, HR-DAGS-209: Strojarski i elektro – školski centar „Marko Orešković“ u Ličkom Osiku, 1956. – 1978., Imenici učenika. Nakon diplomiranja se zaposlio u Centru odgoja i usmjerenog obrazovanja „Nikola Tesla“ Gospić gdje prvotno postaje 1978. i 1979. voditelj Radne jedinice obrazovanja uz rad, u vremenu između 1982. i 1987. direktor, a od 1989. do 1991. nastavnik hrvatsko-srpskog jezika; HR-DAGS-148: Centar odgoja i usmjerenog obrazovanja „Nikola Tesla“ Gospić, 1976. – 1993., Imenici učenika.

Blaž Ćuk, *Dobrovoljni radovi (Gospić 46.)*

usijanja, donosi isključivo kolorističku interpretaciju atmosfere u kojoj autor osluškuje reskiji ton svojih impresija. Snažna impresija slike ističe se i u samom naslovu djela *Jasikovac moje ljubavi* (inv. br. G-374) gdje nalazimo poetske vidove (jer se on bavi i pjesništvom). Izravnu asocijaciju, koja može biti oprečna, na takvo naslovno rješenje, kao i potvrdu vlastita slikarstva nalazimo u stihovima njegove vinjete bez naslova:

---

*„(...) Za tebe pijem
pun pehar ljubavi
Ljubavi moja“¹⁴*

Poseban je i beogradski akademik Aleksandar Deroko (Beograd, 1894. – Beograd, 1988.) kojega se snažno dojmio Gospić. Iz obilja viđenog, slikar izdvaja vedutu grada smještenu u naglašeni kvadratni prozorski okvir u pozadini i na šaljiv način, ekspresionističkim nabojem s dosta kolorita, po podsjećanju ili slobodnoj interpretaciji, stvara živu atmosferu; iz

---

¹⁴ Đaković, Dušan. 1972. *Podvelebitski lelek*. Gimnazija „Nikola Tesla“ u Gospiću. Gospić. 55.

urbane sredine izranja portret muškarca blagih karikaturalnih naznaka u poluprofilu desno, s ličkom kapom na glavi. Nastalim radom *Gospić*, 1982. (inv. br. G-397), obuhvatilo se sve; začudnost folklornog arsenala, kao i samog slikarskog čina.

Grafičke težnje tematike grada Gospića propitkuje Blaž Čuk (Krašić kraj Jastrebarskog, 1915. – Karlovac, 1975.).¹⁵ Prilog likovnoj obnovi i izgradnji grada dao je svojim socrealističkim djelom *Dobrovoljni radovi* (*Gospić* 46.), 1946. (inv. br. G-301) koji su zapravo u doba poslijeratne izgradnje, nakon Drugog svjetskog rata, u gradu bili potrebni. Dok ovim linorezom prikazuje ulični prizor iz središta Gospića s naglašenim činom radne atmosfere, postignute igrom svjetla i sjene toplog smeđeg tona, dotle na bakrorezu *Prvi vlak u Gospiću*, 1946. (inv. br. 302) ostavlja grafički zapis svečanog događaja u gradu, ostvaren dubinskim planom linearne perspektive.

Tematsku postojanost grada primjećujemo i na crtežima pojedinih umjetnika. Posebnom tehnikom (s paljenim rubovima papira) i načinom izvedbe na fragmente krajolika reagira Mile Milković (Studenti kraj Perušića, 1960.). U akvarelnom crtežu malog formata *Gospić – Crkva Marijinog Navještenja* 1929., 1993. (inv. br. G-460) forma je izvedena crtežom tušem, a boja je u funkciji i crteža i forme,

¹⁵ Netom nakon završene Akademije likovnih umjetnosti zaposlio se 1945. na Gimnaziji u Gospiću gdje započinje s višegodišnjim pedagoškim radom; osniva i kazalište lutaka i vodi radionicu izrade lutaka. U gospićkoj fazi (1945. – 1952.) stvara mnoge crteže i grafike iz brigadirskog života i obnove, izrađuje plakate i letke, katkad pejzaž. *Blaž Čuk – Wikipedia*. https://hr.wikipedia.org/wiki/Blaž_Čuk (pristupljeno 26. travnja 2021.). Kao profesor Gimnazije u Gospiću predavao je crtanje u školskoj godini 1945./46., a naredne dvije, 1946./47. i 1947./48., uz crtanje i matematiku. Lemić, Ana. Nav. dj., 245, 250 i 254. Na Učiteljskoj školi u Gospiću u razdoblju od 1948. do 1953. dobio je, osim redovnog nastavnika crtanja i ručnog rada, zaduženje voditelja za čuvanje Zbirke za crtanje. Grahovac-Pražić, Vesna; Vrcić-Mataija, Sanja. Nav. dj., 164-165.

Mile Milković, *Crkva Marijinog Navještenja* 1929.

Mirko Tomaić, *Muzej Like Gospić*

preuzimajući na sebe ulogu da ih plastično naglasi. Zainteresiran da što jače naglasi produhovljenost nadahnuća i sakralnost prizora, čistim i jasnim crtežom sređuje detalje motiva koje uočava i prenosi s predloška stare razglednice.

Na sličan način, koristeći staru razglednicu, crtež organizira i Borislava Pađen (Zagreb, 1950.). U senzibilnoj ruci ove umjetnice olovka je bilježila i oblikovala eksterijer prirode tehnički čistim postupkom. U crtežu *Palača pravde – Gospić, 1934., 1998.* (inv. br. G-646) prikazuje svaku pojedinost i skladno je povezuje s cjelinom prizora.

Mirko Tomaić (Lipovlje kraj Otočca, 1954. – Virovitica, 2019.) je također pristaša crteža. Od svih prikazanih umjetnika on je najviše zaokupljen Gospićem. I danas je na neki način prisutan u gradu, iako nas je prije dvije godine zauvijek napustio, tim više što je muzejski fundus Likovne zbirke

obogaćen darovanom mapom s njegovih trideset i osam djela. Njegovo stvaralaštvo zaslužuje nešto obimniji osvrt, ovaj put je zastupljen samo jednim crtežom načinjenim olovkom u kojemu je na papir prenio *Muzej Like Gospić, 2000.* (inv. br. G-651), reprezentativnu gradsku građevinu.

Kroz opuse umjetnika o kojima je ovdje riječ odrazio se duh vremena u kojemu su stvarali. Njihova ostvarenja odišu optimizmom i realnošću pa u pojedinostima imaju i svoju dokumentarnu vrijednost; ona donose dragocjeno svjedočanstvo interpretacije doživljaja krajolika koji je inspirirao umjetnike u njihovim motivima. Gospić je u svemu tome imao posebno mjesto. Taj je grad, sa svojim urbanim i ruralnim naslijeđem, bio za stvaratelje poseban izazov. Motiv Gospića samo je simbol sadržaja i energija duhovne mobilnosti koja je u umjetniku. Ti umjetnici, koji su snagom volje i umjetničkog dara nastojali da se izvorna kulturna baština ovog grada predstavi u perspektivi suvremenog iskustva, strastveno su bilježili ushićenje na platnu ili papiru i pokazivali svoja djela, želeći i na druge prenijeti snažne utiske. Dakle, djela koja su nastala iz stvaralačke samosvijesti svakog od pojedinih autora svjedoče o promjenama koje je Gospić doživio u umjetnosti novije povijesti. Neka djela se i danas nalaze u Stalnom postavu, a mnoga će čekati galeriju, u kojoj će biti stalno izložena i pristupačna javnosti kao dio umjetničkog blaga Gospića. Tako će sve umjetničko bogatstvo spomenutih autora biti predstavljeno u najširoj perspektivi, u kontinuitetu što nas povezuje s prošlošću, i u skladu s pogledom na svijet s kojim dočekujemo budućnost.

V. B.

Lutka iz Trsta

– tragovi ličke emigracije

Početkom 2020. višegodišnja zaposlenica Muzeja Like Gospić, Marinka Župan, izrazila je želju ustupiti fundusu Muzeja na trajno čuvanje svoju staru obiteljsku lutku. U svrhu sakupljanja detaljnih informacija o porijeklu ovog predmeta, proveden je nestrukturirani¹ intervju s vlasnicom. Kroz taj razgovor su dobivene informacije o porijeklu lutke i načinu na koji je ona dospjela u Liku. Doznalo se, izuzev toga, i o životnim prilikama obitelji u koju je lutka došla i što je ona predstavljala za njih. U daljnjem tekstu se iznosi detaljnije izvješće o povijesti lutke i životima njezinih trenutnih i bivših vlasnica kao *case study*² za prilog istraživanju socijalne povijesti Like.

Lutka je igračka koja predstavlja ideal kojem djetete teži ili sredstvo za razvoj empatije i odgovornosti, kao i upoznavanje životnih okolnosti u kojima se djetete nalazi. Kroz igru s lutkom djeca uče izražavati

---

Posljednja od ovih baraka bio je dućan igračaka koji se sav blistao od ljuskica, staklarije i divnih stvari od lima. U prvom redu trgovac je namjestio, na podlogu prekrivenu bijelim ubrusima jednu golemu lutku visoku blizu dvije stope i obučenu u haljinu od ružičastog krepa sa zlatnim klasjem na glavi, a koja je imala pravu kosu i oči od emajla... U času kad je Cosetta izašla s čabrom u ruci, koliko god da je bila sumorna i potištena, nije se mogla uzdržati da ne baci pogled na ovu čudesnu lutku, na gospođu, kako ju je ona zvala. Još nije bila vidjela ovakvu lutku izbliza. Cio joj je ovaj dućan izgledao kao neki dvor; ova lutka nije bila lutka, to je bilo priviđenje. Što je više gledala, sve je više bivala zaslijepljena.

Činilo joj se da vidi raj.

(Victor Hugo, Jadnici)

---

svoje osjećaje, misli i ideje (Tomasović 2016: 259).³ Pomoću lutke djetete razvija svoju maštu i kreativnost, kao i dublje razumijevanje svijeta u kojem živi, čime se širi djetetov vokabular (Tomasović 2016: 360; Ivon 2010: 59; Ivon 2005: 7).⁴ Lutkama se pripisuje visoka didaktička uloga kao alatu koji osnažuje djetetovu sliku o sebi, potiče razvoj socijalnih vještina i služi kao sredstvo za spoznavanje novih

---

¹ Nestrukturirani intervju je vrsta neformalnog razgovora u kojem ispitivač prilagođava pitanja tijeku razgovora s namjerom poticanja iskrenosti sugovornika i sakupljanja što potpunijih, dubinskih informacija o temi istraživanja. (Fielding 1992: 135-136). Fielding, Nigel i Thomas, Hilary. 2008. Qualitative Interviewing. *Researching Social Life*. Ur. Gilbert, Nigel. Sage, 123-144.

² Case study ili analiza slučaja označava iscrpnu i stručnu analizu određene pojave, procesa, institucije, događaja ili osobe unutar nekog šireg konteksta.

³ Tomasović, Julija. 2016. Lutka u odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik*. 65 (Tematski broj). 357-367.

⁴ V. bilj. 3.; Ivon, Hicela. 2010. *Dijete, odgojitelj i lutka*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.; Ivon, Hicela. 2005. Lutka u razvoju djeteta. *Dijete, vrtić, obitelj*. 11/40. 6-11.

životnih situacija (Krögera i Nupponen 2019: 395).⁵ Neizostavna je i simbolika bebe ili male žene koje žensku djecu socijaliziraju za rodno kodificirane funkcije koje će ispunjavati kada odrastu; suosjećajne prijateljice i sestre, ženstvene djevojke, brižne majke. Djeca kroz igru oponašaju i interpretiraju društvene odnose odraslih, čime usvajaju obrasce ponašanja koja će preuzeti u vlastitom odraslom životu. Ti društveni konstrukti koje lutke simboliziraju i svojim izgledom često odražavaju, mogu biti tradicionalni i jednosmjerni, ili upućivati na beskrajnu raznolikost mogućnosti koju nudi rast i razvoj u životu pojedinca.

Izuzev didaktičke uloge, lutke često imaju visoku emocionalnu vrijednost za svoje vlasnice. One predstavljaju asocijaciju na tople međuljudske odnose, važne životne trenutke i često nostalgiju za jednostavnijim vremenom mladosti i nevinošći. Takvi predmeti su neizmjerljivo dragocjeni jer u sebi sadržavaju dio života, osobnosti i sjećanja svojih vlasnica. Zbog toga nam se iza svake lutke skriva jedinstvena priča i mali uvid u jedno iskustvo odrastanja i upoznavanja svijeta.

Ipak, većina lutaka i igračaka koje su služile svakodnevnoj igri u Lici 60-ih i 70-ih godina 20. st. bile su manji predmeti koji su često bili domaće izrade, lokalno kupljeni ili svakodnevni predmeti koje su djeca u svojoj maštovitoj igri koristila. Najviše se igralo vani, po dvorištima i livadama. Bile su popularne društvene igre poput nogometa ili graničara. Kazivačica je opisala igre i igračke svojeg djetinjstva u Gospiću 60-ih godina sljedećim riječima:

⁵ Kröger, Tarja; Nupponen, Anne-Maria. 2019. Puppet as a Pedagogical Tool: A Literature Review. *International Electronic Journal of Elementary Education*. 11/4. 393–401.

Dijete s igračkama u pozadini (fotografija)

Izvor: Marinka Župan

„Imali smo loptu i imali smo medu. To je bilo nešto standardno. Malog medu, plišanu igračku. Tko je to imao? Neke posebne lutke? To mi nismo imali. Ja kad sam bila mala, sjećam se da smo se mi uvijek igrali s onime što smo nosili iz kuće, nekim lončićima ovim – onim. A lutke su bile luksuz. I šilo se. Medo se radio kod kuće. Punio se sa spužvom, vatom ili čak najlon čarapama. To su roditelji radili neke igračke iz svoje mašte... Bila je i popularna igra da budemo doktorice. Mi smo se sakupljali kod jedne frendice na ulici, a njezina mama je radila u bolnici. Onda je ona nama mogla donijeti prazne šprice, pa bočice i to. Onda se njena kćer pretvarala u doktoricu, pa je jedna druga bila medicinska sestra, a mi smo ostali bili pacijenti. Obukli bi bijeli mantil i to je bila prava igra doktora. Tu se ležalo, pregledavalo, piskaralo... To je bilo kad sam imala 10. godina. A najviše smo igrali rukomet, graničara, nogomet. Te igre koje su bile po vani.“⁶

⁶ Marinka Župan, r. 1960, Gospić; Svi daljnji navodi u tekstu dolaze od iste kazivačice koja je bila zadnja vlasnica poklonjene lutke. Intervju je izvršen u prostorijama Muzeja Like Gospić.

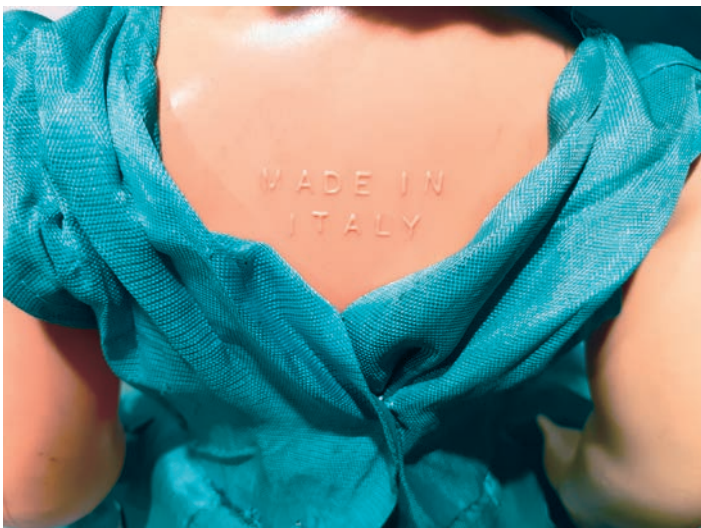

Velika lutka u plavoj haljini

Lutka poklonjena muzeju je izrazito velikih dimenzija, dužine 73 cm. Trup, udovi i glava načinjeni su od celuloida.⁷ Ispod kose, koja je izrađena od

⁷ Celuloid je umjetna plastična masa, dobivena na bazi nitroceluloze (celuloznoga nitrata) s kamforom kao plastifikatorom (Opća enciklopedija 2 1977: 40); Celuloid. 1977. Opća enciklopedija 2. Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb. Točna vrsta plastične mase je utvrđena usporedbom s dostupnom literaturom o sličnim ili identičnim predmetima (Čakširan 2019: 36); Čakširan, Vlatko. 2019. Fragmenti sisačkog djetinjstva : igracke obitelji Kraker. Gradski muzej Sisak. Sisak.

vunastog materijala crne boje, nazire se konstrukcija od kartona koja čini potporu za visoku frizuru punde. Oči imaju mehanizam zatvaranja kada je lutka u polegnutom položaju. Lutka je odjevena u plavu dugu haljinu od poliesterske tkanine ukrašenu prošivenim vodoravnim trakama od tila raznih boja. U podsuknju haljine ušiven je metalni obruč koji čini konstrukciju krinoline. Na gornjem dijelu

Oznaka porijekla lutke na leđima

leđa otisnut je natpis „MADE IN ITALY“, dok se na trbuhu nalazi kružna rupa u koju je umetnut mehanizam koji pomicanjem naprijed – natrag proizvodi zvuk dječjeg plača. Mehanizam je u obliku cilindra od plastične mase, visine 5 cm i promjera 4,5 cm. Na dnu cilindra nalazi se natpis „ALDO FOLLI & FIGLIO MOD. DEPOS. 2 MADE IN ITALY“. Lutka je

Cilindrični mehanizam koji proizvodi zvuk

Cilindrični mehanizam s natpisom proizvođača

prema navodu kazivačice dobivena 1966. iz Trsta u Italiji.⁸ Bila je poklon njezinog ujaka koji je radio u Švicarskoj i prilikom jednog povratka u Liku zastao u Trstu kako bi kupio vrijedan predmet za obitelj.

Pretragom nama dostupnih izvora za lutkama iste ili slične konstrukcije, utvrđene su brojne analogije gotovo identičnih lutaka koje se prodaju po raznolikim internetskim platformama. Jedina varijabilnost se opaža u odjeći i frizurama. Na temelju toga se može pretpostaviti kako je ovaj tip lutke proizvod jedne tvornice ili linije proizvodnje. Moguće je kako se natpis „Aldo Folli & Figlio“ zapravo odnosi na ime tvornice za proizvodnju

lutaka u Italiji. Pretraga prema upravo ovom imenu je dovela do brojnih rezultata istovjetnih našem primjerku. Riječ je vjerojatno o talijanskom proizvođaču čije su lutke, prema navodima u literaturi,⁹ proizvedene 50-ih ili 60-ih godina 20. st.

Lutka koja je ustupljena Muzeju nije imala prvenstvenu namjenu dara za igru malog djeteta. Nju je brat poklonio sestri, majci kazivačice, tada već odrasloj osobi. U tom kontekstu se ogledava i druga moguća uloga lutke, ona statusnog simbola. Kako sama kazivačica navodi:

⁸ Marinka Župan, r. 1960, Gospić

⁹ Nije bilo moguće pronaći talijanski izvor koji potvrđuje točno postojanje ove tvornice, ali isti proizvođač je naveden kao „talijanska tvrtka“ za izradu lutaka u katalogu izložbe Gradskog muzeja Sisak „Fragmenti sisačkoga djetinjstva – Igračke obitelji Kraker“. (Čakširan 2019: 36); v. bilj. 7.

„U to vrijeme su te lutke i gondole iz Italije bile najveći poklon koji si mogao dobiti izvana. Da bi ta lutka stajala, to se tad zvalo primaće sobe. Tamo gdje je naj – namještaj, gdje će doći posjete, gdje će prespavati gosti recimo. Takvi boravci su se sastojali od nekih vitrina i kauča i to se prekrivalo s posebnim prekrivačima. Najviše su bili svileni s cvjetnim uzorcima. Na tom kauču je stajala ova lutka, koju kao djeca ja i moja sestra uopće nismo mogli dirati, samo smo ju mogli pogledati, i to onda kada bi mama dala. Nismo se smjeli igrati s njom niti ju kupati, ništa! Ona je bila samo lutka za gledanje. Kada bi došli gosti, oni su išli u tu primaću sobu. Onda je moja mama objašnjavala „Vidiš kako je krasna, kako je lijepa!“. Bio je jedan detalj u kući koji je bio važan. Jer nisu svi mogli... u to vrijeme je ta lutka najvjerojatnije bila skupa. E dalje, onda su došla unučad. Bio je isti princip baka to nije dala nikako. Pričala je priču. To se čuva! To je tako. To je njoj u glavi zadržalo vrijednost tada koja je bila. Isto se to primijenilo i na praunuku. Jer praunuka je isto tražila... nije dobila.“

Prema popisu stanovništva iz 1948., neposredno nakon stradanja u Drugom svjetskom ratu u Lici je živjelo 130.855 stanovnika. Zadnji popis stanovništva prije izbijanja Domovinskog rata 1991. je utvrdio 85.135 stanovnika na području Like. To ukazuje na gubitak od 34,9% stanovništva u razdoblju socijalističke Jugoslavije (Akrap, Gelo 2009: 17).¹⁰ Unutar ovog pada, 27.980 stanovnika je napustilo

---

¹⁰ Akrap, Anđelko; Gelo, Jakov. 2009. Depopulacija Ličko-senjske županije tijekom 20. stoljeća s posebnim osvrtom na ekonomsko-socijalnu strukturu 1971.-2001. *Identitet Like: Korijeni i razvitak*, Knjiga II. Ur. Holjevac, Željko. Zagreb-Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Područni centar Gospić. 13–41.

prostor Like tijekom najintenzivnijeg vremena iseljavanja, a to su 60-te i 70-te godine 20. st. (Pejnović 2004: 27; Pejnović 2013: 38).¹¹ Ujak kazivačice koji je otišao raditi u Švicarsku i vraćao se povremeno u Liku u posjet obitelji tijekom 60-ih i 70-ih godina, primjer je šireg iskustva ekonomskih poteškoća s kojima se stanovništvo Like suočavalo u drugoj polovini 20. st., kao i raširenoj emigraciji u zemlje zapadne Europe koja je postepeno rasla nakon što je Jugoslavija otvorila svoje granice za iseljavanje viška radne snage. Jugoslavija je bila prva komunistička zemlja koja je od sredine 60-ih godina dopustila gotovo svim kategorijama građana iseljavanje. Kao posljedica toga, s njezinog teritorija je od 60-ih do ranih 90-ih godina u zemlje zapadne Europe iselilo ukupno 1 335 000 ljudi (Fassmann, Münz 1995: 65).¹²

Razlozi iseljavanja iz Like su bili nedostatak gradskog središta višeg reda značenja i posljedica polarizacija stanovništva prema regionalnim centrima izvan područja Like te oslabljeno prometno – geografska važnost područja Ličkog polja nakon izgradnje „Plitvičke magistrale“ 70-ih godina (Pejnović 2013: 37; Pokos, Turk 2013: 65).¹³ Određeni krajevi Like su nakon završetka Drugog svjetskog rata namjerno ekonomski zapušteni zbog neslaganja s trenutnom vlasti

---

¹¹ Pejnović, Dane. 2004. Lika: Demographic Development under Peripheral Conditions. *Hrvatski geografski glasnik*. 66(2), 23–46.; Pejnović, Dane. 2013. Gospić: Geografski položaj, razvoj i suvremene značajke Grada. *Gospić: Grad, ljudi, identitet*. Ur. Holjevac, Željko. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb-Gospić. 17–59.

¹² Fassmann, Heinz; Münz, Rainer. 1995. Migracije Istok-Zapad u Europi od 1918-92. *Migracijske i etničke teme*. 11(1). 53–87.

¹³ V. bilj. 11; Pokos, Nenad; Turk, Ivo. 2013. Demografska obilježja naselja Gospić i Grada Gospića. *Gospić: Grad ljudi identitet*. Ur. Holjevac, Željko. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb-Gospić. 61–83.

Ličko-senjska županija - broj stanovnika po gradovima/općinama

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
GOSPIĆ	26.920	26.285	27.390	26.683	23.285	22.026
NOVALJA	3.799	3.779	3.533	3.384	3.069	3.175
OTOČAC	22.899	21.096	19.230	18.310	16.715	16.113
SENJ	13.289	12.953	12.235	10.399	9.582	9.205
BRINJE	13.117	11.961	9.726	8.519	6.564	6.035
DONJI LAPAC	6.641	6.735	6.456	5.645	4.845	4.603
KARLOBAG	2.737	2.584	2.107	1.570	1.192	1.039
LOVINAC	6.750	6.450	5.911	4.929	3.721	3.054
PERUŠIĆ	11.674	10.958	9.952	8.607	6.379	5.648
PLITVIČKA JEZERA	9.292	9.198	8.898	8.086	7.383	7.156
UDBINA	9.629	9.644	9.070	7.108	5.318	4.628
VRHOVINE	4.108	4.034	3.821	3.193	2.783	2.453

Demografski podaci o Lici između popisa stanovništva 1948. i 1991. prema Državnom zavodu za statistiku¹⁶

prosperitet su željeli pokazati obitelji slanjem i poklanjanjem vrijednih predmeta kao što je velika lutka koja je prema iskazu kazivačice „*najvjerojatnije bila skupa*“. Zbog posebnih uvjeta u kojima je ova lutka stigla u obitelj, ta velika igračka je primarno simbolizirala i bratsko – sestrinsku ljubav, ali je

(Brlić 2020: 76 – 77)¹⁴, dok zbog jugoslavenske gospodarske politike deagrarizacije i industrijalizacije po sovjetskom uzoru na cijelom teritoriju države, a posebno na prostoru Like, dolazi do izrazite depopulacije ruralnih sredina iz kojih stanovništvo zbog slabo razvijene poljoprivrede iseljava u gradove u potrazi za radnim mjestima u tvornicama (Pokos, Turk 2013: 64; Rajković Iveta, Mišetić 2010: 168).¹⁵

Budući da je čest uzrok emigracije bila loša financijska situacija u rodnom kraju, iseljenici su ponekada slali novčanu ili materijalnu pomoć svojim obiteljima. U drugim slučajevima, svoj novoostvareni

postala i podsjetnik na člana obitelji koji je odselio u emigrantskom valu, te time postala predmet od posebne emocionalne simbolike za obitelj u matičnoj zemlji. Također, natprosječna veličina, skupoća i delikatnost izrade lutke pretvorili su ju u svojevrsni statusni simbol u obitelji i oznaku izdvajanja iz svakodnevnog okruženja.

U daljnjem svjedočenju o povijesti lutke, kazivačica je napomenula kako je krajem 80-ih godina došlo do požara koji je ošteti veći dio obiteljske kuće. Ukućani su spašavali najbitnije predmete poput dokumenata ili novca, dok su ostali ostavljeni ognju. Na veliko čuđenje obitelji, lutka koja se nalazila u prostoriji koja je poprilično stradala u požaru, ostala

¹⁴ Brlić, Ivan. 2020. Općina Lovinac u socijalističkom razdoblju. *MemorabiLika*. God 3(br. 1). 75–90.

¹⁵ V. bilj. 13; Rajković Iveta, Marijeta; Mišetić, Martina. 2010. Migracije i njihov odraz na obiteljski život stanovništva lovinačkog kraja. *Senjski zbornik*. 37(1). 143–188.

¹⁶ Državni zavod za statistiku, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001., <https://www.dzs.hr/> (pristupljeno 27.05.2021.)

je gotovo u potpunosti netaknuta.¹⁷ Svega par godina kasnije, obiteljska kuća je nastradala i u raketnim napadima kojima je bio izložen grad Gospić za vrijeme Domovinskog rata. I u tim uvjetima je lutka bila jedan od predmeta koji se nije posebno iznosio iz kuće, a ostala je neoštećena u brojnim razaranjima.

„Imali smo požar u kući '87 godine, i ova lutka je bila u toj sobi koja je gorila. Kada sam ušla u kuću za vrijeme požara, bio je gusti dim i išla sam ispod tog dima. Bila sam smočena sva, da nešto spasim baš iz te primaće sobe gdje su bile sve vrijednosti.

A kad sam otvorila kuću, digla se vatra! Planule su zavjese, a lutka je bila jako blizu zavjese. Ja nju uopće nisam spašavala. Neke druge vrijednosti sam bacila kroz prozor! I ja sam otišla! A kad smo došli u tu sobu poslije tog požara, sve je bilo puno pepela i čađavo, a ona je eto stajala ovako. Mi ju uopće nismo prali ni dirali, ona je samo stajala.. A onda je došlo ratno vrijeme, i granatirana nam je kuća, i ona je i dalje stajala i ostala je netaknuta! Iako je granata letjela kroz kuću, ali ona je sve to preživjela!“

Ovi događaji su dodatno povećali simboličku vrijednost lutke za kazivačicu i njezinu obitelj. Uz postojeću nostalgiju prema obitelji u udaljenim krajevima, predmet je postao simbol preživljavanja i opstojnosti u teškim prilikama. Na upit, što je kazivačici sveukupno predstavljala lutka, odgovorila je:

„Predstavlja mi nešto vrijedno za moju mamu. To je bilo nešto s čime se ona mogla pohvaliti i imati neku

---

¹⁷ Posebno je neobično preživljavanje lutke ako se uzme u obzir kako je sačinjena od celuloida; plastičnog materijala koji se koristio za proizvodnju starih filmskih vrpca i koji je bio izrazito poznat po svojoj lakoj zapaljivosti (Opća enciklopedija 6 1980: 452); Plastične mase. 1980. Opća enciklopedija 6. Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb.

vrijednost u svojoj glavi da i ona to ima. To je njoj bilo jako drago srcu, i bila je emotivna vrijednost, a najvjerojatnije zato što je i od brata. Ona je to držala kao uspomenu i spomen da je on otišao tamo i to poklonio. Jer ipak vidiš koliko ta lutka ima godina. A i ona ima neku svoju povijest, eto sve je prošla i ostala. Mama je bila presretna kad je vidjela da je lutka ostala (nakon požara op.a)!“

Detaljan uvid u povijest ove lutke i njezine kazivačice je poslužio kao odlična studija slučaja za proučavanje različitih aspekata društvene povijesti koji proizlaze iz iskustva obitelji u Lici tijekom 20. st. U ovom slučaju, primarno se mogla iščitati povijest iseljavanja zbog ekonomskih faktora tijekom 60-ih i 70-ih godina i način na koji su se ti makroekonomski uvjeti odrazili na osobne doživljaje i društvene odnose unutar pojedine obitelji. Priča o lutki koja je došla iz Trsta u Gospić je priča o mnogim mladima koji su otišli u Italiju, Švicarsku, Austriju i puno dalje. Neki su se vratili, ali većina nije. Neki su poslali svoje znakove pažnje i ljubavi u obliku igračaka za djecu, koje su tijekom godina postale puno više od toga.

Svaki uporabni predmet uveden u muzejski inventar je prvenstveno vrijedan zbog uvida u neki aspekt života koji možemo iščitati iz njega, ma koliko neupadljiv se činio. Ti uvidi su u jednu ruku jedinstveni jer govore o iskustvu pojedine osobe ili obitelji, ali i univerzalni, jer slična iskustva mogu biti dijeljena u široj zajednici. Kroz malu priču, dobivamo širu sliku. Tako je naša velika lijepa lutka u plavoj haljini posebna jer govori o ljudskom iskustvu odlaska i povratka, nostalgiji, ali i vjeri u bolje sutra.

T. P. K.

Muzej Like Gospić u Domovinskom ratu

Muzej Like Gospić, 1989.

Domovinski rat je grad Gospić i Liku ostavio s dubokim i brojnim ožiljcima od kojih su mnogi i danas vidljivi. Poput većine Hrvatske, ovaj kraj je imao nezavidnu priliku svjedočiti sa svog kućnog praga ratnim razaranja i svakodnevici topničkih udara na civilne ciljeve. Uz ljudske živote, ratni vihor je uzimao za danak i kulturnu i povijesnu baštinu te bez diskriminacije uništavao spomenike kulture. Tih nekoliko godina ratnih previranja mnogi su u skloništima i podrumima strepili za živote svojih najmilijih i mnogi su na prvim crtama

bojišnice strepili za budućnost svoje domovine. Svi oni su vapili za boljim sutra, za sigurnijom svakodnevicom i životom neprekinutim topovskom vatrom, ili kako u hladnim tekstovima povjesničari to hladno zovu, normalizacijom života. U Gospiću, svega nekoliko kilometara od prvih crta bojišnice i ispod ciljnika dugih topovskih cijevi, svoj mali prinos u očuvanju civiliziranog života te očuvanju kulturne i povijesne baštine ličkog kraja napravio je Muzej Like Gospić. Neumornim radom na organizaciji raznih događanja i izložbi, Muzej je omogućio svojim sugrađanima da barem na trenutke zaborave nesretnu ratnu svakodnevicu te svojim djelovanjem zaštitio i sačuvao baštinu ličkog kraja koliko su trenutne prilike dozvoljavale.

Prije početka demokratskih promjena i ratnih previranja u Hrvatskoj, za Muzej Like Gospić je izgledalo da dolaze vedrija vremena. Nakon dugo čekanja početkom 80-ih godina, Muzej je napokon dobio na raspolaganje cijeli prostor današnje zgrade Muzeja. Uz to je 1982. započela sveobuhvatna rekonstrukcija zgrade koja je uistinu bila prijeko potrebna zbog dotrajalosti objekta i njegove infrastrukture. Rekonstrukcija je zbog nedostatka financijskih sredstava ipak trajala duže nego što je planirano, a uspješno je okončana 1987. kada Muzej otvara svoj novoadaptirani prostor posjetiteljima.

Također te godine su otvorene Arheološka zbirka, Zbirka NOB-a, Galerija i Lapidarij kao stalni postavi (Bunčić 2008a: 17)¹. Pred početak samog rata povodom 135. obljetnice rođendana Nikole Tesle 10. srpnja 1991. svečano se otvara Etnografska zbirka koja je postavljena u ličkoj kući brvnašici, u dvorištu zgrade Muzeja. Godine 1990. na položaj ravnatelja Muzeja kojeg je do tada obnašao Andrej Vujnović, dolazi Biserka Velić. Uz to, Muzej zapošljava kustosa povjesničara umjetnosti Željka Ležaju koji ubrzo napušta to radno mjesto te koncem godine zapošljava kustosicu povjesničarku umjetnosti Vesnu Bunčić. Zadnja promjena muzejskog osoblja tijekom rata se događa 1993. kada na mjesto arheologa dolazi kustosica Tatjana Kolak (Bunčić 2008a: 18)².

Djelatnici³ Muzeja Like Gospić u Domovinskom ratu:

Biserka Velić, ravnateljica
(od 15. listopada 1990.)

Vesna Bunčić, kustosica povjesničar umjetnosti
(od 01. prosinca 1990.)

Tatjana Kolak, kustosica arheologinja
(od 01. lipnja 1993.)

Dragica Pejnović, računovotkinja
(od 01. siječnja 1991.)

Ivan Jelača, vodič u Rodnoj kući Nikole Tesle
u Smiljanu (od 15. lipnja 1981.)

Rose – Marie Starčević, čistačica
(od 01. rujna 1983.)

---

¹ Bunčić, Vesna. 2008a. Pedeset godina Muzeja Like Gospić. Spomenica 1958.-2008. Ur. Kolak, Tatjana. Muzej Like Gospić. Gospić. 9-21.

² Isto

³ Pejnović, Dragica. 2008. Popis djelatnika Muzeja Like Gospić. Spomenica 1958.-2008. Ur. Kolak, Tatjana. Muzej Like Gospić. Gospić. 79.

U RATNOJ ZBILJI

Muzej se našao u neugodnim okolnostima i prije početka ratnih događanja na području Like. Krajem listopada 1990., tijekom noći je u prostorije provaljeno te iz čeličnih muzejskih ormara otuđen dio predmeta, a iz blagajne Muzeja ukradeno je 800 dinara. Inventura muzejske komisije utvrdila je da su provalnici ukrali revolver, dva pištolja, četiri kubure i jedan austrougarski oficirski nož.⁴ Sreća u nesreći je bila neznanje počinitelja jer su ignorirali financijski vrijednije predmete poput 200 primjeraka antičkog novca koji su se nalazili u istom ormaru. Ukradeni predmeti su vraćeni početkom 1991. jer je jedan od sudionika uhićen prilikom pokušaja pljačke u Rijeci, bio je u posjedu ukradenih predmeta iz Muzeja (Čuljat 2021: 48).⁵

Tijekom ljeta 1991. dolazi do pogoršanja stanja u Hrvatskoj, osobito na području Like, stoga sve češći oružani sukobi rezultiraju daljnjom eskalacijom. Kroz mjesec srpanj i kolovoz učestali su napadi iz zasjede pobunjenih Srba na pripadnike MUP-a i pripadnike ZNG (Lucić, ur. 2011: 53).⁶ Krajem kolovoza oni u potpunosti prerastaju u otvorene napade na hrvatske položaje te su u noći 29. na 30., Gospić i okolna mjesta izložena teškoj minobacačkoj vatri. Sve do početka 1992. i Sarajevskog primirja, pobunjeni Srbi potpomognuti snagama JNA napadaju hrvatsku crtu obrane oko Gospića, ali je nisu u stanju probiti. No unatoč tome, sam

⁴ Zapisnik o provali u Muzej Like Gospić. Arhiva MLG. Pod Ur. br.: 47/1-90, od 23.10.1990.

⁵ Čuljat, Marko. 2021. Svjedok vremena – novinarski zapisi. Gospić.

⁶ 9. gardijska brigada hrvatske vojske Vukovi. 2011. Edicija monografija vojno-redarstvenih postrojbi OSRH iz Domovinskog rata 1991.-1995. Ur. Lucić, Josip. Ministarstvo obrane RH Glavi stožer OSRH. Zagreb.

Oštećena unutrašnjost zgrade 1991., galerijski prostor na katu

grad je izložen svakodnevnom granatiranju minobacača, topova, tenkova te zračnim raketiranjem zbog čega Gospić ima nezavidnu čast biti jedan od najgranatiranih gradova u Domovinskom ratu (Lucić, ur. 2011: 79, 87). Biti dio te crne statistike nije izbjegao ni Muzej. U rujnu 1991. minobacačkim projektilima je manje oštećena zgrada Muzeja, a u dva navrata sredinom listopada i studenog, glavna zgrada je izravno pogođena te je uništeno krovšte

Oštećena unutrašnjost zgrade 1991., prostorija Arheološkog postava

zgrade i u cijelosti srušen jedan od dimnjaka.⁷ Tada je nastradala unutrašnjost zgrade, galerijski prostor na katu i u prizemlju jedna prostorija Arheološkog postava (Bunčić 2008a: 18).⁸ Nastala materijalna šteta je bila velika, no i dalje relativno minimalna usporedbi s teže pogođenim dijelovima grada. Osobito stoga što su umjetnička djela iz Fundusa već prije bila sklonjena na sigurno, a još uvijek izložena arheološka građa, ostala je samo čudom sačuvana.

Potpisivanjem Sarajevskog primirja nastupa razdoblje „ni rata ni mira“ u Hrvatskoj te, iako nema velikih djelovanja pobunjenih Srba, česti su napadi manjih skupina i granatiranje gradova. Stoga su i Gospić i okolica česta meta topničkih

⁷ Izvještaj o ratnoj šteti MLG. 1996. Arhiva MLG. Pod Ur.br 49/2-96., od 21.11.1996.

⁸ Nav.dj.

Oštećena pomoćna dvorišna zgrada, 1993.

napada, ponajviše jer se sam grad nalazio u poluo-kruženju (Lucić, ur. 2011: 116, 118).⁹

Tijekom 1992. nastradalo je Spomen područje Nikole Tesle u Smiljanu, današnji Memorijalni centar „Nikola Tesla“, koji se od 1964. nalazi pod upravom Muzeja. Dana 3. svibnja u potpunosti je izgorio gospodarski objekt i oštećen je krov Rodne kuće Nikole Tesla (Bunčić 2008b: 65).¹⁰ Zapaljivi metak je pogodio slamnati krov drvenog gospodarskog objekta i požar se razbuktao velikom brzinom. S ovog objekta vatra se proširila na drveni pokrov (šimlu) same kuće.¹¹ Hitnom reakcijom ravnateljice Biserke Velić i pripadnika HV-a koji su bili stacionirani u obližnjoj zgradi pošte, požar je ograničen na gospodarski objekt, a sama Rodna kuća spašena uz minimalnu štetu na krovu. Uz uništeni objekt je nastradao i njegov inventar,

⁹ Nav.dj.

¹⁰ Bunčić, Vesna. 2008b. Spomen-područje Nikola Tesla u Smiljanu. Spomenica 1958.-2008. Muzej Like Gospić. Gospić. 63-67

¹¹ Procjena štete na Spomen području N. Tesle. 1992. Arhiva MLG. Pod Ur.br 14/2-91/92. od 27.05.1992.

Tijekom operacije „Oluja“ 1995. u zračnom bombardiranju grada ponovno je pogođen Muzej

fijaker četverosjed, dvosjedna kočija, starinska peć s petnjacima i veći broj tradicijskog gospodarskog alata Etnografske zbirke.¹²

U rujnu 1993. na Muzej su opet pale granate te su ovaj put pogođene lička kuća brvnašica u kojoj se nalazio Stalni postav Etnografske zbirke i pomoćna dvorišna zgrada. Na sreću, šteta na objektima nije bila velika, a Etnografski postav je prošao bez oštećenja.¹³

Granatiranje je bilo posljedica vojne operacije „Džep 93“ kada su snage pobunjenih Srba za odmazdu granatirale Gospić, kao i druge gradove u Hrvatskoj. U toj operaciji hrvatske snage zauzimaju sela Divoselo, Čitluk i Počitelj jer su upravo s tih položaja Gospić i njegova okolna mjesta trpjela najžešće konstantne napade. Nakon rujna 1993. Gospić je manje meta topovskih napada (Lucić, ur.: 2011: 247).

¹² V.bilj.7.

¹³ V.bilj.7.

Djelatnici Muzeja 1993.

U tom razdoblju također je došlo do cijelog niza zakonodavnih promjena te se mijenjaju osnivačka prava i obaveze javnih ustanova. Stoga 1994. na temelju dopisa Ministarstva kulture RH osnivačka prava se prenose na jedinicu lokalne samouprave. Na temelju toga Grad Gospić uređuje prava i obaveze prema Muzeju Like Gospić (Bunčić 2008a: 18).¹⁴

Tijekom operacije „Oluja“ 4. kolovoza 1995. u zračnom bombardiranju grada ponovno je pogođen Muzej. Manje je oštećena glavna zgrada Muzeja, no zato su opet devastirana krovovišta na dvorišnoj pomoćnoj zgradi i ličkoj kući. U tom napadu, s većim ili manjim oštećenjem nastradalo je 17 slika i 6 etnografskih predmeta (Čuljat 2021: 180).¹⁵

¹⁴ Nav.dj.

¹⁵ Nav.dj.

Okončanjem Operacije, Gospić prestaje biti u neposrednoj opasnosti, a sa završetkom rata Muzej se okreće sanaciji i obnovi nastalih oštećenja nakon četiri godine života na bojišnici.

U tim je godinama Muzej, unatoč nastaloj šteti, uspio u jednoj od svojih primarnih zadaća, zaštititi Fundusa i kulturne baštine Like. Fundus je skoro u potpunosti sačuvan, premda nikada nije izmješten izvan Gospića. Građa je čuvana u spremištima, a najvrjedniji predmeti su se čuvali u podrumu glavne zgrade (Dautbegović 2004: 113).¹⁶ Time je Muzej jedan od rijetkih muzeja na bojišnici u Hrvatskoj čija građa nije izmještena, a skoro u potpunosti je sačuvana, u

velikoj mjeri zahvaljujući radu svojih djelatnika, ali i spletu ratnih okolnosti. Uz zaštitu vlastitih zbirki, Muzej je spašavao od uništenja i brojna pokretna kulturna dobra iz sakralnih objekata, prenoseći ih privremeno na čuvanje u svoje postave. Tako i fragmente uništenog spomenika Nikoli Tesli.¹⁷

Ravnateljica Biserka Velić je tijekom rata bila povjerenik Vlade RH za kulturu, a za svoj rad je odlikovana za osobite zasluge u kulturi Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića 1996.¹⁸

¹⁶ Dautbegović, Jozefina. 2004. Iz Personalnog arhiva MDC-a: Biserka Velić. *Informatica museologica* 35(1-2). 110-117

¹⁷ Ulomke je preuzeo Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci, dana 24.04.1992. Arhiva MLG. Pod Ur.br.:13/2-92. od 25.05.1992.

¹⁸ Odluka o odlikovanju Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića. 1996. *Narodne Novine*. Br 01-051-96-13-1-11/1. Zagreb

DJELOVANJE MUZEJA

Unatoč ratnim stradanjima, djelatnici Muzeja Like Gospić marljivo rade na organizaciji brojnih izložbi kako bi svojim djelovanjem pomogli u održavanju morala svojih sugrađana i normalizaciji života u gradu na prvoj crti bojišnice.

Tako je 1992. Muzej organizirao devet izložbi: *Slike rata i sjećanja* autora Ivana Blaževića, *Gospić, obranjeni grad, Za slobodu Hrvatske, Lički ciklus* autora Nikole Brkljačića, *Stare slave djedovino s odorama hrvatskih ratnika kroz povijest, Prijedlozi za grb grada Gospića, Studentska grafika, Međunarodna izložba učenika esperantista* i *26. Lički likovni annale* za 1991. Likanale je bio posvećen skupini autora¹⁹, a održan je početkom 1992. u Rijeci. To je i jedini Likanale u njegovoj dugogodišnjoj povijesti održan izvan Gospića.²⁰ Od navedenih izložbi izrazito zanimljiva je izložba *Gospić, obranjeni grad* u kojoj su predstavljeni ostaci ubojitih projektila kao i fotografije razorenog grada, autora Ranka Šimića i Ivana Jelače. Izložba je održana na katu zgrade koja je svojim oštećenjem također bila eksponatom izložbe (Čuljat 2021: 180).²¹

Djelatnici Muzeja 1993.²²

Početak 1993. u Augsburgu je gostovao 27. *Lički likovni annale* i to je prvi put da je tradicionalna manifestacija održana u inozemstvu od stvaranja samostalne Hrvatske. Iste godine je u Muzeju organizirano pet izložbi: dvije izložbe gospićkog poznatog umjetnika Stipe Golca, *Pejzaž i ratni pejzaž* te *Akvarel, Blage ruke* autora Petra Dolića, *Gospić nekada* autora Mile Milkovića i 28. *Lički likovni annale* autorice Milke Vukelić. Od navedenih izložbi svakako naglašavamo 28. Likanale posvećen keramičkim radovima Milke Vukelić, umjetnice koja je početkom te godine preminula u Zagrebu u 83. godini života.

¹⁹ Izlagali su Josip Butković, Josip Diminić, Stipe Golac, Slavko Grčko, Maja Franković, Bogomil Karlavariš, Ksenija Mogin, Marijan Pongratz.

²⁰ Evidencija izložbi. Arhiva MLG

²¹ Nav.dj.

²² S lijeva na desno: Tatjana Kolak, kustosica arheologinja; Biserka Velić, ravnateljica Muzeja; Vesna Bunčić, kustosica povjesničar umjetnosti; Stanko Staničić, kustos Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu; Ante Glavičić, ravnatelj Gradskog muzeja Senj.

Početak sanacije i adaptacije zgrade Muzeja, 1995.

Rodom iz Lipa pored Gospića i po struci učiteljica, umjetničkim stvaralaštvom se bavi od mladih dana. Osvojila je više nagrada i priznanja za svoj rad uključujući i zlatnu medalju na 7. Concorso di ceramica d'arte u Cerviji. Osobito je poznata po rustičnom ciklusu figura „Ličkih nevjesta“.

Godine 1994. Muzej organizira jedanaest izložbi: *Likovna stvaraonica* skupna izložba, *Stari novac* iz Numizmatičkog fundusa MLG potaknut promjenom hrvatskog monetarnog sustava, iz dinara u kune, *Uskrsni običaji u ličkoj kući*, *Istra kroz sliku i riječ* autora Mladena Boljkovca potaknuta brojnim Istranima koji su se nalazili na ličkoj bojišnici, *Izložba maraka NDH* iz zbirke Velebita Tolja, *Od 118. brigade ZNG do 9. gardijske brigade*, *Starom razglednicom kroz Liku* autora Mile Milkovića, *Grad Zagreb – gradu Gospiću*, *Sto godina vodovoda u Gospiću*, *29. Lički likovni annale* autora Luke Rupčića i *Božićno svjetlo u obitelji*.

Izložba grafika *Grad Zagreb – gradu Gospiću* predstavljena je s 48 grafika, umjetničkih ostvarenja 23 autora, kao dio zbirke umjetnina koje su darovane Muzeju Like Gospić. Izložbu je otvorio tadašnji ministar kulture Božo Biškupić.

Kroz 1995. organizirano je sedam izložbi: *Izložba slika* autora Karla Posavca, *Izložba slika i grafika* autorice Nade Žiljak, *Uskršnji dječji svijet*, izložba fotografija *Predsjednik Dr. Franjo Tuđman u Gospiću*, *Kroz Oluju* i *30. Lički likovni annale* – retrospektiva. Izložbom Karla Posavca kroz tridesetak radova promoviran je idilični lički pejzaž bez strahota rata, kao i čovjek koji je tu odrastao. Rodom iz Varaždina i po zanimanju inženjer šumarstva, umjetnik je inspiraciju nalazio u cijeloj Hrvatskoj, no redovito se vraćao ljepotama Like i Velebita. Autor svojim radovima otima surovoj stvarnosti Liku i predstavlja je u njezinoj neoskrvrutoj ljepoti.

Nakon pretrpljenih arhitektonskih devastacija u ratu, glavna zgrada Muzeja i ostali objekti su bili zaštićeni od daljnjeg propadanja, no za obnovu Muzej

je bio prisiljen čekati mir. U jesen 1995. započinje sanacija i adaptacija zgrade Muzeja koja je trajala skoro dvije godine i provedena je pod nadzorom Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Karlovcu. Financijska sredstva za obnovu od 2.5 milijuna kuna osigurali su Ministarstvo kulture, Ličko-senjska županija i Grad Gospić. Obnovljeni

Muzej Like Gospić svečano je otvoren 24. svibnja 1997., kada akademik Vlatko Pavletić, predsjednik Sabora RH, otvara 32. *Lički likovni annale* posvećen 30. obljetnici stvaralaštva akademskog slikara Stipe Golca (Bunčić 2008a: 21).²³

Djelatnici Muzeja su marljivim radom i tvrdoglavom upornošću, kroz izrazito teško razdoblje rata, pridonosili životu grada na prvoj crti bojišnice.

Svojim radom su zaštitili i očuvali kulturu i baštinu svoga kraja u vremenu kada su one, namjerno ili

nenamjerno uništavane. Unatoč velikom razaranju Gospića i njegove okolice, Muzej je zaštitio glavninu svog Fundusa i sačuvao ga za buduće naraštaje. Aktivnim radom kroz česta događanja i izložbe pridonijeli su životu svojih sugrađana i omogućili da barem na trenutke zaborave nesretnu ratnu svakodnevicu.

Čuvali su povijest i ponos svog kraja, čuvali su vrijednosti svoje struke ili, ako bi se htjeli jednostavnije izraziti, radili svoj posao, radili ga najbolje što su mogli i nadali se boljem sutra.

I. K.

²³ Nav.dj.

Muzej Like Gospić kroz manifestacije u 2020.

Predstavljanje izložbe o Mijatu Sabljaru

NOĆ MUZEJA

Kao i prethodnih godina, i u 2020.-oj Muzej Like Gospić se pridružio velikom broju kulturnih ustanova diljem Hrvatske, kao i onih izvan njenih granica te sudjelovao u jubilarnoj petnaestoj Noći muzeja u organizaciji Hrvatskog muzejskog društva.

Svake godine, u skladu s predloženom temom Muzej Like Gospić, uz stručna vodstva, priređuje brojna događanja i interesantne sadržaje na dvije lokacije: u zgradi Muzeja i u Memorijalnom centru

„Nikola Tesla“ Smiljan. Upravo zbog te naše male prednosti svaki posjetitelj može pronaći nešto zanimljivo za sebe. Naravno, u Noći muzeja obje lokacije s raznolikim programom se mogu obići besplatno.

Nastavljajući tradiciju prethodnih godina, Noć muzeja je održana posljednjeg petka u mjesecu siječnju, a tematska odrednica bila je *Velike obljetnice hrvatskih muzeja*. U skladu s temom Muzej Like Gospić je jubilarnu Noć muzeja povezo sa 155. obljetnicom smrti, gotovo zaboravljenog muzealca, Mijata Sabljara, jednog od prvih sakupljača starina na području Like.

Mijat Sabljar rođen je 5. svibnja 1790. u mjestu Dubica (općina u Sisačko-moslavačkoj županiji). Nakon završene vojne akademije Sabljar je bio građevinski inženjer u austrijskoj vojsci. Bio je profesionalni vojnik, putopisac i istraživač koji je svoj život posvetio prikupljanju i dokumentiranju hrvatske prirodne i kulturne baštine. Mijat se sredinom 19 st. počeo baviti muzeologijom i bio je jedan od potpisnika pokretanja Narodnog muzeja u Zagrebu. Marljivo je skupljao brojne prirodne, arheološke i numizmatičke sadržaje. Od 1827. do 1840. živio je u Gospiću, gdje je uz obavljanje vojnih dužnosti, dio svog vremena posvetio istraživanju

Posjetitelji u Malom salonu, Noć muzeja 2020.

ličkog kraja. Zaslužan je za prikupljanje bogatog fundusa današnjih muzeja s područja Like.¹

Izložbu *Mijat Sabljar: spašavanje ličke kulturne baštine u 19. stoljeću* ličkoj je javnosti predstavila kustosica etnologinja Tara Pivac Krpanić, koja je svim zainteresiranima u Malom salonu Muzeja prikazala bogati Sabljarov rad i koliko je u tom radu lički kraj i kulturna baština poslužila kao inspiracija istraživanja hrvatske povijesti bez kojih bi naše poznavanje prošlosti bilo znatno siromašnije.

U Malom salonu Muzeja su, pored spomenute izložbe, održana i tri zanimljiva predavanja.

Prvo predavanje *Muzej Like Gospić za 21. stoljeće* održao je projektant Ivo Vojnović koji je govorio o

idejnom projektu adaptacije Muzeja Like Gospić i dogradnje muzejskog kompleksa u smislu nužnosti poboljšanja kvalitete muzejske djelatnosti i zaštite kulturne baštine u cjelini. Kroz tehničku dokumentaciju te kompjutersku vizualizaciju projekta, posjetiteljima je predstavljen planirani novi interijer zgrade Muzeja kojim bi se omogućio veći izložbeni prostor, dok bi uvođenjem tehničkih mogućnosti i osobama smanjene pokretljivosti učinili dostupnima sve muzejske sadržaje.

U drugo predavanje *Odnos muzeja i lokalne zajednice* uvela nas je muzejska dokumentaristica Marija Rukavina Vranić koja je posjetiteljima predstavila rezultate anonimne ankete koja je provedena tijekom prosinca i siječnja 2019. s namjerom da saznamo što lokalna zajednica misli o Muzeju, kakvim vidi Muzej u svom gradu, što im se sviđa,

¹ Pivac Krpanić, Tara. 2020. Život i djelovanje Mijata Sabljara u Lici – spašavanje ličke kulturne baštine u 19. stoljeću. *Likamvs* 2. 18-27.

Detalj s izložbe *Tesla u društvu*

a što bi željeli promijeniti. Anketa je pokazala kako mlađa publika (osnovna i srednja škola) čini najslabije zastupljenu dobnu skupinu posjetitelja. Najčešće u muzej dolaze u sklopu određenih obrazovnih programa. Školske grupe posjećuju i obilaze muzeje, ali iz škole ne odlaze s navikama redovitog posjećivanja kulturnih institucija. Svakako bi bilo poželjno da učenici češće posjećuju muzeje u sklopu nastave i da se iste potakne da u muzej dolaze iz svojih osobnih interesa i znatiželje. Muzej kao institucija treba biti mjesto susreta, razmjene znanja i iskustva, pa i druženja i zabave gdje će se svi osjećati ugodno. Anketa je otkrila da najveći broj posjetitelja Muzej posjećuje 1-5 puta godišnje, a sadržaje koje najviše preferiraju su izložbe, predavanja i radionice. U skladu s razvojem tehnologije uglavnom su skloni multimedijalnim sadržajima, ali ih privlači i atraktivan dizajn izložbe te zanimljiv i jednostavan

ilustracijski materijal kao prateći segment izložbi. Tipološki su im najzanimljivije povijesne, etnografske i prirodoslovne izložbe.

Teme stručnih i znanstvenih predavanja koje bi posjetitelje najviše zanimale su povijesne teme, biografije poznatih Ličana, kao i etno tradicija. Većina ispitanika se složila da imamo dovoljno izložbi kroz godinu, ali sadržaj koji nedostaje u Muzeju su interaktivne radionice.

Analiza provedene ankete pomoći će nam usmjeriti naše javno djelovanje prema posjetiteljima i unaprijediti aktivnosti samog Muzeja.

Treće predavanje *Što ima novo* održala je dr. sc. Tatjana Kolak, muzejska savjetnica arheologinja, koja je prikazala rezultate arheoloških istraživanja na lokalitetima Ribnik – Grad i Otočac – Stari grad kao doprinos novim spoznajama. To se prvenstveno odnosilo na pojedine nalaze koji nam svojim oblikovanjem ukazuju na promjene društvenih kretanja u okviru svjetske povijesti prije 6000 godina ili primjer globalizacije na rimski način prije 2000 godina.

Na našoj drugoj lokaciji, u Memorijalnom centru „Nikola Tesla“ posjetitelji su mogli razgledati pokretnu izložbu *Tesla u društvu* koju su pripremile koordinatorice promotivnih aktivnosti Josipa Starčević Prpić i Ivana Starčević.

Izložba se sastojala od pet pokretnih samostojećih panoa različite veličine na kojima su konturom i fotografijom prikazani likovi uz popratni dvojezični tekst. Uz Nikolu Teslu, koji je na svakom panou izgledom različito prikazan – u dobi od 23 godine pa sve do starosti, mogli smo upoznati njegove

prijatelje, njihove živote i načine na koji su utjecali na Teslu kao osobu i znanstvenika. Tesla se uvijek nastojao okružiti ljudima koji su razmišljali o napretku civilizacije i upravo je s njima ostvario komunikaciju na razini visoke frekvencije ljubavi i poštovanja. Stoga su posjetitelji mogli susresti Georga Westinghousea, Thomasa Alvu Edisona, Marka Twaina, Roberta Underwooda Johnsona i Ivana Meštrovića. Riječ je o američkim i hrvatskim intelektualcima koji su u životu genija ostavili trag. Svaki se posjetitelj imao priliku i fotografirati uz neko od spomenutih imena i velikih Teslinih prijatelja koji su zasigurno oduševili iste i ostavili lijep utisak za ponovnim dolaskom.

U istoj Noći održana je i promocija pentalogije *Peta dimenzija* autora Tomislava Beronića. Uz pozdravne riječi ravnateljica Muzeja Like Gospić dr. sc. Tatjana Kolak uvela je sve prisutne u:

„Petu dimenziju u kojoj vas dočekuju tektoni, misterij putovanja kroz vrijeme isprepletenu znanost, filozofija i religija što pratimo kao modus vivendi u brojnim kulturnim civilizacijama, a koje su kao zbir spoznaja ili znanja, u većem ili manjem opsegu utkane u temelje današnjice, a time i u dio našeg vlastitog znanja“.

Tomislav Beronić rođen je 1865. u Vukovaru. Djetinjstvo je proveo u Borovom Naselju u kojemu je završio osnovnu školu. Kao tinejdžer završio je obuke za pilota jedrilice i padobranca. Studirao je matematiku i cestovni promet na Sveučilištu u Zagrebu. Cijeli profesionalni vijek radi kao programer u Hrvatskoj, Švicarskoj i Njemačkoj. Autor je više računalnih programa, uglavnom u turističkom

Tomislav Beronić s Nikolinom Krpan, voditeljicom Centra

sektoru. Njegov prvi roman *Peta dimenzija* osvojio je 2016. nagradu publike Artefakt na Rikonu (konvenciji znanstvene fantastike i fantastike u Rijeci). Od tada je objavio još dva romana: *Tajanstveni tekton* i *Vrijeme snova*, a četvrti dio u formi kratkih priča i interaktivne web-stranice, do kraja 2020. zaokružili bi projekt *Peta dimenzija* u konačnici.² Lik Tesle mu je bio fascinantant od djetinjstva, osobito njegov rad, izumi, ideje. Posebno mu je zanimljiv bežični prijenos energije i upravo je u tome našao inspiraciju za samu radnju knjige. Ovaj znanstveno-fantastični roman kroz lik mlade znanstvenice vodi se Teslinim promišljanjima i vizionarstvom na popularan i pristupačan način širokom čitateljstvu.

---

² <https://mvinfo.hr/knjiga/12456/peta-dimenzija-tamo-gdje-cinjenica-da-se-nesto-dogodilo-uvijek-ostaje-nepromijenjena>

Kristina Nuić Prka, Noć muzeja, Memorijalni centar

Predsjednica Zajednice društava turističkih vodiča Hrvatske, Kristina Nuić Prka održala je predavanje *Memorijalni centar „Nikola Tesla“ kao destinacija kulturnog turizma* o korelaciji turizma i kulture, referirajući se podjednako na pozitivne i negativne primjere u praksi, kao i na očekivane rezultate zajedničkog djelovanja u promociji kulturne baštine.

MEĐUNARODNI DAN MUZEJA

18.-og svibnja obilježila se jubilarna četrdeseta manifestacija Međunarodnog dana muzeja. Predložena tema Međunarodnog savjeta za muzeje (ICOM) bila je *Muzeji za jednakost: raznolikost i uključivost*.

Stoga je Muzej planirao u skladu s preporučenom temom ostvariti suradnju s Okružnim zatvorom u Gospiću te u dogovoru s programskim odgovateljima bile su osmišljene razne aktivnosti s određenom grupom osoba lišenih slobode kretanja, poput ciljanog posjeta Muzeju, prigodne izložbe i predavanja zamišljenog u formi „ispovjedaonice“.

Međutim, kako je zavladała pandemija prouzročena COVID-19 te zbog nastalih epidemioloških mjera, odustalo se od dogovorene suradnje u tom trenutku, uz prolongaciju kada se za to stvore bolji uvjeti. Kao i svi drugi muzeji i ustanove, Muzej se morao prilagoditi novonastaloj i nadasve nenadanoj situaciji.

Rad se realizirao u drugačijim uvjetima i okruženju koje se odnosilo na dostupne digitalne platforme i komunikaciju s publikom virtualnim putem. Svoje posjetitelje smo stoga uključili u djelovanje Muzeja kroz ponuđene kvizove znanja na našoj web stranici: <http://muzejlike.hr/kvizovi/>. Svi zainteresirani mogli su provjeriti svoje znanje o kulturnoj baštini Like i na taj način sudjelovati u obilježavanju Manifestacije na zanimljiv i interaktivan način.

Kvizovi su podijeljeni u dvije kategorije, s dvije različite razine znanja. Prva razina kviza (*Mali mudraci*) obuhvaćala je lakša i jednostavnija pitanja, dok je druga razina (*Veliki mudraci*) bila nešto teža i zahtjevnija. Oba kviza sadržavala su 15 pitanja koja su formulirana tako da sudionik bira odgovor između više ponuđenih.

Uz poštivanje epidemioloških mjera Muzej je 18. svibnja bio otvoren od 10 do 18 sati. Svi koji su to željeli, imali su priliku razgledati stalne postavne,

zatražiti stručno vodstvo, kao i pogledati izložbenu donaciju crteža *Eros i Tanatos*, autora Ivana Branka Imrovića.

TESLIN ROĐENDAN

Povodom 164. obljetnice rođenja Nikole Tesle i 14 godina od otvorenja Memorijalnog centra „Nikola Tesla“ Smiljan 10. srpnja, upriličena je izložba *Kad sam bio dječak*. Koordinatorice za promotivne aktivnosti Centra Josipa Starčević Prpić i Ivana Starčević te stručna voditeljica Ana-Marija

Šolaja ispričale su priču o dječaku koji se rodio u Smiljanu i promijenio svijet.

Izložba je nastala u želji da se posjetiteljima i ljubiteljima Teslina lika i djela približi njegovo djetinjstvo i odrastanje uz samo autentično mjesto rođenja i prvotno je bila namijenjena brojnim gostovanjima diljem Hrvatske i šire. Prilagođavajući se iz poznatih razloga novim vidovima djelovanja, izložba je na samu Obljetnicu postavljena u eksterijeru Centra, a nakon toga je postala novim segmentom stalnog postava.

Kroz 13 dokumentarnih panoa posjetitelji su mogli otkriti nešto više o povijesti Smiljana, podrijetlu

Posjetitelji u eksterijeru Centra

Detalj s izložbe *Kad sam bio dječak*

obitelji Tesla, njegovu rođenju, prvim dječaćkim danima i istraživačkim koracima, vizijama i snovima koji su kasnije realizirani u budućnosti, a upravo su nastali u njegovom rodnom Smiljanu. Uz starinsku drvenu kolijevku koja prati priču o

njegovu rođenju i rekonstrukciju Tesline školske torbe, posjetitelji su mogli razgledati školska pomagala koja su u drugoj polovici 19. st. bila dio kabineta prirodoslovlja gospičke Gimnazije koju je pohađao mladi Tesla.

Izložbu prate i samostojeće ilustracije životinja koje je Tesla u svom djetinjstvu promatrao te stjecao prve spoznaje o prirodnim silama i zakonitostima, a uz njih saznajemo i brojne anegdote.

Pri realizaciji ove izložbe uključene su i druge gospićke ustanove i pojedinci, poput Odjela za nastavničke studije u Gospiću Sveučilišta u Zadru i Državnog arhiva u Gospiću. Osobito nam je zadovoljstvo bilo surađivati s Domom za starije i nemoćne osobe Ličko-senjske županije Gospić. Korisnik Doma, Vlado Bušljeta izradio je maketu povijesnog dijela Memorijalnog centra u sklopu radne terapije pod vodstvom Sanje Horvat Bijelić koja je i sama izradila jedan od izložaka, Teslinu *pucaljku* ili *praskalicu*. Zajednica tehničke kulture grada Gospića pod vodstvom gospođe Paule Perković izradila je vjetrenjače i vodenice prema Teslinim dječjačkim zamislima.

Izložba *Kad sam bio dječak* je prvi kompleksan projekt koji je u 14 godina u cijelosti realiziran vlastitima snagama u želji da se istakne razdoblje Teslinog djetinjstva i života u Smiljanu te njegove prve spoznaje, kasnije pretočene u izume.

Obilježavanju Tesline obljetnice pridružio se i Grad Gospić kroz program „Tesla Power of lights“ u organizaciji TZ Gospić. Nekoliko dana, u večernjima satima sve zgrade kojima je Tesla kročio u svome djetinjstvu bile su osvjetljene. Na Trgu Stjepana Radića građani su mogli uživati u prigodnom glazbenom programu uz svjetlosne efekte lasera koji su parali nebo sve do Smiljana, kao putokaz prema mjestu gdje je rođen dječak ispred svog vremena.

LV. LIČKI LIKOVNI ANALE

Kulturna i tradicionalna manifestacija Lički likovni anale održana je usprkos aktualnoj pandemiji. No, ni muzealci ne odustaju od svojih dugogodišnjih tradicija. Stoga je 29. listopada u Galeriji Muzeja Like Gospić otvoren LV. Lički likovni anale posvećen stvaralaštvu umjetnika Lea Vukelića iz Zagreba, čije prezime ima poveznicu s majkom slavnog slikara Miroslava Kraljevića, rođenog u Gospiću, čija majka Julijana potječe iz poznate gospićke obitelji Vukelića.

Leo je rođen 9. rujna 1972. u Zagrebu. Nakon osnovne i srednje škole studira elektrotehniku na Višoj tehničkoj školi u Zagrebu. Godine 1996. upisuje Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, smjer slikarstvo, a 2000. odlazi na Kunstakademie u Düsseldorfu, gdje mijenja smjer u kiparstvo, u klasi prof. Magdalene Jetelove. Diplomirao je slobodne umjetnosti 2004. i iste godine se vraća u Zagreb te s dvoje kolega pokreće umjetničku organizaciju Tigar teatar i bavi se kazalištem za djecu i mlade. Izlagao je na brojnim izložbama, akcijskim forumima te međunarodnim i nacionalnim događanjima. Od 2006. do 2016. bio je zaposlen kao voditelj Dječjeg kazališta Dubrava Narodnog sveučilišta Dubrava.

Od kazališnih početaka pa do danas realizirao je kao umjetnik više od 100 profesionalnih projekata na gotovo svim hrvatskim pozornicama, u svojstvu scenografa, kostimografa, izvođača, autora teksta, redatelja, designera rasvjete i vizualnoga identiteta. Osim u Hrvatskoj sudjeluje u kazališnim projektima u Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Austriji, Njemačkoj, Poljskoj, Češkoj i Japanu. Dobitnik je

Detalj s izložbe

Otvorenje izložbe *Netko drugi, negdje drugdje*

više strukovnih nagrada. Od 2008. član je upravnog odbora Hrvatskog centra Assitej, međunarodnog udruženja profesionalnih kazališta za djecu i mlade te je bio njegov predsjednik od 2013. do 2016.

Od 2016. godine radi kao vanjski suradnik na Akademiji za umjetnost i kulturu u Osijeku, Odsjek za vizualne i medijske umjetnosti/kolegij 3D tehnologija i umjetnost te Odsjek za kreativne tehnologije/kolegij Scenografija i Scensko kiparstvo. Iste godine usporedno, u koordinaciji 3D grupe iz Zagreba kao edukator, provodi projekt „Budi 3D kreativan” u srednjim školama Zagrebačke županije. Također jedan je od pokretača umjetničke platforme ZiXY

koja promovira sinergiju umjetnosti i 3D tehnologija. Trenutno radi kao producent u Tigar teatru, Zagreb.³

Na Likanalu se Leo Vukelić gospićkoj publici predstavio multimedijalnom izložbom *Netko drugi, negdje drugdje*. U Galeriji Muzeja kroz četiri zasebne cjeline, problematizira kulturološka i socijalna problemska pitanja današnjeg društva. Vukelić kroz izložbene i projektne priče propituje stereotipe u kulturi i materijalistički odnos prema umjetnosti. Instalacijom Prosljeđivanje paketa – Gomila pokušava otkriti koliko pojedini artefakt povećava umjetničku vrijednost ako je zamijećen u poznatim svjetskim galerijama i muzejima. S obzirom na svoje korijene i obiteljsku povezanost s Miroslavom Krajljevićem, projektom 100 godina kasnije preispituje autorska prava umjetnika i problemska pitanja krivotvorenja umjetnina. Druge dvije projektne priče, Serija fotografija o izbjeglicama – Igra i video instalacija Granica, bave se aktualnom tematikom ilegalnih migracija u kontekstu naše (ne)humanosti.

Autor diskurzivno obrazlaže svoje stavove o suvremenosti kroz interdisciplinarnu i interaktivnu procesno-projektnu izvedbu. Leo je svojom specifičnom izložbom obogatio kulturna zbivanja Gospića.

M. R. V.

³ <http://www.mala-scena.hr/home/biografije/leo-vukelic.aspx>

Topoteka Lika

– digitalni arhiv

Državni arhiv u Gospiću ustanova je koja prikuplja, sređuje i opisuje arhivsko gradivo, a osnovni cilj Arhiva su korisnici kojima je omogućeno korištenje povijesnih izvora i dokumenata u cilju ostvarivanja određenih prava kao i osobna zadovoljstva prilikom istraživanja arhivskog gradiva.

Kroz cijelu svoju povijest Lika je razarana od strane raznih osvajača te je teško sačuvala svoju povijest i svoj identitet. Ostalo je vrlo malo pisanih dokumenata – arhivskog gradiva koje nije organizirano i sustavno prikupljano, čuvano ni obrađivano u samoj Lici. Mnoga ratna događanja u Lici dovela su do uništenja velikih količina arhivskog gradiva kada su ljudi štitali svoje vlastito postojanje, a briga o papirima, dokumentima, fotografijama pala je u drugi plan.

Od osnutka Državnog arhiva u Gospiću, djelatnici Arhiva se trude prikupiti, objaviti i sačuvati arhivsko gradivo koje je bilo pohranjeno u raznim ustanovama, drugim arhivima u Hrvatskoj, privatnim osobnim arhivima, u antikvarijatima i slično. U svojih 20 godina rada prikupljen je veliki broj dokumenata i fotografija kako bi se očuvala prošlost ovog kraja. Međutim, postoji još mnogo starih fotografija Like i njezinih stanovnika koje su sačuvane u obiteljskim škrinjicama.

Mnogobrojne aktivnosti Državnog arhiva u Gospiću započele su s usmjeravanjem na neke nove projekte vezane uz promicanje povijesnih i kulturnih istraživanja, otvorenosti arhiva i dostupnosti pisane baštine, predstavljanjem arhivskih projekata i inicijativa te povezivanje sa zajednicom, odnosno pronalaženje novih načina na koje prikazati i približiti arhivsko gradivo javnosti.

TOPOTEKA

Dolaskom nove, digitalne svakodnevice, razvoja interneta, društvenih mreža i ostale digitalne tehnologije omogućen je pristup širokom spektru korisnika. Na navedenim mjestima objavljuju se razne fotografije i dokumenti s nepoznatim izvorima i godinama nastanka te ponekad podložne iskrivljavanju povijesnih činjenica. Ovo je jedan od razloga zašto se pojavila potreba za čuvanje gradiva na digitalnim platformama vođena od strane arhivista. S obzirom na sve veći interes javnosti, dolazi i do potrebe interakcije arhiva i zajednice, uloge arhiva u zaštiti povijesnih izvora i ljudskih prava, a ujedno i bolje poznavanje rada arhiva.

Iz toga razloga je stvorena platforma Topoteka koja je nastala kao digitalna, suradnička platforma na kojoj se objavljuju fotografije, dokumenti i

The screenshot displays the administrative interface of the Topoteka website. At the top, there is a search bar and a navigation menu. Below this, a form is used to edit document metadata, including fields for title, author, date, and various identifiers. A table below the form lists document records with columns for name, date, and status. At the bottom, there is a section for 'Udijaj datoteka' (File share) with a table for file names, status, and size.

Administratorsko sučelje

audiovizualni materijali upotpunjeni s arhivističkim opisima. Zamišljena je kao suradnja kulturnih i znanstvenih ustanova, raznih udruga i šire zajednice. Suradnjom i povezivanjem baštinskih ustanova u novom digitalnom vremenu, prateći suvremene trendove želi se približiti javnosti gdje različiti povijesni izvori, dokumenti i fotografije mogu biti ponovno u upotrebi. Na ovaj način omogućuje se bolja prezentacija izvora koji se možda čuvaju u nekim drugim ustanovama kao i u privatnim obiteljskim zbirkama, a ujedno se čuva arhivsko gradivo od učestale fizičke upotrebe.

Topoteka je jedan od kreativnih načina kojima želimo zblížiti Arhiv i zajednicu kroz koju se dalje

mogu razvijati neke nove ideje i suradnje. To je mjesto gdje „obični“ ljudi mogu ispričati neku svoju povijest, a priče mogu biti usko povezane i s nekim većim povijesnim događajima, bilo da je riječ o lokalnoj ili nacionalnoj razini povijesti.

Zajednički, možda već zaboravljeni izvori, donose priče koje omogućuju upoznavanje zavičajne povijesti, kulturne baštine i tradicije, a ujedno se zajednica može povezati s arhivima, knjižnicama, muzejima i ostalim kulturnim i baštinskim ustanovama.

Na Topoteci su objavljeni raznovrsni povijesni izvori, fotografije, dokumenti, audiovizualni

zapisi u različitim formatima koji su digitalizirani pomoću raznih alata informatičke tehnologije za opisivanje, predstavljanje i pretraživanje. Osmišljena je na način da je omogućeno korištenje alata koje zanimaju korisnike, od predstavljanja izvora do pretraživanja, a istovremeno se povijesni izvori obrađuju i opisuju poštujući smjernice i arhivističke standarde u opisu arhivskog gradiva. Na njoj može biti pohranjen veliki broj informacija, a ujedno ima razvijeno jednostavno pretraživanje preko ključnih riječi ili odabira lokacije (Lemić 2018.).¹

Veličina datoteka za objavljivanje na Topoteci mora biti minimalno 600 DPI, boja RGB colour model, a podržava različite formate podataka – fotografije, tekstualne, audio i video zapise.

S Topotekom je omogućeno locirati, označiti pojedine dokumente i fotografije i tako ih zaštititi od zaborava, zagubljenosti, a isto tako omogućen je pristup bilo kad i za bilo koji projekt ili istraživanje.

Nakon označavanja, detaljnije se opisuju glavne značajke, objekti, odnosno ono što je ključno na dokumentu. Moguće je određene dokumente povezati s drugim izvorima kako bi bili u korelaciji sa srodnim dokumentima.

Kako bi označili gdje se pojedini objekti nalaze, omogućeno je određivanje lokacije, bilo točne ili barem približne. Postavljanjem fotografija odgovarajućih lokacija mogu se vidjeti sve nastale promjene u određenom vremenskom razdoblju. Ukoliko se potkrijepe i neki dokumenti, isječci iz novina i

slično, doprinos je značajniji te daje uvod u nova istraživanja.

Kada korisnici predaju gradivo za digitaliziranje u Topoteku moraju biti spremni da će njihovi izvori biti dostupni široj javnosti. U objavljenim izvorima izrazito je bitno poštovati autorska odnosno vlasnička prava. Svaki korisnik zajednice koji dostavi određene izvore postavlja svoja autorska prava, zaštitu i dozvole za korištenje i objavljivanje tih izvora, primjerice može li se samo pregledavati, može li se koristiti, preuzimati i objavljivati... Svaki od vlasnika izvora postavlja svoja prava za svaki pojedini zapis. Prilikom opisivanja dokumenata u posebne rubrike se unose stvaratelji i vlasnici izvornih dokumenata kako bi zainteresirani istraživači mogli kontaktirati vlasnike za preuzimanje digitalnih izvora (Schatek 2016 : 2-10).²

Suradnja arhivskih djelatnika i korisnika (vlasnicima izvora) izuzetno je bitna jer je bitan timski rad koji je preduvjet za uspjeh uz poštivanje relevantnih provjerenih povijesnih činjenica i postaje dio kulture jednog naroda.

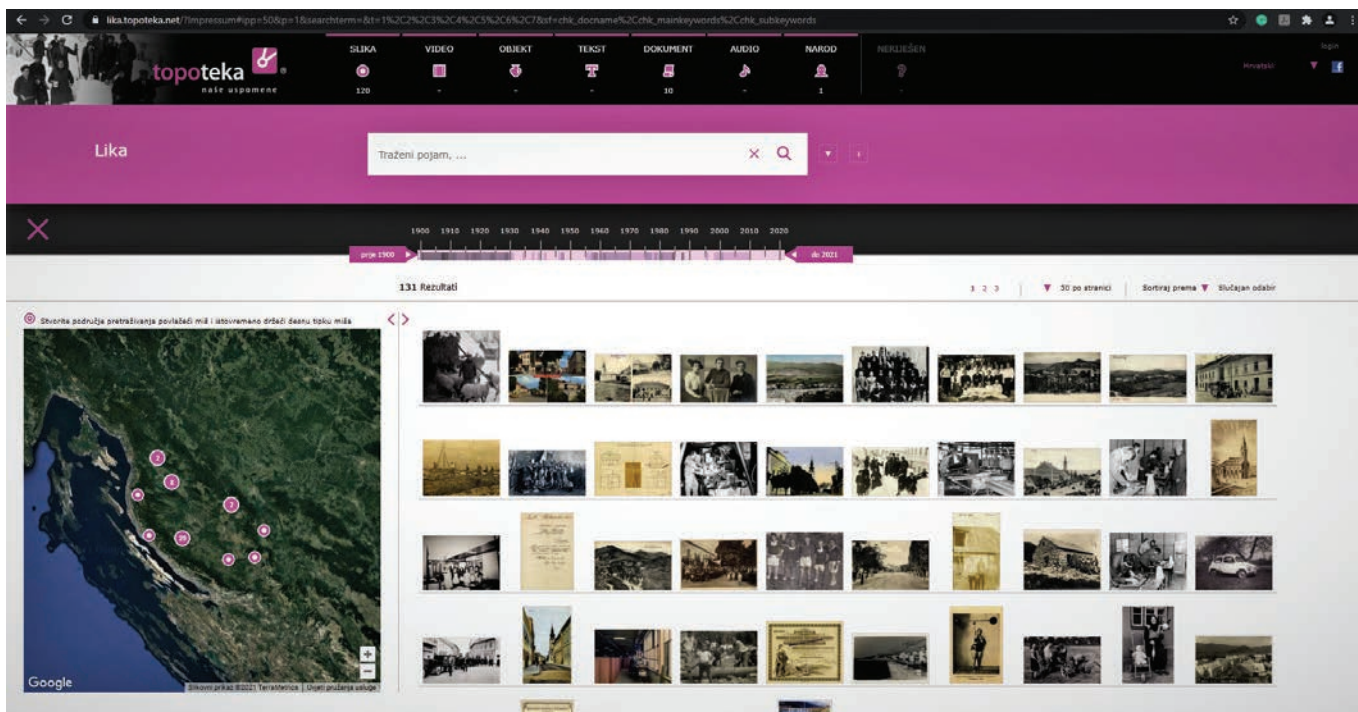
Topoteka je interaktivna tako da je uz objavljene izvore, otvorena mogućnost da korisnici dodaju svoje vlastite priče, kao što su neke zanimljivosti, legende, obiteljska priča povezana s objektima na fotografijama i slično. Isto tako, uz svaki objavljeni izvor mogu stajati i određena pitanja ako se ne znaju točni podatci: Tko se nalazi na slici? Gdje je fotografirano? Priča vezana uz događaj na slici... i slično. Svi zainteresirani korisnici mogu se javiti

---

¹ Lemić, Vlatka. 2018. *Topoteka – naša povijest, naš arhiv*. Zagreb. <https://www.icarushrvatska.hr/projekti/topoteka> (pristupljeno 6. travnja 2021.)

---

² Schatek, Alexander. 2016. *Topotheque – Our history, our online archive. Administrative manual*. International Centre for Archival Research. Wien.

Topoteka Lika

administratoru Topoteke sa svojim informacijama koje će se upisati ili upotpuniti podatke o nekom izvoru.

Ovakav način suradnje arhivista i korisnika pokazao se kao zanimljiv, zabavniji, kreativniji i emotivniji način prikazivanja arhivskog gradiva.

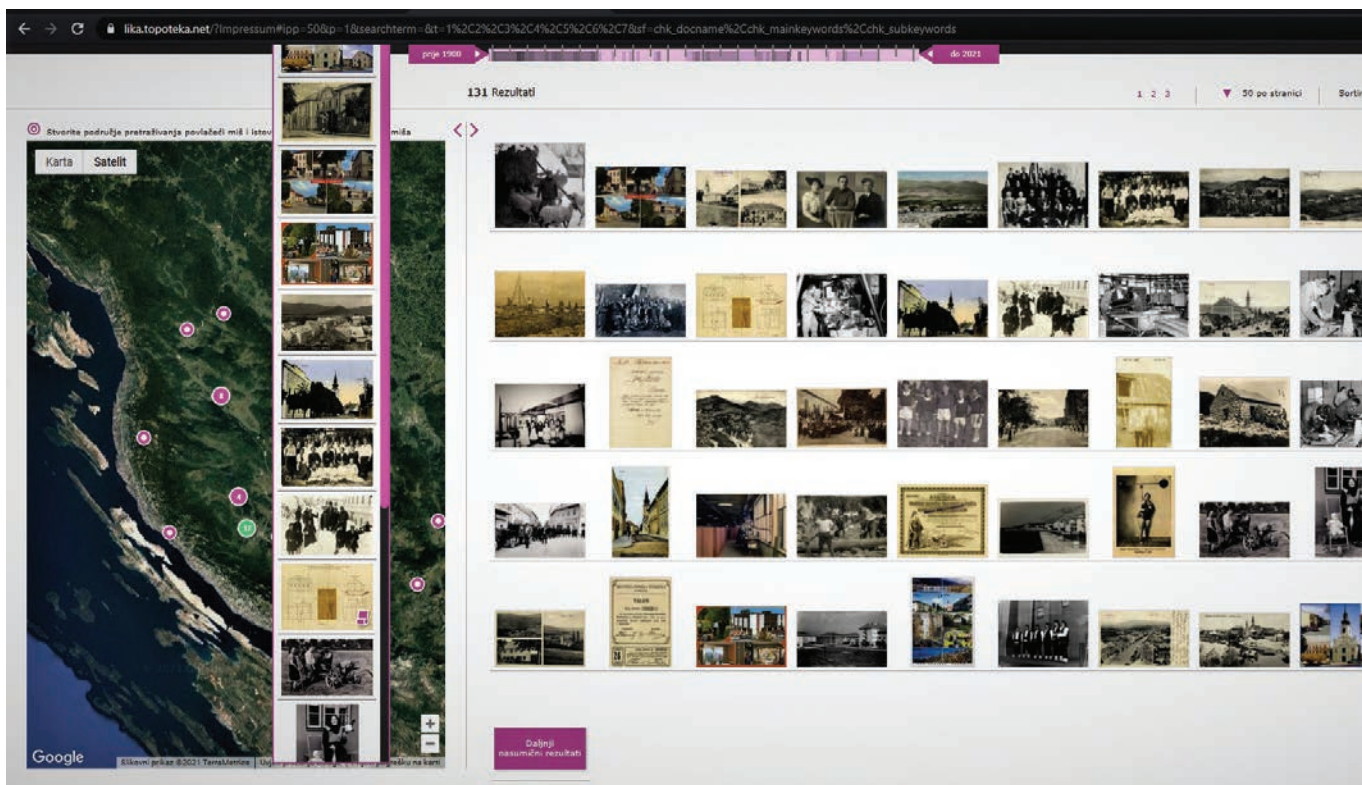
„Čovjek je društveno biće i važno mu je znati kome pripada i koji su njegovi korijeni.“³

(Cestar 2017.)

³ Cestar, Krešimir. *Povijest je učiteljica života*. 4. srpnja 2017. <https://portal.braniteljski-forum.com/blog/novosti/kresimir-cestar-povijest-je-uciteljica-zivota> (pristupljeno 9. travnja 2021.)

TOPOTEKA LIKA

Digitalna platforma *Topoteka Lika* pokrenuta je u gospićkom arhivu preko ICARUS zajednice, otvorena povodom Dana europske baštine 2018. Mjesto je na kojem je izrađen digitalni arhiv lokalne povijesti Like, gdje je predstavljeno arhivsko gradivu pohranjeno u Državnom arhivu u Gospiću. *Topoteka* omogućuje poticanje čuvanja i istraživanja lokalne povijesti, važnost povijesnih izvora i promoviranje kulturne baštine s dominacijom vizualne komunikacije. Ovim načinom potičemo razvitak nove publike kroz kreativnu interpretaciju

Topoteka Lika

arhivskog gradiva. Zamišljena je da ne bude samo mjesto lijepih fotografija, već da bude mjesto koje će poslužiti u edukativne svrhe, smjernice za buduća istraživanja, kako znanstvenicima tako i istraživačima hobistima. *Topotekom* je omogućen veliki potencijal za proširivanje i nadogradnju arhivske djelatnosti.

Cilj *Topoteke Lika* je da postane mjesto gdje u izgradnji digitalnog arhiva mogu sudjelovati svi žitelji i zaljubljenici u zavičajnu povijest Like, doprinoseći svojim sačuvanim uspomenu na razne

dogadaje koji su obogatili prošlost Like. Želimo je omogućiti dostupnom široj javnosti Hrvatske i svim dijelovima svijeta gdje su, za boljim životom, migrirali Ličani. Zajedničkom suradnjom postat će mjesto bezvremenskog digitalnog arhiva s temama iz života Ličana i svih onih koji se tako osjećaju.

U *Topoteci Lika*, na samom je početku bilo bitno odrediti prioritetne izvore, znači ono što bi korisnicima moglo biti najzanimljivije te smo se tako odlučili za digitaliziranje i predstavljanje starih razglednica jer se iz njih može puno toga

Detaljan prikaz

istražiti- prolaznost vremena, moda, automobili, građevine koje su nekad postojale, a kojih danas nema. Uz razglednice digitalizirani su i dokumentarni materijali, spisi i fotografije koji datiraju od kraja 19. st. sve do najnovijega doba. Mogu se pronaći podatci za mjesta: Gospić, Otočac, Brinje, Korenica, Lovinac, Lički Osik i druga mjesta u Lici.

Na početnoj stranici platforme *Topoteka Lika* prezentirani su, nasumičnim odabirom, svi digitalizirani izvori, a u padajućem izborniku može

se odabrati prikaz broja fotografija po vlastitom izboru, sortiranje prema vremenu unosa fotografija ili odabir fotografija prema slučajnom odabiru.

Gornji dio početne stranice *Topoteka Lika* prikazuje odabir vrste i količine postavljenih izvora, a u nastavku je omogućeno korištenje različitih jezika i pregled objava svih Topoteka na društvenoj mreži Facebook.

Pomoću pretraživača je omogućeno brže i jednostavnije pronalaženje sadržaja pomoću ključnih

riječi koji naglašavaju bitne detalje objavljenog dokumenta, a koje su postavljene prilikom opisivanja gradiva. Najčešće su korištene riječi od različitih aspekta opisivanja – mjesta nastanka fotografija, odnosno lokacije, zgrade i/ili objekti koji se na njima nalaze, aktivnosti/prigode, flora/fauna i slično. Ključne riječi imaju općenito značenje, napisane se u infinitivu bez definiranja vrste (npr. drvo – drvo breza) kako bi se olakšalo traženje sadržaja. U padajućem izborniku ponuđene su opcije pretraživanja za standardnu pretragu ili pretragu prema vlasniku fotografije. Uz pretraživač je navedena i napomena na koji način pretraživati.

U lijevom dijelu početne stranice nalazi se interaktivna karta s odabirom lokacija gdje je fotografija nastala, a može se pregledavati u obliku kartografskog ili satelitskog pregleda s dodavanjem oznaka. Lokacije su označene ružičastom bojom i na nekim su označeni brojevi koji prikazuju koliko ima izvora na navedenoj lokaciji. Odabirom određene lokacije, automatski se prikazuju fotografije i pomicanjem optičkog miša na fotografiju može se jednostavnije pristupiti traženom izvoru.

Donji dio početne stranice prikazuje Impresum, podatke o Topoteci Lika, ali i poveznice na druge Topoteke u Hrvatskoj i svijetu.

Odabirom fotografije, otvara se novi prozor u kojem se nalazi arhivski izvor koji se može povećati, smanjiti, prikazati na cijelom ekranu ili povećati određene dijelove. U desnom dijelu nalazi se interaktivna karta s prikazom lokacije, a ispod je naveden opis gradiva.

Prezentaciju i rad *Topoteke Lika* započeli su djelatnici Arhiva od listopada 2018. u prostorijama

Državnog arhiva u Gospiću s učenicima i studentima koji su posjetili Arhiv s područja Gospića i Lovinca, u osnovnim školama na Udbini, Brinju, Kosinju i Korenici. Promoviranje *Topoteke* bilo je predviđeno i u drugim mjestima Like, no trenutna epidemiološka situacija nametnula je odgodu posjeta školama.

Iskustva u radu s učenicima i studentima izrazito su pozitivna jer je *Topoteka* osmišljena da se koristi na vrlo jednostavan način, a zainteresirala je učenike, posebno nižih razreda, da im roditelji, djedovi i bake pokažu svoje uspomene i ispričaju priče iz djetinjstva.

Rezultat ovakvih projekata usmjerenih popularizaciji znanosti i kulture u odgojno-obrazovnim ustanovama je i nastanak izložbe 2020. *Priča o našim precima – slike iz učeničkih i učiteljskih albuma* učenika četvrtih razreda i njihovih učitelja iz Osnovne škole dr. Jure Turića iz Gospića. U dogovoru s učiteljima i nastavnicima, fotografije s ove izložbe uvrštene su u *Topoteku* jer svjedoče o svakodnevnim događajima i običajima koji su obilježili povijest ličkih obitelji tijekom godina.

Uz objavljivanje baštine u digitalni arhiv, želimo potaknuti stanovnike Like da istražuju povijest svoga mjesta, da se uključe u brojne aktivnosti i buduća istraživanja za obogaćivanje i promociju buduće povijesti i kulture ovoga kraja.

Za stvaranje, prikupljanje i oživljavanje povijesti Like i suradnju na *Topoteci* mogu nam se obratiti u Državnom arhivu u Gospiću ili putem info podataka Topoteke Lika.

K. M.

U ljubavi Tesla...

Teslina ravnodušnost prema ženama u smislu utjelovljene ljubavi često je bila predmet ša-putanja. Prilika je imao. Mnoštvo inteligentnih i lijepih žena bile su zadivljene slušajući futuristička predavanja, očarane prizorima iskričavih pokusa i oku ugodnom pojavom fizički privlačnog mladog muškarca s izuzetnim smislom za humor. Godila je njemu pažnja, ali ne više od trenutaka provedenih sa svojim mislima u kojima su se stvarale neke nove strasti za znanstvene spoznaje.

Nikola Tesla je prije svega bio kulturna ličnost; odavao je priznanje svakom biću, ženama također. Moramo uzeti u obzir da se u vrijeme njegovog života tek popločavao put žena ka ravnopravnosti i dostojanstvu, za što im je davao svoju podršku. To potvrđuje njegova izjava da će žene zapanjiti civilizaciju svojim napretkom.

Najbolja književna djela, slikarska platna, umjetničke izričaje stvarali su velikani vođeni ženom kao muzom. Ljepota i snaga žena u njima su izazivale

kreativnu izvrsnost. I Tesla se toj istinitosti duboko naklonio:

„Moć prave žene je tako velika, da vjerujem da bi lijepa žena - a to će reći, lijepa duhom, ponašanjem i mislima, lijepa u svakom pogledu, neka vrsta boginje - ako bi se iznenada pojavila na zemlji, mogla zapovijedati cijelim svijetom“.

Nije osporio snagu žene jer u njoj vidi inspiraciju, nadahnuće, motiv - za glazbenika, pisca, umjetnika. No ne i za znanstvenika. Izjavio je da prva trojica moraju nadahnuća crpiti iz utjecaja žena i njihova će ih ljubav dovesti do boljih postignuća. Nasuprot tome, izumitelj ima toliko intenzivnu prirodu, žestoku narav, s toliko divlje, strastvene osobitosti da, ako bi se predao ženi koju voli, odriče se svega pa tako i polja rada koje je odabrao.

Nije nikada osporavao intelektualne sposobnosti žene. Dapače, smatrao je da je ženski um kroz povijest bio uspavan zbog podređenog položaja u društvu, ali da će se svijet iznenaditi sposobnostima koje žene posjeduju te će postati nadmoćne muškarcima. U časopisu *Colliers*, Tesla 1896. izjavljuje da će bežična tehnologija osloboditi žene i potaknuti ih na daljnje obrazovanje. I da vrijeme žena tek dolazi.

„Pokazalo se da ženski mozak ima kapacitet za sve mentalne zahtjeve i postignuća baš kao i muški, a kako se generacije budu smjenjivale, taj će se kapacitet širiti. Prosječna će žena postati obrazovanija od prosječnog muškarca, a njezin će mozak biti stimuliraniji, aktivniji i snažniji zbog svih onih stoljeća „odmora“. Žene će ignorirati prošlost i uzdrmati civilizaciju svojim napretkom“

Ove je Tesline riječi parafrazirao Albert Einstein u pismu podrške djevojčici Tiffany koja je željela postati znanstvenica. Bilo je to ohrabrenje ženama da mogu biti uspješne te ostvariti svoje snove.

„Vrata se otvaraju i ulazi visoka prilika, viša od šest stopa, mršava, ali uspravna. Približava se polako, dostojanstveno. Odjednom postajete svjesni da se nalazite licem u lice s iznimnom osobom. Osmijeh koji osvaja izbija mu iz prodornih svijetlih plavosivih duboko usađenih očiju, opčinja vas i u tren oka se osjećate prisno. Vodi vas u besprijekorno uređen ured. Ne vidi se ni trunka prašine. Na radnom stolu nema razbacanih papira, sve je sredeno. Na njemu je tamni dugački kaput; on nikada ne nosi nakit – ne vidi se ni lanac sata, ni prsten za kravatu. Tesla govori vrlo visokim glasom, gotovo u falsetu. Govori brzo i vrlo uvjerljivo. Kad govori, teško ga je ne gledati u oči. Samo kad se obraća nekom drugom vi imate priliku pažljivo promatrati njegovu glavu na kojoj se ističe vrlo visoko i ispučeno čelo, najpouzdaniji znak iznimne inteligencije. Zatim dug pravilan nos, koji odaje znanstvenika“.

(Gernsback 1919).¹

---

¹ Gernsback, Hugo. 1919. Nikola Tesla - The Man, 1919.; Hrvatska puna života www.croatia.hr/hr

Ovako se Teslina osobnost dojmila uglednog američkog književnika, urednika i izdavača Huga Gernsbacka. Ugladen, besprijekorno odjeven – uvijek u fraku, zgodan, elokventan, okružen visokim društvom, Tesla je imao sve odlike savršenog muškarca tog doba. Međutim, koliko nam je poznato, ljubav se nije dogodila.

Maštu dama raspirivao je na svojim predavanjima ili pokusima, no sve su strasti njegova bića bile rezervirane za vrtloge struja i otkrića.

Kada mu je pjesnik Laza Kostić predlagao brak s bogatom nasljednicom, 25-godišnjom Lenkom Dunderski, Tesla je ponudu glatko odbio konstatacijom da ga brak ne zanima i da se „odavno vjenčao sa znanošću“.

Pozornost mladog Tesle nastojala je privući i lijepa francuska glumica Sarah Bernhardt.

Sarah Bernhardt²

² Preuzeto <http://www.getty.edu/art/collection/objects/39489/nadar-gaspard-felix-tournachon-paul-nadar-sarah-bernhardt-french-negative-about-1864-print-about-1924-/>

„Njihov prvi, pomalo smiješan susret dogodio se za Tesline posjete Parizu. Dok je Tesla u malom društvu za stolom u „U Cafe de la paix“ obrazlagao društvu kako djeluju visokofrekventne struje, glumica je „slučajno“ u prolazu pokraj njegovog stola ispustila malu čipkastu maramicu. Tesla ju je prepoznao, skočio, podigao maramicu, predao joj je i ne pogledavši ju rekao: „Gospođice, Vaša maramica“ i vratio se za stol svojim prijateljima. Sarah je bila prilično uvrijeđena kako je Tesla nezainteresiran za njene čari“.

(Filipi 2016: 175).³

Njemu omiljena kazališna i kasnije filmska glumica Elsie Ferguson, također nije postala više od dražesne žene.

Jedan od vladara Novog svijeta u to doba, američki financijer i bankar J. P. Morgan, u Tesli je vidio priliku. Genij je tada na samom pragu neograničene moći, a sve što je trebao učiniti jest oženiti se bogataševom kćeri Anne Morgan.

Anne Morgan,
između 1915.-1920.⁴

Premda se divio njenom snažnom idealizmu, ni traga ljubavi nije bilo s njegove strane. Ostali su dobri prijatelji.

Možda se Tesli emotivno najviše približila lijepa mlada žena s umjetničkim talentom, pijanistica Marguerite Merington. Genija je fascinirala melodija koju je stvarala, njezin smisao za humor i to što nije nosila nakit. No nema nijednog dokaza o intimnosti njihovog odnosa.

Ipak, ispričat ćemo priču o ljubavi, makar i platonskoj.

Dugotrajna privrženost, obilje pisama i poruka, odanosti, osjećaji prijateljstva i ljubavi, zaživjeli su u Aveniji Lexington 327. Teslin novi dom postala je obitelj pisca Roberta Underwooda Johnsona. Često je tamo boravio i u okrilju Johnsonovih, zadovoljavao iskonsku čovjekovu potrebu za bliskošću.

Katherine Johnson gajila je tople osjećaje prema Tesli. Međutim, bila je udana, a i znala je da on ne želi u svom životu imati ženu kao sastavni dio svoje stvarnosti. Ipak, imala je veliku želju biti u njegovoj blizini. U društvenom životu su bile poznate večere koje je organizirala u svom domu kojima su nazočili ugledni gosti i naravno, obožavani Tesla.

Kad se genije našao u problemima i postao sve osamljeniji, prorijedio je posjete Johnsonima, no Katherine mu je ostala podrška, a iz brojnih pisama se da naslutiti njihov poseban odnos:

---

³ Filipi, Mario. 2016. *Tesla ispod paučine*. EDOK, Samobor, 171.

⁴ Preuzeto <https://www.loc.gov/resource/ggbain.21207/>

„Uvijek sam se pitala znate li uopće za velike promjene koje se događaju oko Vas. Znate li, primjerice, da dolazi proljeće? Nekad me je sama ta spoznaja činila sretnom, a sad mi donosi jedino tugu. To mi toliko znači da bih najradije pobjegla... raspala se, odvojila. Željela bih da poput Vas mogu neprestano i uvijek živjeti svoj vlastiti život onako kako Vi kažete da ga živite. Ne znam čijim životom živim, ali mi ne izgleda kao da je moj vlastiti. Vidite, dakle, da se sutra navečer jednostavno morate pojaviti“.

(Filipi 2016: 175).⁵

Posebni i nježni osjećaji Katherine prema Tesli nisu se ugasili do kraja njenog života. Neposredno prije smrti poručila je svom suprugu Robertu neka ne prekida prijateljstvo s Teslom, što je on i učinio.

Katherine Johnson, 1925.⁶

---

⁵ Filipi, Mario. 2016. nav.dj.

⁶ Preuzeto www.teslauniverse.com

Je li Tesla razmišljao poput Katherine u pogledu ljubavi ne znamo. Prijateljskom odnosu je ostao vjeran i zahvalan za sve trenutke koji su mu podarili osjećaj doma. Uglavnom, ako je ijedna žena vidjela ljubav u očima genija, a da nije usmjerena na rad, mogla je to biti Katherine.

Zanimljiv je i navodni intervju koji je Tesla dao 1899. časopisu *Besmrtnost*, za koji ni danas nemamo potvrdu autentičnosti.⁷ U njemu novinar postavlja pitanje o ljubavi:

„Nikada se niste ženili, nije poznata nijedna vaša ljubav prema nekoj ženi. Fotografije iz mladosti prikazuju vas kao izuzetno lijepog čovjeka.“

Tesla je u svom odgovoru, ako je zaista istinit, izjavio:

„Ne. Nisam. Dva su puta: mnogo ili nimalo fizičkog čina ljubavi. Sredina služi za obnavljanje ljudskog roda. Previše fizičkog čina ljubavi kod izvjesnih ljudi pothranjuje i snaži vitalnost i duh. Suzdržavanje od istog to isto čini kod drugih ljudi. Ja sam izabrao taj drugi put.“

U odnosu prema ženama, Tesla je bio *gentleman*, nikad nametljiv, obazriv, elegantan. Nije ostvario ljubav u smislu poimanja emotivno-intimnog odnosa muškarca i žene, ali smo sigurni da je tu energiju usmjerio na neki drugi i isto pravi put. Štoviše, izjavio je:

„Ne mogu svoju energiju dati samo jednoj osobi, ja pripadam cijelom čovječanstvu“.

J. S. P.

---

⁷ Brojni su mediji 2017. objavili navodni intervju, iako dio javnosti pretpostavlja da je u cijelosti izmišljen, kao i sam časopis *Besmrtnost*.

Tesla u „hramu zabave“ ...

„Tesla je velik dio života proveo u laboratorijima konstruirajući nove uređaje i pokazujući prijateljima i ostalim znanstvenicima razne pokuse. Često je tamo provodio besane noći, dok nije došao do zadovoljavajućeg rješenja nekog problema ili uređaja. Prvi je laboratorij Tesla otvorio 1885. u Rahwayu, New Jersey kada je osnovao tvrtku Tesla Electric Light & Manufacturing Company. Najpoznatiji Teslin laboratorij u kojem je proveo gotovo pet godina (1890-1895), onaj je u South Fifth Avenue 33-35.“¹

Opronalazačevim besanim noćima dovoljno govori saznanje da je radio svakog dana od podneva do 18 sati, zatim bi u 20 sati odlazio na večeru te nastavljao s radom u 23 sata i tako sve do idućeg jutra. Tesla, iako tajanstvenog karaktera, volio je okupljati znatiželjnike u laboratorijima i izvoditi među njima pokuse koji bi i danas zadivjeli svakog od nas.

Nadao se slanju vijesti Zemljom, bez uporabe žica te da će na isti način moći prenositi električnu energiju bez njezinih gubitaka u velikim visinama atmosfere od 50 do 80 km. Sve je krenulo tako što se uvjerio u električnu vodljivost razrijeđenih plinova upravo svojim pokusima.

---

¹ Stalni postav Rodne kuće Nikole Tesle, Memorijalni centar „Nikola Tesla“ Smiljan, 2006.

„Posjetiteljima je Teslin laboratorij devedesetih godina devetnaestog stoljeća sigurno izgledao kao alkemičarska jazbina: velika je zavojnica stalno zujala kako bi napajala bežičnu rasvjetu postavljenu na zidove i strop, a laboratorijski su se tehničari, okupani sablasnim plavim svjetlom kretali od jednog do drugog mjesta noseći sa sobom svoja bežična svjetla.“

(Perković 2006: 38).²

Mnogobrojna iskustva stekao je izvodeći pokuse u svega dvanaest laboratorija. Svi su izgrađeni i korišteni za vrijeme Teslinog života i rada u Americi. Najčešća adresa bila je u gradu New Yorku, točnije njih devet. Preostala tri laboratorija nalazila su se u Colorado Springsu, New Jerseyu te Long Islandu. Dok su Amerikanci u to doba zabavu pronalazili u jazz klubovima, kazalištu ili brojnim plesnjacima, Tesla je svoje želje ispunjavao na jedan sasvim drugi način neshvatljiv drugima, eksperimentirajući i izazivajući čak i svoju sudbinu. Najveća preokupacija bila mu je rad s visokim naponima što je izazivalo više nego dovoljno opasnosti. Uvijek je držao jednu ruku u džepu kako bi izbjegao zatvaranje smrtonosnog kruga.

---

² Perković, Dalibor. 2006. *I bi svjetlo! NIKOLA Smiljan, 10.7.1856. TESLA New York, 7.1.1943.* Naklada Zoro. Zagreb - Sarajevo.

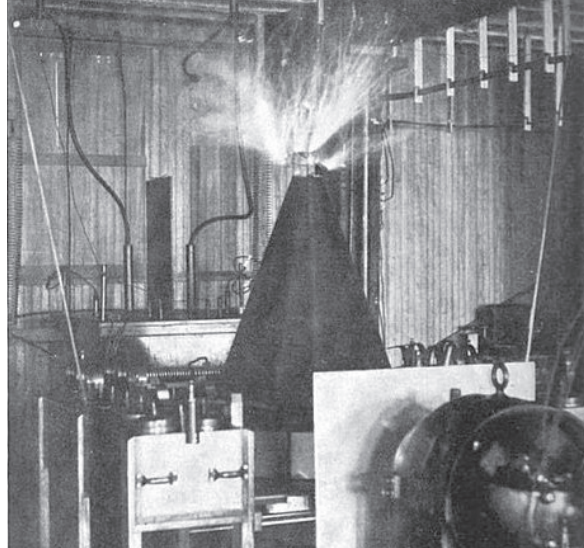
Njegova istraživanja su iziskivala velika financijska sredstva koja on sam najčešće nije posjedovao. To je značilo samo jedno, da se morao kretati među financijski imućnijim osobama i među njima pronaći osobu zainteresiranu za ulaganje u ono što je zamislio izumiti. Tako su u Tesline laboratorije dolazili slavni i bogati. John Pierpont Morgan, John Davison Rockefeller, pripadnici obitelji Vanderbilt, Henry Ford ... samo su neka od imena prisutnih na „zabavi u Teslinom hramu“. Možda najdojmljivije ime među njima jest Mark Twain, pisac čija djela je Tesla pročitao još dok nije ni slutio da će jednog dana prijeći na drugu stranu svijeta. Tesla je baš njega često odabirao za društvo i pozivao na predstave pune čarolije gdje postaju doživotni prijatelji.

Svaki laboratorij je priča za sebe, svaka lokacija je mjesto začeca novih izuma koji su mijenjali svijet, ali najviše anegdota vezuje se za sljedeća tri laboratorija...

Laboratorij New York City, Peta Avenija – jug, 33-35 (1890. – 1895.)

U Teslinoj četrdesetoj godini dolazi do velikog financijskog gubitka. Skupa oprema, izumi, dokumenti, pomagala... sve se u razornom požaru srušilo s četvrtoga na drugi kat zgrade u kojoj se nalazio Teslin laboratorij. Bilo je to nesretnog 13. ožujka 1895., u dva sata i trideset minuta. Svi svjetski časopisi prenijeli su vijest o tome kako je sve izgubljeno. Neki su ga naslovi predstavili kao „čarobnjaka“, a neki kao „suparnika velikog Thomasa A. Edisona.“

Šteta je bila neizmjerana – uništeni su nacrti, bilješke te imovina koju je uložio u opremanje laboratorija.

Unutrašnjost laboratorija New York, zgrada na Petoj Av. – jug 33-35³

Nesreća je bila tim veća jer laboratorij nije bio osiguran. O tome je pisao čak i Zagreb, točnije vijest nalazimo u hrvatskom dnevniku „Obzor“ u izdanju od 19. travnja 1895.

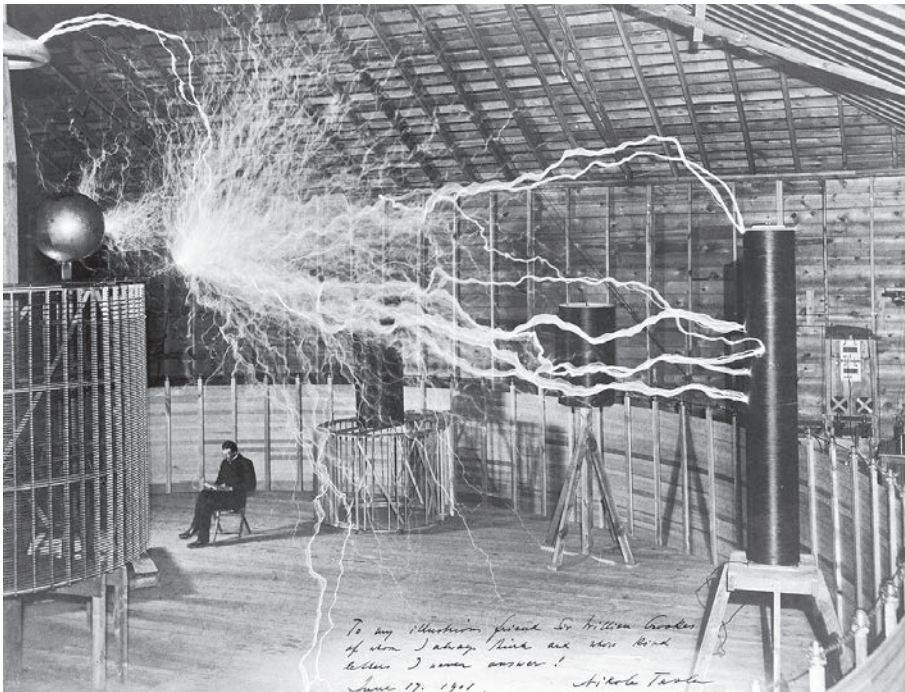
„Novinar „New York Herald“ napisao je 13. ožujka 1895. da je naišao na izumitelja u malom kafiću, potresenog nakon što ga je pogodilo 3,5 milijuna volti: „Bojim se“, rekao je Tesla, „da vam noćas neću biti ugodno društvo. Stvar je u tome da sam danas skoro poginuo. Iskra je preskočila tri metra kroz zrak i pogodila me ovdje, u desno rame. Moram vam reći da me ošamutila. Da moj pomoćnik nije odmah isključio napajanje, mogao sam stradati. Kako stvari stoje, mogu se pohvaliti neobičnim tragom na desnoj strani grudi gdje me je struja pogodila i spaljenoj peti jedne od čarapa kuda je izišla iz mog tijela.“

(Perković 2006: 43).⁴

³ Preuzeto https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

⁴ Perković, Dalibor. Nav.dj.

Unutrašnjost laboratorija Colorado Springs⁵

Colorado Springs ili „visokonaponski laboratorij“ (1899. – 1900.)

Shvativši da su možda njegovi eksperimenti s naponima više od 4 000 000 volta ipak preopasni za New York i da je vrijeme za rad u tajnosti, odlučio se na gradnju laboratorija u Colorado Springsu. Troškove izgradnje, na Teslin poticaj, snosio je vlasnik hotela Waldorf-Astoria.

U ovom je laboratoriju Tesla konstruirao generatore visokofrekventnih struja i napona na temelju

svoje visokofrekvencijskoga transformatora te tvrdio da može čuti grmljavinu udaljenu cca 1000 km.

Sumnje su postojale iako je državljaninom SAD-a postao prije desetak godina, još 1889.

Tu se ostvario doseg napona od veličanstvenih 12 milijuna volti, 100 000 oscilacija u sekundi te se proizvele prve munje duže od 40 metara. Želja mu je bila proučavati munje te otkriti ima li Zemlja električni naboj pa je ishod toga, uspjeh u izazivanju električnih oscilacija Zemlje. San mu je bio bežično i bez gubitaka prenositi energiju na bilo koju udaljenost, čovječanstvu za upotrebu i za industrijske potrebe.

Wardenclyffe toranj, Long Island (1901. – 1917.)

Na Long Islandu planirao je postaju značajnijih mogućnosti u odnosu na Colorado Springs. Nije se ni nadao da je njegov najveći životni cilj toliko zagonetan čak i znanstvenicima 21. st.

Za Teslin toranj u Wardenclyffeu (visok 47 m, na vrhu bakrena elektroda promjera 30,1 m), moglo bi se reći da je san ispred njegova vremena, iako je i u Americi već bio priznat i smatran najistaknutijim američkim inženjerom elektrotehnike koji je zaslijepio svijet svojim revolucionarnim izumima,

⁵ Preuzeto https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

kao i svojim trijumfom nad Thomasom Edisonom u „ratu struja“.

„Četverouglasta zgrada imala je dimenzije 30x30 metara, a toranj je bio visok 25 metara. Na njemu se nalazio jarbol visok oko 65 m, a na njegovu vrhu kugla od bakrenog lima promjera jedan metar.

Toranj laboratorija nije nikada bio dovršen, a u vrijeme Prvoga svjetskoga rata (1914.-1918.) srušen je zbog bojazni američke administracije da bi se Tesla, kao čovjek rodom iz Austro-Ugarske, mogao njime poslužiti za slanje vijesti Centralnim silama.“

(Muljević 2006: 37).⁶

Tesla je planirao koristiti toranj kako bi postigao ono što je znanstvena zajednica do tada smatrala nemogućim: globalni, bežični komunikacijski sustav.

Toranj bi bio prototip sustava koji bi mogao emitirati glazbu, vijesti, izvješća s burze, osiguravao vojne komunikacije koristeći samu Zemlju kao dirigenta. Bio je to nevjerojatno predvidljiv pokušaj stvaranja telekomunikacijske infrastrukture slične onoj što nam internet nudi danas, ali potpuno bežične.

Njegov san bio je ne samo revolucionirati telekomunikacije stvaranjem sustava za bežično prenošenje informacija, već i stvoriti održivu metodu za prijenos snage struja širom svijeta zahvaćajući Zemljinu prirodnu energiju. Uvidio je da, svijet oko nas vrvi „besplatnom“ energijom i bio je uporan u

---

⁶ Muljević, Vladimir. 2006. *Nikola Tesla istraživač, izumitelj, genij*. Školska knjiga. Zagreb.

pronalaženju načina da se to iskoristi za boljitak čovječanstva.

Tajni eksperimenti koje je Tesla proveo u svom laboratoriju u Colorado Springsu 1899. uvjerali su ga da će biti moguće prenijeti električnu snagu kroz gornje Zemljine atmosfere.

Teslina velika vizija Wardencliffa premašila je njegove resurse i strpljenje njegovih pokrovitelja. Projekt je naišao na financijske poteškoće prije nego što je dovršen, a 1917. nedovršeni toranj konačno je srušen radi glasina kako služi njemačkim špijunima u vojne svrhe. Ono što je prije bilo laboratorij prepun nevjerojatnih Teslinih izuma, sada je postalo prazno svjedočanstvo njegove najambicioznije ideje.

Wardencliff toranj i laboratorij, Long Island⁷

A. Š.

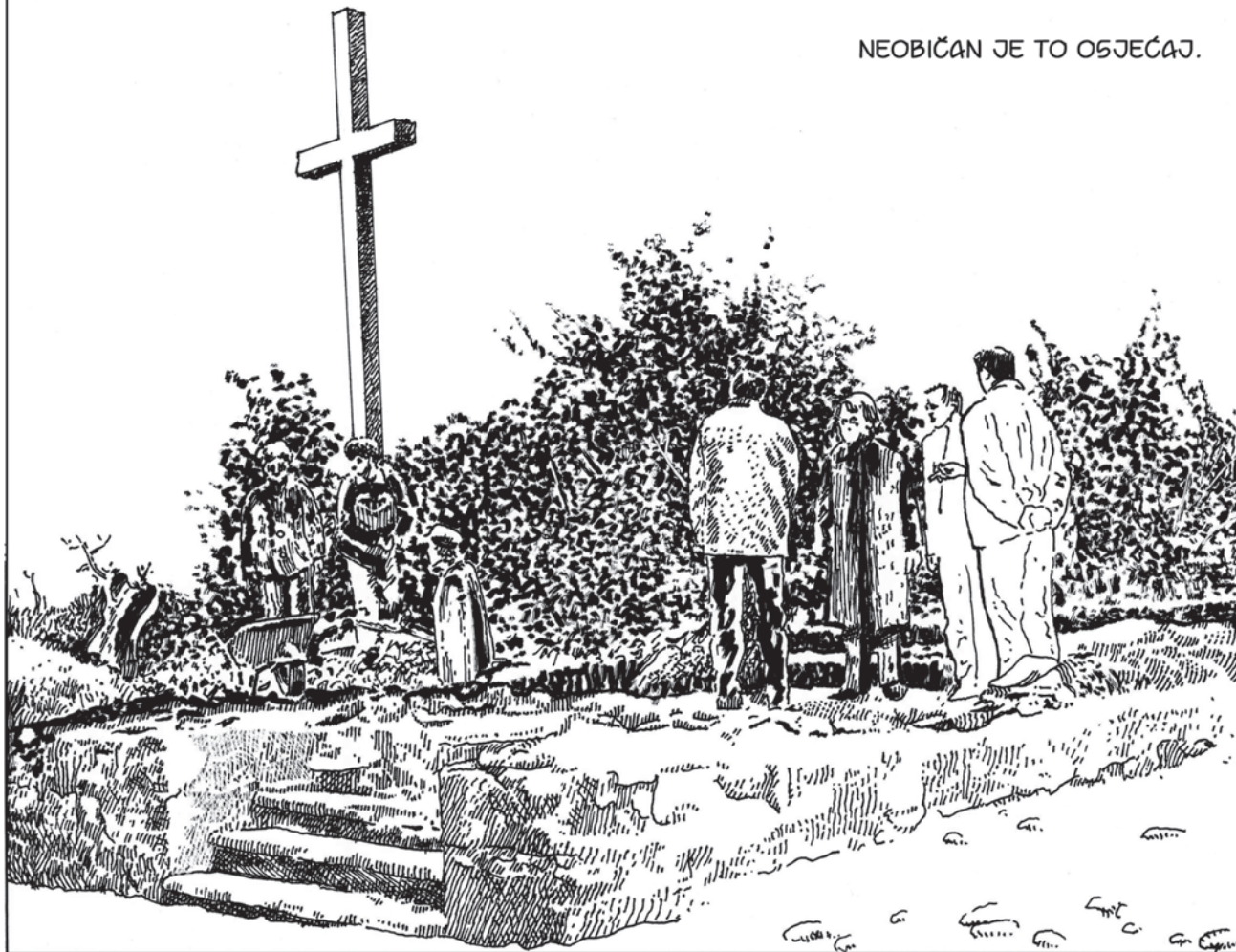
⁷ Preuzeto https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

CRKVA SV. MARKA U PODUDBINI

NAKON 700 GODINA U ZEMLJI , PONOVO
SAM VIDJELA SUNCE.

IMALA SAM DEVETNAEST GODINA KAD SAM GA
POS LJEDNJI PUT VIDJELA.
ZA MENE JE TADA VRIJEME STALO I NIJE
PROŠLO VIŠE OD JEDNOG TRENA.

NEOBICAN JE TO OSJEĆAJ.

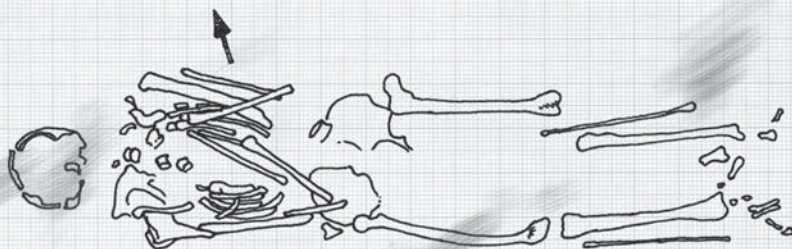
POŠLI SU NEKI LJUDI I NAJPRVIJE SU S MENE
SKINULI ZEMLJU...

OČISTILI ME, SVE SU DETALJNO OPISALI...

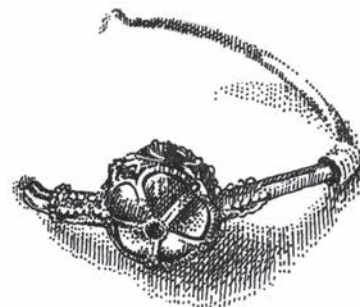

ZATIM SU ME (ONI KAŽU FOTOGRAFIRALI), NACRTALI I STAVILI U
CRNU VREĆU. PONOVO SAM U MRaku.

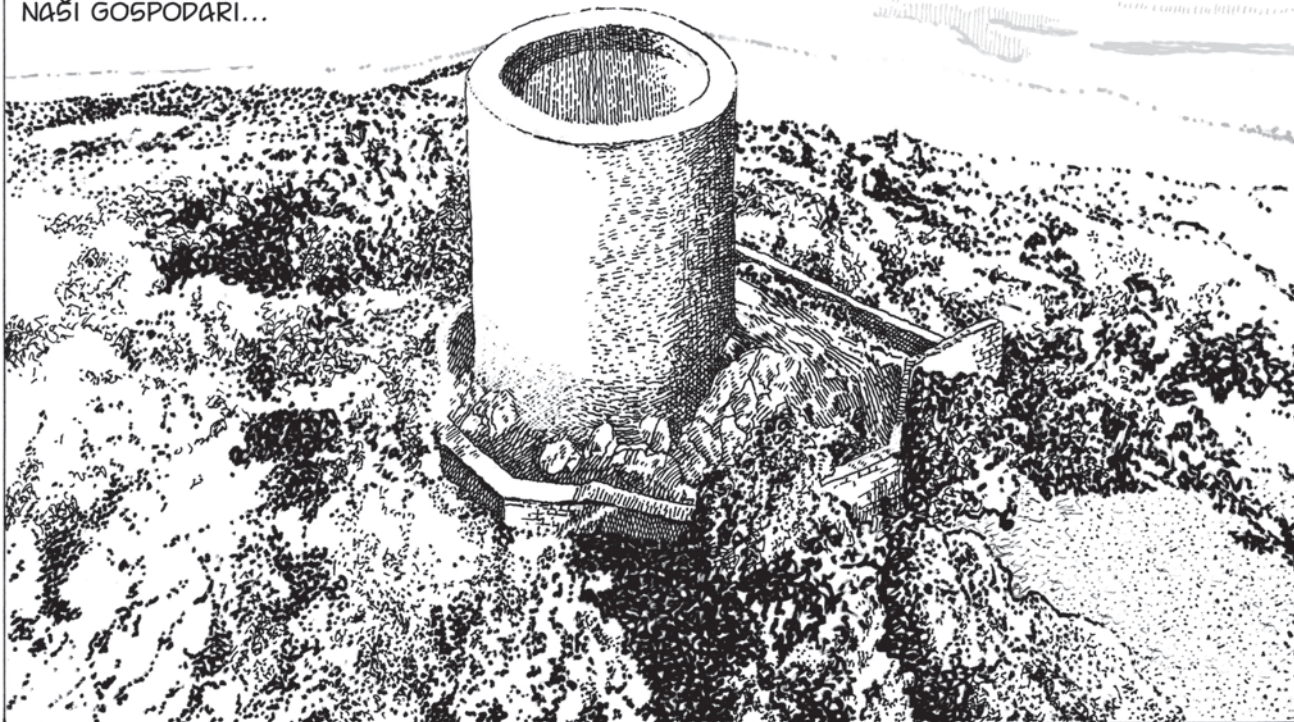

30.04. 2000.
GR. 23
SMITAK: IVAN ZEMROČ BRNOV
PODPISAN: S. MARKO
H4: NO
Rpa: COB

PAŽLJIVO SU IZVAPILI MOJE
NAUŠNICE, OČITO SU IM
VAŽNE. NEKAD IH JE NOSILA
MOJA MAJKA I MOJE MAJKE
MAJKA JOŠ PRIJE NJE.

A ŽIVJELA SAM OVDJE NA KRBAVSKOM POLJU, PILA VODU IZ BISTRE KRBAVE, U SMIRAJ DANA GLEDALA KULU NA UDBINI I DIVILA JOJ SE. LJUDI KAŽU DA SU NJU PODIGLI PLEMIĆI KURJAKOVIĆI, DA SU PODIGLI JOŠ KULA I UTVRDA I DA IMAJU SVOJE GRADOVE. ONI SU BILI NAŠI GOSPODARI...

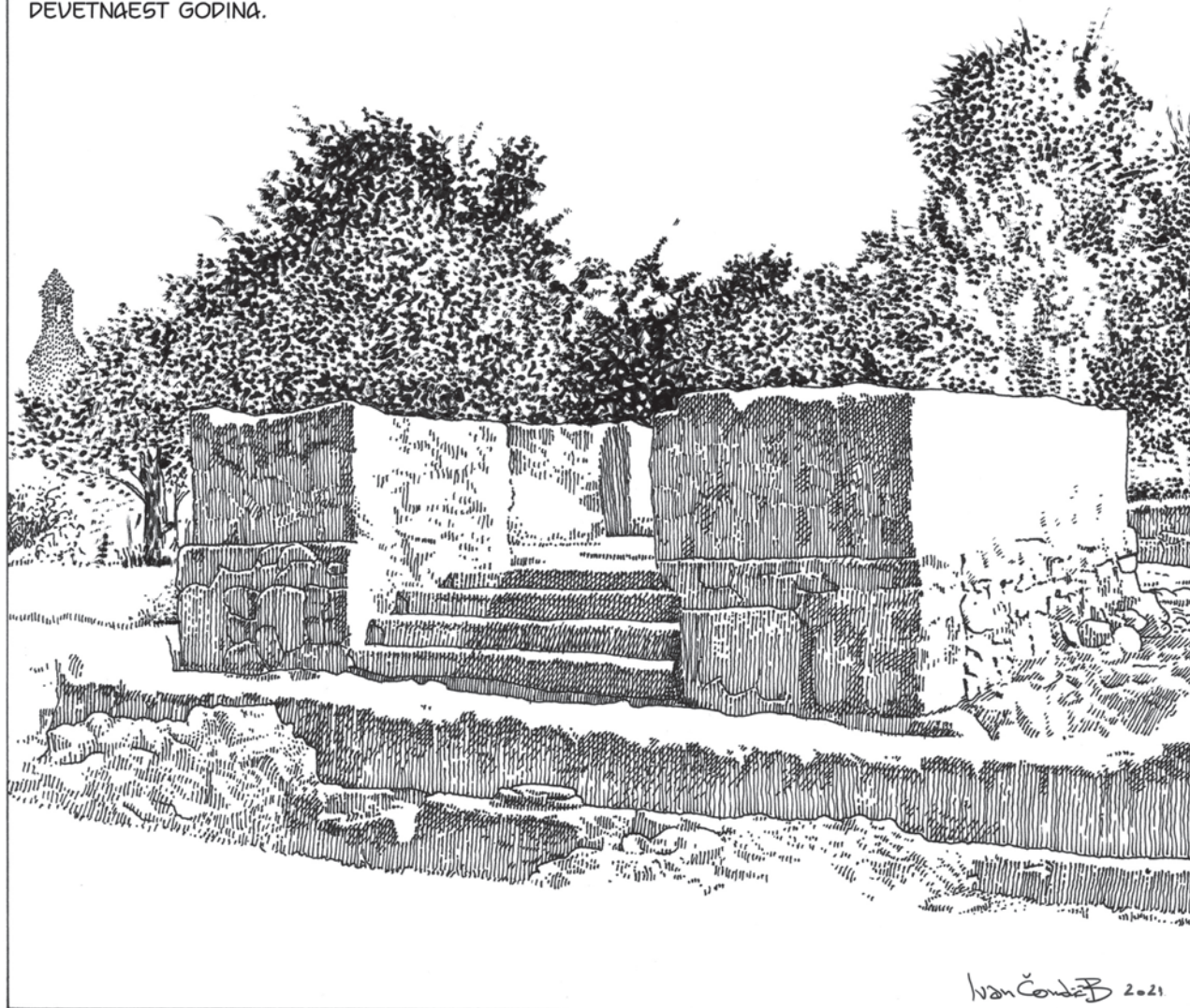

A NAŠI GOSPODARI BILI SU JAMSTVO JEDNOSTAVNOGA, NE PREVIŠE BOGATOGA ALI SVAKAKO MIRNOGA ŽIVOTA. OBRADIVALI SMO NAŠU PLODNU ZEMLJU I BRINULI O NAŠEM BLAGU VIŠE, MOJ OTAC JE GOVORIO, NEGO NAŠI GOSPODARI O NAMA. U SVAKOM SLUČAJU, BILO NAM JE DOBRO. MI NISMO VIDALI NJIH, ONI NISU VIDALI NAS ILI IH BAR JA NISAM NIKAD VIDJELA. (TKO ZNA GDJE SU ONI ZAKOPANI...)

NE ZNAM ŠTO ĆE DALJE BITI SA MNOM, ZAŠTO ME VADE IZ ZEMLJE
I NE DAJU MI MIRA. VALJDA TAKO MORA BITI JER SVE SE ODVIJA U
CIKLUSIMA. KAO DAN I NOĆ. ZATO ĆU ĆEKATI I VIDJETI ŠTO ĆE
DALJE SA MNOM BITI.

VOLJELA BIH DA ME OVAMO VRATE, JER TU SAM ŽIVJELA.
DEVETNAEST GODINA.

Ivan Čondelj 2021

ISSN 2706-1159

0 000270 611593